

1982|5

NEGYEI KÖNYVTÁR
SÁGÓTARJÁN

Milliók sportja

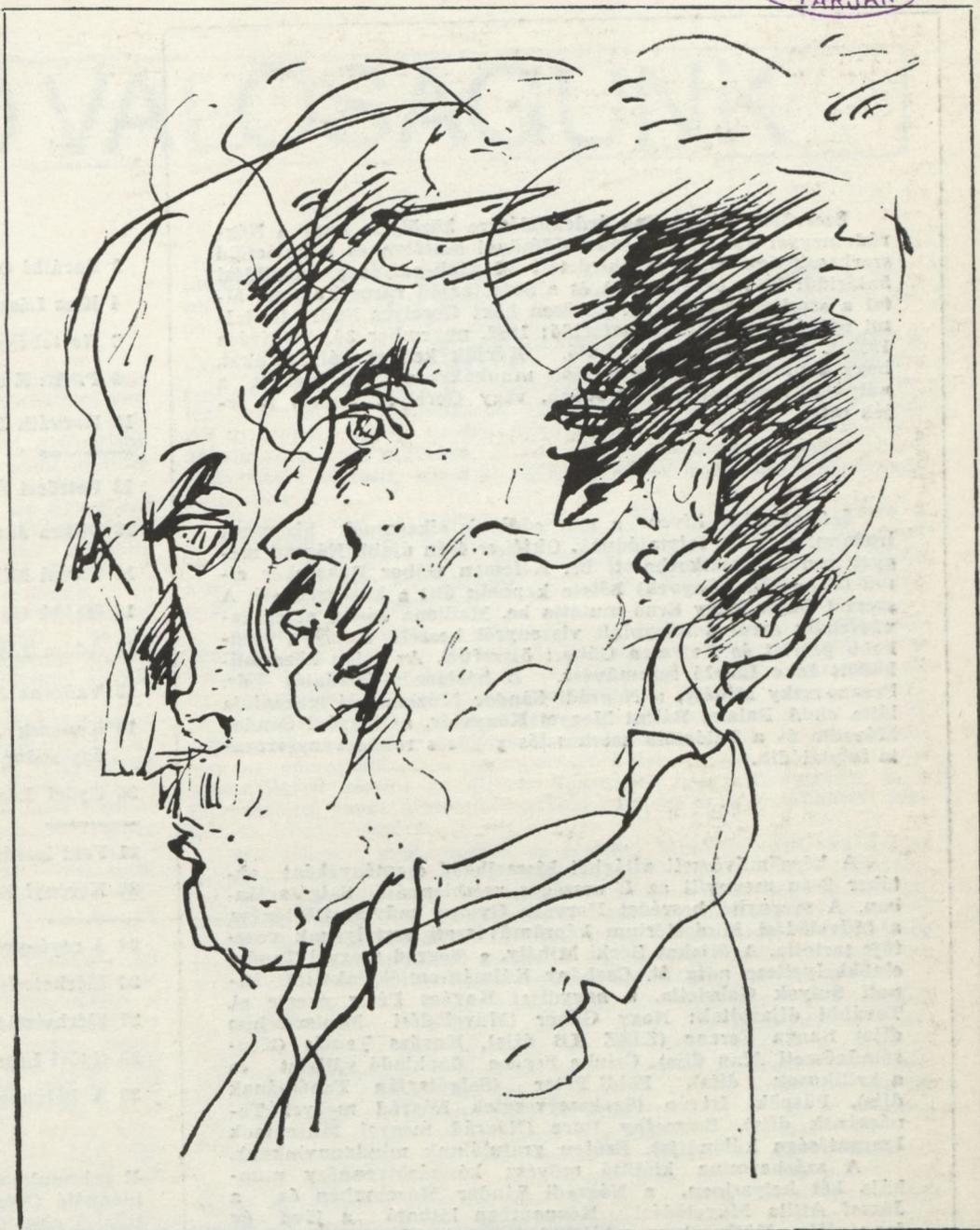
Munkások az irodalomban

Portrék a félmúltból

Ádám Tamás, Győri László,
Konczek József, Petrőczy Éva,
Szikra János, Vaderna József
versei és
Sarusi Mihály, Hajdú Gábor
prózája

A salgói romok

Kilencek

PALŐCZFÖLD

„— Ünnepnapi hétköznapok nélkül? Látod, most ez az, amit tömegsport néven emlegetünk. Megrendezzük a spartakiádót, de minek? Elindul egy megrekedt sportoló, sora megver mindenkit, de ő is csak olyankor vesz ütőt a kezébe, vagy ugrik távot, amikor a verseny van. Ezzel a feljutásos rendszerrel próbáljuk folyamatossá tenni a dolgot, de ez egyúttal kiválaszt, mondhatnám elutasít. Aki kiesik, egy évig megint csak tévén lát meccset. Aztán mindez szép jelentésbe kerül, aminek alapján főjelentés készül, végül pedig a „legfőbbjelentés”. Ezt bekötik, aranybetűzik. Hányan és hányan dolgoznak rajta?”

(Kiss László: Milliók sportja)

„Tizenhárom évvel az indulás után a Kilencek ismét együtt vannak, a csoport megmaradt, és továbbra is egységes, közös hangon szólnak. Sokféle csatornából táplálkozik ez a közös hang. Származásuk, szülői indítatásuk hasonlóságából, a korai, még az egyetemen kialakult költői-baráti egymásrahatásból, és nem utolsósorban a közös példaképekből. A Kilencek hangvételükben a magyar irodalom Ady—József Attila—Nagy László vonalát folytatják, különös érzékenységgel felvállalva azok társadalmi-nemzeti-népben gondolkodó líráját”.

(Petőcz András: Elérhetetlen föld II.)

„Mivel a kötetek közel egyharmad része tartalmaz olyan riportokat, melyek sem az apró tények közötti összefüggést, sem az egyedi mozzanatokban rejlő törvényszerűségeket

társadalmi feltételezettségét nem érzékeltek, a megértés kritikája óhatatlanul felszerűsödik a tetszőleges szubjektív értékeléssel. A hétköznapi tudat és gyakorlat síkján megjelenő anómiák egyéni átszínezése következtében az őszinteség önértékké válik: mindegy, hogy milyen értékeket hangoztat valaki, fontos, hogy szavainak személyes fedezete elfogadhatónak tessenek. Ennek egyik fajtája szerint a végső igazság a közvetlen tapasztalatokat, mint izolált, tovább nem elemezhető elemeit illeti meg. Csakhogy ezzel az eljárás móddal a szociográfiai tudósítás hitele válik kétséges; az elszigetelt társadalmi tények merőben elvont egymásmellettisége nem teszi lehetővé, hogy az olvasó egységes ítéletet formáljon azokról a társadalmi okokról, melyek az adott állapot létrehozásában játszottak közre”.

(Kerékgyártó T. István: A hetvenes évtized tényei)

TÁRSADALOMPOLITIKAI, IRODALMI, MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

TARTALOM

- 3 Baráthi Ottó: Ötnapos munkahét
- 4 Kiss László: Milliók sportja
- 7 Hortobágyi Zoltán: Az én kocsmám
- 9 P. A.: Kérdések — válaszok nélkül
- 10 Horváth István: Történelmi portrék félközelből
- 13 Petrőczy Éva: Ők
- 13 Szikra János: Csend
- 14 Sarusi Mihály: Őszike a révbén, Mózsza hlopci
- 16 Hajdú Gábor: A nagy sztori
- 16 Ádám Tamás: Pitypangszerelem, Elobbant, Holtponton
- 18 Vaderna József: Balassi Bálint utolsó ugratása, Szögverés
- 19 Konczek József: A munkaszoba, A fagyos este fényeiben, Néha úgy sodor
- 20 Győri László: Carmen immortale, Éjszaka, Veszejtése a láncnak
- 21 Feld István: A salgói romok vallatása
- 22 Kerényi Ferenc: Kubányi Lajosról
- 24 A regényről vagy a történelemről? (Laczkó Pál)
- 26 Elérhetetlenebb (Dérczy Péter)
- 27 Elérhetetlen föld II. (Petőcz András)
- 29 Győri László: Tekintet (Horpácsi Sándor)
- 29 A hetvenes évtized tényei „írószemmel” (Kerékgyártó T. István)

*

E számunkban közölt képzőművészeti alkotásokat az I. országos rajzbiennálé (Nógrádi Sándor Múzeum, Salgótarján) anyagából válogattuk. A címlapon Csohány Kálmán, a borító 3. o. El Kazovszkij, a hátsó borítón ef. Zámbo István, a 6. o. Bálványos Huba, a 11. o. Iványi Ödön, a 13. o. Stüber Zsuzsa, a 15. o. Farkas András, a 19. o. Lehoczki István, a 20. o. Földi Péter, a 23. o. Cziráki Lajos, 28. o. Fillenz István munkái láthatók. (Fotó: Buda László)

PALŐCFÖLD

TÁRSADALOMPOLITIKAI, IRODALMI, MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

A NÓGRÁD MEGYEI TANÁCS MŰVELŐDÉSUGYI OSZTÁLYÁNAK LAPJA
 Főszerkesztő: Végh Miklós. Szerkesztőség: 3100 Salgótarján, Arany János út 21. Telefon: 14-386. Kiadja a Nógrád megyei Lapkiadó Vállalat. Felelős kiadó: Bálint Tamás igazgató. Terjesztéskor a Magyar Posta. Előfizethető bármely postahivatalnál, a kézbesítőknél, a posta hírlapüzleteiben, és a Posta Központi Hírlap Irodánál (KHI, Budapest V., József nádor tér 1. sz. Postacím: 1900 Budapest) közvetlenül, vagy postautalványon, valamint átutalással a KHI 215-961 62 pénzforgalmi jelzetszámmal. Egyes szám ára 12 Ft, előfizetési díj fél évre 36, egy évre 72 Ft. Megjelenik kéthavonta. Kéziratokat és rajzokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

ISSN 0555-8867

INDEX: 25 925

82.27569 Nógrád megyei Nyomdaipari Vállalat St. 1200 db
 Fv.: Kelemen Gábor ig.

Szerzőink változatlan érdeklődésére közöljük, hogy a Nógrád megyei Tanács VB művelődésügyi osztálya és a Palócföld szerkesztősége által meghirdetett Madách-pályázat (beküldési határidő: 1982. október 31.) és a Salgótarján város Tanácsa által a szerkesztőségünkkel közösen kiírt Gerelyes Endre irodalmi pályázat (beküldési határidő: 1982. november 30.) felhívása 1982/2. számunkban olvasható. Kérjük kedves pályázóinkat, hogy a borítéokra és a beküldött munkákra a jelige mellett a pályázat megnevezését (Madách, vagy Gerelyes Endre) is írják rá!

Ígéretünkhöz híven a már eddig is sikeresnek bizonyult irodalmi estjeink folytatódnak. Október 4-én újabb Nógrád megyei szerző mutatkozhatott be. Kelemen Gábor Bakszékér című (Palócföld Könyvek) kötete kapcsán állt a közönség elé. A szerzőt Bajor Nagy Ernő mutatta be. Madlena József csegita-nácselnök arról a bonyolult viszonyról beszélt, amely a szűkebb pátriát és Kelemen Gábort összefűzi. Az esten közreműködött Inke László színművész. A házigazda feladatát dr. Praznovszky Mihály, a Nógrádi Sándor Múzeum új igazgatója látta el. A Balassi Bálint Megyei Könyvtár, a Nógrádi Sándor Múzeum és a Palócföld szerkesztőség közös rendezvénysorozata folytatódik.

A képzőművészeti világhét kiemelkedő eseményeként október 2-án megnyílt az I. országos rajzbiennálé Salgótarjánban. A megnyitó beszédet Horváth György művészettörténész, a Művelődési Minisztérium képzőművészeti osztályának vezetője tartotta. A díjakat Berki Mihály, a Nógrád megyei Tanács elnökhelyettese adta át. Csohány Kálmán-emlékplakettet kapott Sulyok Gabriella, a nagydíjat Kovács Péter nyerte el. További díjazottak: Nagy Gábor (Művelődési Minisztérium díja) Banga Ferenc (KISZ KB díja), Kovács Tamás (Képzőművészeti Alap díja), Czinke Ferenc (Lapkiadó vállalat és a kritikusok díja), Földi Péter (Salgótarján Tanácsának díja), Püspöki István (Szakszervezetek Nógrád megyei Tanácsának díja), Szemethy Imre (Nógrád megyei Múzeumok Igazgatósága különdíja). Ezúton gratulálunk mindannyiuknak.

A százharminc kiállító művész kétszázötvennégy munkája két helyszínen, a Nógrádi Sándor Múzeumban és a József Attila Művelődési Központban látható a jövő év januárjáig. Külön kamarakiállításon mutatkozik be Szalay Lajos, emlékkiállítás tiszteleg Csohány Kálmán munkásságának.

A Nógrád megyei bányász kulturális napok keretében Laczkó Pál a szorospataki (szept. 17.) és a ménkesi (szept. 22.) aknaüzemnél napjaink magyar irodalmáról tartott előadást; október 12-én pedig a nagybányai gépüzemben könyve kapcsán találkozott olvasóival.

Szeptember 20-án a Balassagyarmaton működő fiatal alkotók körének (Komjáthy-kör) meghívására a mai magyar irodalom jelenségeiről beszélt, majd élénk vitában a kör tagjainak friss műveit elemezte.

VÁLTOZÓ VALÓSÁGUNK

Ötnapos munkahét

Az elmúlt év közepétől hazánkban — így természetesen Nógrád megyében is — megkezdődött, és napjainkban is folyamatban van az ötnapos munkahétre való áttérés. A tapasztalatok alapján a dolgozók döntő többsége nagy örömmel, kedvezően fogadta a rövidebb munkahetet. Az örök kételkedők, a pesszimisták, az újtól mindig irtózók és tartózkodók korántsem lelkesen.

Az előbbiek arra apelláltak, hogy ha több mint tíz évvel ezelőtt bevezethette az ötnapos munkahetet a fejlett tőkésországok döntő többsége, a Szovjetunió és jó néhány hozzánk hasonló fejlettségi szintű szocialista ország (Csehszlovákia, NDK, Bulgária), akkor mi miért csak most? Már megint későn kapcsolunk, már megint fáziskésésben vagyunk. Az utóbbiak viszont azt fejtegették, hogyan engedhetjük meg magunknak ezt a luxust, amikor az ismert és lényegesen nehezebbé vált gazdasági körülményeink között, csupán életszínvonalunk megőrzése érdekében is, az eddiginél sokkal többet és jobban kell dolgoznunk.

Az elsőként említett álláspont képviselői (akik tehát azt kifogásolják, hogy miért nem vezettük be az ötnapos munkahetet már évekkal ezelőtt) valószínűleg figyelmen kívül hagyják, hogy ebből a szempontból nem elegendő — mert nem egyedül mértékadó — a gazdasági fejlettségi szint összehasonlítása. Arra sem igen gondolnak, hogy az élők munkahatékonyasága, a munkatermelékenység színvonala és növekedési üteme — amely viszont a munkaidő-csökkentés szempontjából az egyik legfontosabb tényező — tekintetében a hozzánk közel hasonló gazdasági fejlettségi szintű országok mindegyikével (pl. NDK, Csehszlovákia) sem álljuk ki az összehasonlítást, relatíve hátrányos a helyzetünk.

Ha a tényleges munkaidő alakulását figyelemmel kísérjük, azt tapasztaljuk, hogy az elmúlt tíz évben nagyon sok nyugati országban az átlagos heti munkaidő közel 35 órára csökkent, mégis a világ minden országát figyelembe véve, azt mondhatjuk, hogy az átlagos heti munkaidő 40 óra felett van. A világ munkásai közül a legrövidebb átlagos munkaidőt az amerikai munkások dolgozzák le. Itt az 1970-es amúgy is alacsony heti 37,1 órától 1980-ig 35,3 órára csökkent a munkaidő. Svédország a második helyet foglalja el a vizsgált időszakban: heti 38,2 órától 35,6 órára csökkent a heti munkaidő. A harmadik helyen Belgium áll, heti 40,2 órától 35,8 órára történő csökkentéssel! (Még néhány példa: NSZK 41,6 óra, Luxemburg 40,2 óra, Japán 40,6 óra.)

Ellenpéldák is akadnak. Az ázsiai országok közül pl. a Koreai Köztársaságban leghosszabb, 52 óra a munkahét. A „harmadik világ” országai közül Egyiptomban 56 óra, Guayánában 47 óra, Peruban 46 óra az átlagos heti munkaidő.

Vélhető továbbá az is: elfelejtik, hogy 1968 és 1978 között heti 48 órától 44 órára csökkentettük mi is a munkaidőt és bevezettük a kéthetenkénti 11 napos munkarendet, ezzel eleve nagy terhet róva a gazdaságra, hiszen — csupán akkor — 9 százalékkal csökkent a munkaidőalap.

Arra is figyelemmel kellett lenni, hogy a társadalmi munkaidőalap demográfiai okokból csökkent, továbbá, hogy a munkaerőhiány-pszichózis igen nagy intenzitással jelentkezett, és a túlkereslet csak éppen az elmúlt években mérséklődött valamelyest.

El akartuk és akarjuk kerülni azt is, hogy a korai, kevésbé megalapozott áttérést visszalépés kövesse (mint pl. Csehszlovákia, Lengyelország), fel kívántuk használni más, elsősorban a szocialista, de a fejlett tőkésországok tapasztalatait, azokat is, ahol nem volt konfliktusmentes a munkaidő-csökkentés. (Egyébként: természetéből adódóan — ti., hogy embereket és szervezeteket érint — elképzelhetetlen feszültségek nélkül!)

A másodikként bemutatott felfogás hívei (akik azt vallják, hogy mai gazdasági helyzetünkben nem volt időszerű a munkaidő-csökkentés és az ötnapos munkahétre való áttérés) feltehetően nem veszik számításba, hogy a mostani munkaidő-csökkentés a korábbi 9 százalékos munkaidőalap-csökkentéssel szemben népgazdasági szinten csak — átlagosan — mintegy 3 százalékos munkaidő-kiesést jelent, és a korábbi munkaidő-csökkentésnél összehasonlíthatatlanul kisebb terhet ró a gazdaságra. Ez — egyes felmérések tapasztalatai szerint — azt jelenti, hogy a rendelkezésre álló munkaerő-tartalékoknak csupán mintegy 10–20 százalékát kell mozgósítani. Az átlag persze takarja a szóródást — pl. van olyan vállalat is, ahol a munkaidő-kiesés 5–6 százalékos —, de mindenestre illusztrálja, hogy az áttérés gazdasági alapjai megvannak, a feltételek (ha nem is játszi könnyedséggel és mindenütt azonos körülmények között) megteremthetők.

Ugyanakkor a mostani rövidebb munkaidő bevezetéséből adódó munkaidőalap-vesztés nemleges az is ellensúlyozza, hogy a munkahét szünet munkaidőben való biztosítása — az áttéréssel egy-

idejűleg — meg kell szüntetni. Ez az intézkedés az általános nemzetközi gyakorlattal is egyező, az eddig hátrányosan érintettek érdekeivel is adekvát, az egységesítés céljait is szolgálja.

Kedvező az is, hogy az áttérések időszakának lényegében a közepétől — 1982. január 1-től — megváltozott a szabadságolási rendszer, megszüntetve a szabadságból a szabadnapok miatti kötelező levonást. Így 5 munkanap szabadság jelent egyheti szabad időt. Az új szabályozás — ez sem elhanyagolható körülmény — felemeli az alapszabadság mértékét, általában a korábbinál hosszabb rendes szabadságot biztosít, egyúttal egyszerűsíti és korszerűsíti a szabadságrendszerét.

Indokolt volt az ötnapos munkahét általánossá tétele, illetve a munkaidő-csökkentés további kiterjesztése annál is inkább, mert az elmúlt években nagyon sok vállalat, intézmény szeretett volna áttérni a rövidebb munkahétre, vagy éppen már — engedéllyel vagy anélkül — be is vezette azt.

Bizonyított, hogy — amennyiben a termelés átszervezhetősége fennáll — a termelés és termelékenység növelhető rövidebb munkahéten is. A munkakezdés és -leállítások számának csökkenése pl. egyes termelési folyamatokban megtakarítást jelent.

A berendezések kihasználása is javítható. A szombati munka felszámolása költségmegtakarítást eredményezhet. Ez most különösen az energiaköltségek szempontjából lehet jelentős. Nemzetközi tapasztalatok szerint az áttérés kedvezően hat a hiányzásra és a fluktuációra, javul a munkához való viszony is, a munkahelyi légkör, az identifikáció is.

Mit jelent a gyakorlatban az áttérés? Mindenekelőtt (ha a heti munkaidőkeretet nézzük) azt, hogy öt munkanapra két szabadnap jut, és nem feltétlenül azt, hogy öt munkanapot két, egybefüggő szabadnap követ. Ez még akkor is csak így igaz és így kell fel-fogni, ha célszerű törekedni arra, hogy a dolgozók — lehetőség szerint — szombatoként szabadok legyenek. Ez nyilvánvalóan nem oldható meg mindenütt (kereskedelem, egészségügy stb.).

Amennyiben az éves munkaidőalapot vizsgáljuk, a következő — szinte hihetetlen — képet kapjuk. Az év 365 napjából 52 vasárnapon és további heti egy, azaz évi 52 szabad napon, továbbá — több év átlagában — 6 ünnepen és mintegy 18 szabadságnapon nem dolgozunk. Ez összesen — ird és mondd! — 128 munkától mentes nap. Ez pedig azt jelenti, hogy — éves átlagban számolva — minden két munkában töltött napot egy szabadnap követ!

Ez nemzetközi összehasonlításban is figyelemre méltó, tekintettel arra, hogy az éves munkaidőkeret átlagosan a 240 napot sem éri el és közelít a szociológusok által optimálisnak vélt munkaidő-pihenő arányokhoz. (Csehszlovákiában például, ahol az ötnapos munkahét 1969-ben, tehát több mint tíz éve vált általánossá, az évenkénti munkanapalapot 257 napban határozzák meg. Ezt azonban 1975-től gazdasági feladatok, tervek teljesítése érdekében három hivatalos „munkaszombattal” kellett megtoldani!)

Az ötnapos munkahétre való áttérés társadalompolitikai jelentősége egyértelmű, hiszen több egybefüggő szabad időt biztosít a dolgozók számára, és nemcsak azoknál a dolgozóknál — mint az a köztudatban elterjedt — akiknél rendszeres és általános a szabad szombatos munkarend. A rendelkezés rugalmassága ugyanis lehetővé teszi, hogy a dolgozók szabadnapjaikat ne hetenként, hanem egyszerre, a szabadsághoz kapcsolódóan vegyék ki, ahol ez indokolt és megoldható.

Nagy jelentőségű az intézkedés — és a dolgozók számára is kedvező — abból a szempontból is, hogy hetenként tizenkettő helyett csak tízszert kell megtenni a munkahely és a lakóhely közötti távolságot. Gondoljunk csak az ingázókra, akik nem ritkán naponta egy óránál is több időt töltenek el utazással.

Az ötnapos munkahétre való áttérés — mint ismert — 1981. július 1-től megkezdődött Nógrád megyében is, és jelenleg is folyamatban van. A leglényegesebb, legfontosabb momentumok röviden a következőkben összegezhetők.

Megyénkben 1981. második felében tíz gazdálkodó szervezet, mintegy tizenhátezer dolgozója tért át az ötnapos munkahétre. 1982. évben több mint százötven vállalat, üzem, gyáregység, telep közel ötvenezer fővel, és mintegy hetven intézmény tizenkétézer dolgozóval állt át a heti öt munkanapra. Az eddigi áttérés összesen közel nyolcvanezer dolgozót érintett.

A gazdálkodó szervek többsége időben, kellő gondossággal készítette el az áttérés zavartalanosságát elősegítő programot, dolgozta ki a szükséges intézkedéseket. Előfordult, hogy néhány vállalat (telep) késve látott hozzá az előkészítéshez. Ez nem elsősorban a hozzáállás, sokkal inkább a sajátos megyei arculat következménye volt (ti. Nógrád megyére a gyáregységek — más megyei székhelyű vállalatok telepei — viszonylag nagy aránya jellemző: a gyáregységek, telepek csak a nagyvállalati programok véglegesítése után tehettek konkrét intézkedéseket).

A tapasztalatok alapján úgy tűnik, hogy a kieső munkaidő-alap pótlása a termelővállalatok döntő többségénél biztosítható. Nehezebb a helyzetük a szolgáltató szférába tartozó egyes vállalatoknak, intézményeknek (sütőipari vállalat, kereskedelmi vállalatok, egyes egészségügyi intézmények).

A visszapótlást a teljesítménykövetelmények szigorításával, munkaszervezéssel, a munkafegyelem javításával és csak kisebb részben a munkaerő átcsoportosításával biztosítják. Az eddigiek is azt bizonyítják, hogy a szervezési intézkedésekkel elérhető eredmények tovább fokozhatók.

Számos gazdálkodó szervnél felmerült a gyermekintézmények, kereskedelmi egységek szombati nyitvatartási igénye. Azoknál az egységeknél, ahol a dolgozók véleményét a program készítése előtt már kikérték, alig merültek fel vitás kérdések.

Több gazdálkodó egységnél a dolgozók javaslata alapján módosították a program egyes pontjait. Elsősorban a munkarend (munkaidőkezelés, -befejezés) változására került sor, de a dolgozók javaslatai, észrevételei alapján kiegészítették a munkaidőalap kihasználására, a munkafegyelem szilárdítására, más fontos szervezési intézkedésekre megfogalmazott programpontokat is.

Ami a legfrekvenciáltabb ágazatokban megtett és tervezett intézkedések lényegét illeti, azokról — csak példászerűen — a következőket lehet elmondani.

Közlekedés: az igénykielégítés döntő tényezője az volt, hogy a menetrendek, a járatok a közlekedési szempontból nagyobb munkaslétszámmal rendelkező vállalatok munkarendjéhez igazodjanak. Ebből adódik, hogy természetesen kell tekinteni — még ha nem is felel mindenkinek —, hogy a kisebb létszámú gazdálkodó szervezeteknek, és a később áttérőknek a már kialakított menetrendhez kell — lehetőség szerint — igazodni.

Kereskedelem: alapelv volt, hogy a nyitvatartási rendet úgy kell megállapítani, hogy az ellátás színvonala és a vásárlási körülmények ne romoljanak, az üzletek nyitvatartási ideje lehetőleg ne csökkenjen. Ennek megfelelően az élelmiszer-kiskereskedelemben például az egyszemélyes boltok nyitvatartási rendjét a helyi igényekhez igazodva állapították meg. Számos egységnél a csütörtöki nyitvatartási időtartamot általában fél és egy órával, a péntekit egy, másfél órával hosszabbították meg.

Egészségügyi ellátás: a kórházakban az ellátás továbbra is folyamatos, a látogatások rendje lényegében nem változott. A szakorvosi rendelések munkarendje hétfőtől péntekig közel azonos maradt. Szombaton 8—12 óra között a legfontosabb szakrendelések működnek. A körzeti orvosi ellátás a korábbi színvonalon biztosított. Az általános üzemi, gyermekorvosi és fogorvosi körzetekben hétfőtől péntekig tartanak rendeléseket. Péntek délutántól hétfő reggelig az ügyeleti székhelyeken általános orvosi ügyelet biztosítja a lakosság sürgősségi ellátását. Szombaton 8—12 óra között erősített ügyeleti ellátás működik. Hétfőtől péntekig minden gyógyszerár szombat-vasárnap a két városi, valamint a pásztoi és szécsényi patika is nyitva tart. Szombat-vasárnap ügyelet, illetve készenlét van. A bölcsődék nyitvatartási rendje hétfőtől péntekig alig változott.

Milyen hatások jelentkezhetnek még az áttéréssel összefüggésben, pontosabban annak reakciójaként? Mi várható, mire lehet és kell még számítani? Ismét csak a teljesség igénye nélkül a következőkre bizonyosan.

A lakosság számára — a tervszerű és eddig eredményesnek ítéltető intézkedések ellenére is — kezdetben és egy bizonyos ideig gondokat, kisebb-nagyobb zökkenőket okozhat az új életritmus. Az egyének, a családok életmódja, a kialakult szokások csak lassan, bizonyos idő elteltével változtathatók. Nemzetközi és korábbi hazai tapasztalatok is bizonyítják, hogy a most elhatározott, bevezetett intézkedések, munkarendek, a kialakított infrastrukturális rendszer korántsem tekinthetők véglegesnek. Éppen ezért továbbra is szükség van a formálódó, újonnan is alakuló igények figyelemmel kísérésére, a rugalmas és gyors reagálásra, az ütköző igények és érdekek esetében pedig a magasabb rendű érdekek következetes megvalósítására.

A vállalatok, az intézmények, a szolgáltató szervezetek, a sajtó, a tömegkommunikáció fontos és közös feladata, hogy tájékoztatást adjanak a megváltozott körülményekről, a munkarendről, a szolgáltatások rendjéről, a nyitvatartásról stb. Ennek ismeretében kell megtervezni és átrendezni munka- és életrendünket! Nagy körültekintéssel és figyelemmel!

Várható, hogy az emberek beállítottságuk, természetük, vérmérsékletük, mentalitásuk differenciáltságánál fogva különbözőképpen töltik el majd heti két szabadnapjukat. Szociológiai felmérések azt bizonyítják, hogy a munkán kívüli időnek a növekedése önmagában még nem alakítja át az emberek életmódját. A meghosszabbított szabad idő inkább csak lehetőséget ad olyan tevékenységfajták meghosszabbítására vagy beiktatására, amelyek az adott életmódon belül a legerősebben ható szükségletek kielégítését szolgálják.

Gyakori tapasztalatok szerint az ötnapos munkahétre áttért országok egy részében emelkedett a hivatalos munkaidőn kívüli jövedelemszerzésre fordított idő. Ez ugyan korántsem elítélendő, mert az egyéni hasznon túl nemzeti vagyont is gyarapít egy-egy ilyen tevékenység. Csupán figyelmeztető olyan szempontból, hogy ha valaki a heti két szabadnapját keményen végigdolgozza, várható, hogy a harmadik napon, a munkahelyén kevésbé lesz termelékeny és intenzív munkavégzésre képes.

Bertha Bulcsu írja az Élet és Irodalom 1981. április 18-i számában: a jövedelmező szabad szombatokon, végig erőlködött vasárnapokon születnek a hétfői balesetek, a negyvenévesen leszázalékolt sápadt férfiak, az ötvenéves rokkant nyugdíjasok, s a rendelőintézetek és kórházak visszatérő gondozottainak jelentős része. És ha pesszimista is jeles írónk, ha kissé sötéten látja is a dolgokat, ha nem is fogadhatjuk el teljes egészében mondatait — már csak azért sem, mert az önmaga által diktált munkába csak kevés ember rokkant bele — kérdésfeltevésének magva már jogosnak tűnik. Ti, hogy vajon arányban áll-e a szombat-vasárnap munkai össztársadalmi haszna azzal, amit a hétfői fáradtság okozta kiesés jelent a munkahelyen? Az egészről a tanulság: meg kell találnunk a hatékony munkavégzés és az egészséges életmód érdekében a munka és pihenés helyes arányait. Annál is inkább, mert — ismét csak a tapasztalatok mutatják — a hivatalos munkaidő csökkentése, ha ezt egyrészt nem követi a reálbérek jelentős emelkedése (márpedig nálunk rövidebb-hosszabb ideig erre kell számítani), másrészt, ha emellett az emberekben nem alakul ki tényleges szükséglet az aktív pihenésre, a kikapcsolódásra, csak a szabad idő növelésének illúzióját adja.

Számítani kell arra, hogy meghosszabbodik a családok együttlétének ideje. Több lehetőség nyílik a gyermeknevelésre. Hosszabb idő jut a hobbfoglalkozásokra, a kedvenc időtöltésre. Mindez hozzájárulhat az egyén és a család harmóniájának javításához. (A programok tervezése, szervezése azonban gondos előkészítést igényel!)

A gazdálkodó szervezetek várható reagálásáról néhány szót. Már utaltam rá, hogy a munkaidőalap-kiesés, -csökkenés kompenzálása érdekében tett szervezői intézkedések eredményessége tovább javítható.

Várható és remélhető, hogy a vállalatok annál inkább készletre lesznek az ésszerűsítésre, a racionalizálásra, minél nagyobb a kieső idő, ennek következtében nemcsak a kompenzálásra, hanem „többletek” elérésére is lehetőségük lesz. Kibontakozhat egy ésszerűsítési kampány (jó értelemben). Ezt segítheti az újítások ösztönzésére megjelent rendelkezés is.

A heti pihenőnap elvileg nagy lehetőségeket rejt magában. Gyakorlatilag csak akkor, ha élni is tudunk vele! Így és csak így töltheti be az ötnapos munkahét funkcióját: így járulhat hozzá az életkörülmények javításához, így szolgálhatja szellemi gyarapodásunkat, fizikai kondíciónk erősítését, egyszerre életünk minőségének javítását.

Baráthi Ottó

Milliók sportja

Zico az egész utca. Meg Paolo Rossi. De hát Mundial után vagyunk, ilyenkor így „dukál”. Lám, a foci-VB most is megtette hatását. A kutatók már régen megfigyelték, hogy az olimpiákat és a labdarúgó-világbajnokságokat követően meg-növekszik a sport iránt az érdeklődés. De ennyire? Ki számított rá, hogy apró, ke-rek szemű Platinik nőnek ki az aszfaltból?

— Hát már te is? — kérdi barátom, a d-i testnevelő tekintete, amikor előhozakodom látogatásom miérettel. — Na ide-

figyelj — közli nagy hangon —, erről az egész cécoról akkor tartok neked ingyenes előadást, ha mindent megírsz! Mindent! Azt is, ami megfekszi a hivatalos-hivatásos sportvezetők gyomrát.

Aztán élém tolja a duplát és kanálával hadonászva B. P. belekezd „ingyenes előadásába”:

— Szóval tömegsportoljunk! Kezdjük! Tényleg, hallottál már olyat, hogy valaki tömegsportol? Hogy ki tud ilyen épületes baromságot kitalálni? Meg ilyeneket mondani, hogy az élsport alapja? Becsületszavamat adom rá, hogyha a világ összes lúdtalpas, könyökvédős könyvelőjét naponta kihajtod a pályára, egyik sem fog

világcsúcsot futni soha, és az élsport ettől még egy fikarcnyit sem megy előre. A feltaláló biztos hallott valamit a mennyiségi változások minőségibe való átcsapásáról, gondolta, ha ez általában így van, miért ne lenne a sportban mégúgyabbul. Hát akkor mit kekeckedünk mi kappentorp magyarok azzal a tízmillióval? Kína meg a Szovjetunió egyet sóhajt, és minden érmet bekasszíroz. Ezt miért nem mondta ki a derék illetékes?

— Lesz üres pálya? — aggodalmaskodom útközben. Elvégre szabad szombat van, délelőtt tíz óra. Éppen a legjobb időpont ahhoz, hogy az ilyenkor továbbheve-

rő is kezdjen valamit magával. Ellenfelem, a középkorú orvos megnyugtat, mondván, nincs miért izgulni, mindenki a strandon, a telkén, vagy ki tudja hol van. A fene se akar ilyenkor teniszezni. Legfeljebb egy-két megszállott. De hát mi is azok vagyunk. S a kerítéshez érve „pecsét kerül az írásra”, csupán egyetlen pályán pattog a labda.

Már előre élvezzük a játék örömét, titokban mindketten bízunk a másik ugratásának lehetőségében (természetesen csak vezetés esetén), amikor kiderül, hogy nincs pályagondnok. Ettől még lehetne játszani, ám ellenfelem — lévén bennfentes a klubnál — felszerelése a bezárt öltözőben van. Mit tehetünk, várunk kénytelen-kelletlen, és egymást túllícitálva szidjuk a gondnokot. Közben a pályára is vetünk néhány sóvárgó pillantást.

— Korábban szombaton tülekedtek a pályákért, most meg...

Barátom lemondó legyintésében minden benne van, a bezárt öltöző okozta bosszúság, kis irigység a két játékos láttán. Szóval nem vagyunk karácsonyi hangulatban, a beszélgetésnek nincs íze, inkább az indulat, mintsem a gondolat fűszerezi.

— Hetente kétszer, háromszor is kijövök, de valahogy nem mennek igazán a dolgok — fűzi tovább a szót. — Itt lassan már csak egyetlen fogalom létezik, a nincs. Nincs pályamunkás, nincs klub, nincs élet. Nemrég jártam külföldön. Soha annyi jó teniszuccot nem láttam, de annyi idélen kezdtőt sem, mint ott. De csinálták, fizetnek érte. Ha a labdát nem is találja el valaki, de nyolcszázszor lendíti a kezét. Ez megéri az időt meg a pénzt is. Ilyenek tartják el az ADIDAS-t meg a többi gyárat, nem a profik...

Közben befejezik a játékosok, ketten maradunk a fák alatt, lessük a gondnokot, aki aztán csak nem akar érkezni. Végül dolgavégezetlen távozunk, csupán szellemiekben épültünk valamicskét.

— Malackodás és nem más, amit tömegsport címszó alatt emlegetnek — dohog tovább B. P. — Olvasom mindenütt, hogy ezt meg ezt a csapatot beszüntették, ehelyett a tömegsportra fordítják a pénzt — mondja ironikus éllel —, de egy megyei focicsapat, ahol hetente kétszer találkoznak az emberek, az már minőség? Az már elviszi a pénzt a tömegsport elől. Mert az a komoly, az a szent dolog, hogy rendezünk az árából kötélhúzást, lepényevést, bográcsozunk, meg sörözünk. Betiltanám, érted, betiltanám! Nekem évente kétszer senki ne sportoljon, ráadásul rábeszélésre. Az csak árt az egészségnak, meg téves nézetei támadnak a sport egészéről. Másnap aztán ülni sem tud, még nagydolgát is állva végzi az izomlázától.

Margit néni ravaszul faggatom. Úgy „élesben” mégsem ronthatok neki egy ötvenöt éves falusi asszonynak, hogy mit sportol. Bizonyára kinevetne. Csak lapangok, kérdegetem erről-arról, az ötvenes évekről, majd nagy ravaszán az MHK-ra terelem a szót.

— Jaj az nagyon szép volt, az a piramis, vagy élőkép — és mutatja a kezével, hogy hogyan állt fent a gúla tetején a szomszéd. — És Laci bátyád is beállt súlyt hajítani. Nyert egy emhákámedált, a jó ég tudja, hova lett.

Hogy ő miért nem indult, sejtem, de csak rákérdezek, tőle szeretném hallani.

— Adott vóna nekem az uram, csak mutogassam a combjaimat — mondja, de mozdulata elárulja, hogy a fenekére gondolt. — Persze, hogy indultak jányok is, de nem állhattak az emberek elibe.

Ez az, amit nehezen hiszek, inkább azt gondolom, hogy az „emberek” itt asszonyokat jelentettek. Csak kötekedő kedvem hajtja tovább belőlem a kérdéseket: hogy később sem próbálta meg? És még most sem késő. Tudom, hogy sorakozott náluk a három gyerek. Aztán ahogy megalakult a téesz, az ura is belépett, de Margit néni az apróságok mellett is eljárogatott dolgozni.

— Hova gondolhattunk vóna a sporttal, ott vót nekünk a kapa, meg a sarló. Az vót ám a sport. Most meg hat hízó, vagy kétszáz aprójszág. A háztájiban nincs szabad szombat! Laci bátyád akkor is, most is elmegy minden vasárnap a kocsmába kuglizni. Meg meccsezik a tévében. De a szombatot csak munkába' tölti. Mindig rossz valami a ház körül...

— Az ilyen aztán a gyerekét is félti. Mi látjuk csak igazán itt az iskolában, hogy hétfőn leeresztett srácokat kapunk vissza. Kezdhethük előről az építkezést. Amit hét közben felépítünk, azt a víkend lerombolja —, s újabb kávéval támogatja meg B. P. monológját. — Pedig tényleg az iskolai sport mindennek az alapja, csak hogy a nevelés nemcsak a mi kötelességünk. Hányszor hallom manapság, hogy „ezt tanuló az iskolában”, nekünk még úgy mondták, hogy „otthon”. Hány szülő megkérdi, hogy mi volt a suliban. Feleltél matekból? De melyik kérdezi, hogy tornáztál-e? Legfeljebb azt mondja a csemetéjének, ha beteg volt: remélem, nem tornáztál! A szülők akarata nélkül olyan az egész testi nevelés, mint halottnak a télikabát...

A tekintélyes iskolaigazgatóval gyakran találkozom sportrendezvényeken. Megjelenik fiaival, magyarázza nekik a sportágak lényegét. Ha ideje engedi, labdázgat, focizgat a két gyerekkel. Iskolájában testnevelés tagozatos osztályok is vannak, tanítványai sok helyütt helytállnak, s az igazgató mégis borúlátó, vallomása kis tanulmányoknak is beillik.

— A ma iskolájában annyi mindenben kell szerepelnie a gyereknek, hogy csak apró momentum a sport. Legfeljebb azok a tanulók vihetik valamire e téren, akiknek a szülei megszállott sportrajongók. Csökken a sportra fordított idő és súlyos gondjaink vannak a tömegességgel is. A testnevelés tagozatra még pár éve négy-ötösörös volt a túljelentkezés, most meg nincs miből válogatnunk.

— Az ötnapos munkahét sem hozott változást. A szabad szombat a pedagógus-

nak is az. Eddig minden terhet ránk raktak, a tömegsportakciókra kivezényelték az iskolákat. Ez csak arra volt jó, hogy javítsuk a statisztikát. Pedagógiai szempontból vajmi keveset ér, hiszen a nevelés permanens, nem ismeri a kampányokat. És az iskola nem szervezheti egyedül a tanulók hét végi sportját. Talán az egyesületek segíthetnének. Meg különben is, vegyük már egyszer végre komolyan a '72-es határozatot. Az világosan kimondja, hogy a nevelés — ezen belül a testi is — társadalmi kérdés, ezért csak széles társadalmi összefogás segíthet az iskolások sportján.

— Aztán hivatalosan nem merjük bevallani, hogy a tantervek túlméretezettek. Számomra úgy tűnik föl, hogy elit környezetben próbálták ki őket. Így például a matematikát a szentendrei járásban, ahol minden gyereknek kis számológépe volt. Különben is, most kezdjük bevezetni, de máris csökkenteni kell a tananyagot. Elkéstünk, pedig már régóta tudunk az ötnapos munkahétről, mégsem úgy készült a tanterv. S ez bosszúságot kelt a szülőben, a pedagógusban és a gyerekekben is.

Azt meg végképp nem tudjuk, hogyan alakul a gyerekek sportja. Kéthetente egy órával csökken a testnevelésórák száma, s ezt úgy hiszem csak akkor lehetne megfelelően ellensúlyozni, ha az iskolák jobban kötődnének a sportklubokhoz. Vagyis minden gyerek valamilyen formában egyesületi tag lenne — nem az iskolai sportkörnél —, no nem muszáj aztán mindenkiből versenyzőt faragni. Ezzel talán azt is elérnénk, hogy felnőtt korban kevesebben lennének a sport ellenségei, ritkább lenne a sporthoz „botfűlű” ember.

— Úgy vagyunk a sporttal, mint Rákosiék a gumipitypanggal, meg a narancsossal. Szerencsére mezőgazdaságunk tanult, már nem akar senki gyapotot termelni a Hortobágyon. A sportban meg képtelenek vagyunk ötről a hatra jutni.

Végh Antal *Miért beteg a magyar futball* című pamfletjét rakja elé B. P., lázasan keresi benne a sportvezetőkről írottakat.

— Aki máshol megbukik, az még jó lesz sportvezetőnek. Az ilyenek aztán, ha kell, bebizonyítják neked, hogy a labda háromszögletű, vagy hogy nincs rossz pálya, mert a jó játékos a háztetőn is tud focizni, meg azt is, hogy kereknek vannak a diszkoszon. Azt hallják, hogy tömegsport, nosza ráncigáljunk mindenkit a pályákra. Azoknak akarnak „lehetőséget biztosítani”, akiknek eszük ágában sincs sportolni. Csak a labda árnyékát látják, magát a laszti...? Te bennfentes ember vagy. Mondd meg nekem, miért nem azoknak akarunk már végre egyszer „lehetőséget biztosítani”, akik akarnak sportolni! Itt van az OSN. Öregem, csak beleöljük a dohányt a semmibe. Százazrekért csinálunk tornaünnepélyt, nekünk meg a gimiben nincs tornatermünk. A gyerekek is utálják az egészséget, annyira, hogy még a tévét is kikapcsolják a végén,

amikor a torna megy. Nincs pénz, akkor minek szórjuk! Ez dühít, érted, ez, hogy azt a keveset is elkótyavetyéljük, ami a sportra jut. Nézd csak meg a lakótelepünket! Tényleg jók a lakások, de hol egy pálya, egy dühöngő, ahol a gyerek kitombolhatja magát. Szegény kiskölyök az úttesten focizik. Van mászóka, meg hinta a hároméveseknek a házak között. De tudtommal a harmadik évvel nem ér véget a gyerekkor. Meg a felnőtt is a ház körül szeretne mindent megtalálni. Ki utazgat azért, hogy focizzon egy órát? Gondosan felépítünk egy sportcentrumot, gondolván, aki sportolni akar, majd jön. Elszeparáljuk, a kocsmá ivásra, a sporttelep sportra való. Csakhogy az élet más, ott keverednek a dolgok, nem lehet a várost úgy beosztani, hogy ebben a negyedben veheted meg a kenyered, a másikon a könyvet, a város harmadik felén alhatsz és így tovább!

A nyomdász faluról jár a városba dolgozni. Szereti a munkáját, meg a faluját is, csak lassan már unja az állandó utazgatást.

— Életem egyharmadát a buszon töltöm, s ez teljesen elveszett idő. A rázkódás miatt még akkor sem lehet olvasni, ha világosan utazom be, vagy vissza. Beszélgetünk meg kártyázunk, másként a fene se bírná. Ha hazaérek, vár a ház körüli munka. Hiába rendez nekem a vállalat sportnapot, a busz az nem vár, sietni kell. A faluban viszont, amikor tehetem, megyek sakkozni. A mienk már olyan falu, hogy a foci mellett a sakk megy. Annyira nem tudok, mint egy-két menő, de a szomszéd is gyakran átjön táblával a hóna alatt. A meccsre is mindig kinézek, ennyi közöm van a sporthoz. Korábban lehetett kuglizni is a kocsmaudvaron, de lebontották a pályát. Pedig a tekecsapatunk mindig nyerte a megyei spartakiádót. Néhányan eljártak pingpongozni is, de már azt sem lehet, nem engedik a kultúrban. Hiába akarunk mi többen sportolni, ha a tévész meg a tanács vezetői nem szeretik a sportot.

Aztán a szent örültekről beszélgetünk, azokról, akik magukkal ragadják környezetüket. A körzeti orvosról, aki sífelvonót épített, s az egész falut felbolygatta vele, a tévészelnőről, aki nemcsak a termelést szorgalmazta, hanem a művelődést és a sportot is. Felismerték, hogy az anyagi gyarapodás még nem minden, más is kell a teljesebb élethez, a falu megtartó erejéhez.

— Gigantomániában szenvedtünk és szenvedünk. Sportcentrum, sok apró mikropálya helyett. Mint a nagy művelődési ház. Az is kell, de nem veheti át az apró találkozóhelyek, klubok szerepét. Más a feladata, légköre. Egyik sem pótolhatja, teheti fölöslegessé a másikat. Látod, annak örülök, hogy sok faluban a kultúrház nagyterme egyben tornaterem is. De miért nem építünk végre olyan művelődési házakat, amelyek mellett tekepálya, uszoda, kispálya, minden együtt van?

B. P. barátom csak mondja a magáét, alig bírom jegyzeteléssel követni.

— Jól járna a testi és a szellemi kultúra is. Az emberi kapcsolatok szintén erősödhetnének, ki-ki kedvére szórakozhatna, sportolhatna és ha jólesik, egy sört is bekaphatna. Tudom, mindehhez pénz kell. De a beruházás busásan megtérülne. Pihent emberekkel másképpen megy a munka, kevesebb a táppénz, nem kell annyi gyógyszerre sem.

A gyógytornász nő nem elsősorban reklámból sportol. Nap mint nap tapasztalja a sport hasznát, amit csak „csodaként” emleget. Együtt örül a beteggel a legkisebb sikeres ujjmoccanásnál, ő is boldog, ha valaki teljesen, vagy akár részlegesen felépül baleset után. — Szerencsés vagyok — emlegeti gyakran —, a férjem is imádja a sportot. Viszi a két gyereket, játszanak, labdázna, van olyan hét vége, hogy együtt mozog a család. Azt hiszem, aki ma akar sportolni, megtalálja rá a módot. Talán kicsit nagyobbak az igényeink, mint hajdan, s lehetnének jobbak a körülmények, lehetne több sportpálya, de a lakásban is lehet sportolni.

A csöppnyi teremben folyó gyógytorna igazolja szavait, meg az is, hogy a betegek általában házi feladatot kapnak. Van olyan kézszerűt például, akinek teniszlabdát kell nyomogatnia.

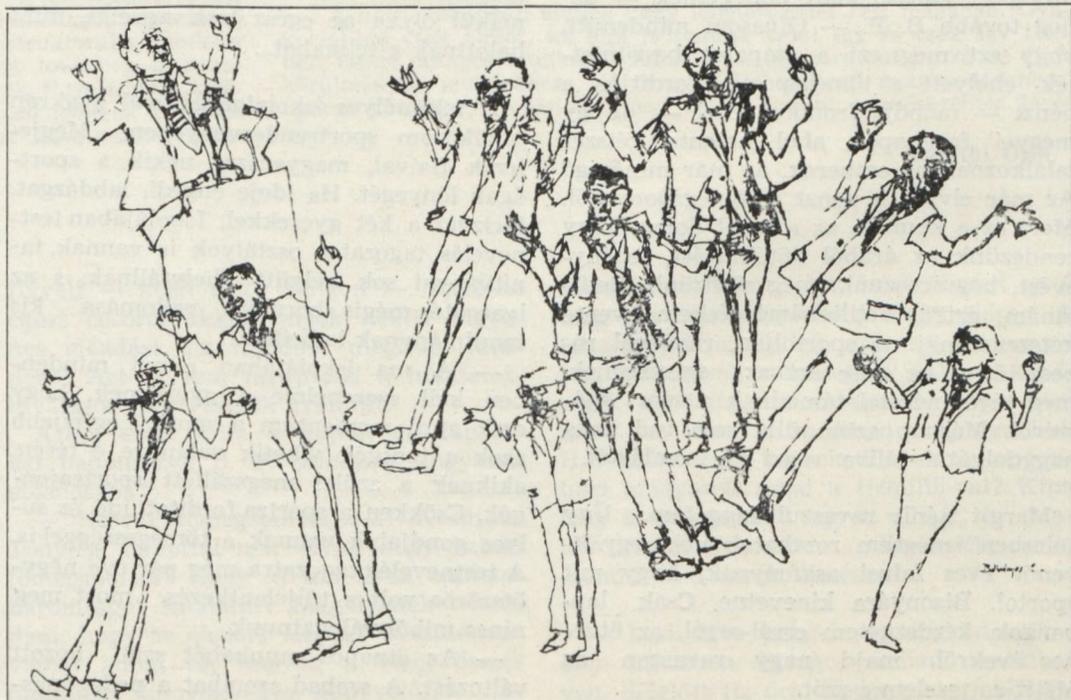
— Csak hát különbözőek vagyunk, mások az örömeik, igények, legfeljebb annyi bennünk a közös, hogy sokáig egészségesek akarunk maradni és szeretünk tetszeni — teszi még hozzá.

B. P. javíthatatlan pesszimista. Annyi lemondás, annyi keserűség bújkál a hangjában, ha nem ismerném, azt hinném, életunt ember. Pedig csak szenvedélyesen szereti, amit csinál.

— Ünnepnapok hétköznapiak nélkül? Látod, most ez az, amit mi tömegsport néven emlegetünk. Megrendezzük a spartakiádót, de minek? Elindul egy megrekedt sportoló, sorra megver mindenkit, de ő is csak olyankor vesz ütőt a kezébe, vagy ugrik távot, amikor a verseny van. Ezzel a feljutásos rendszerrel próbáljuk folyamatossá tenni a dolgot, de ez egyúttal kiválaszt, mondhatnám elutasít. Aki kiesik, egy évig megint csak tévén lát meccset. Aztán minden szép jelentésbe kerül, aminek alapján főjelentés készül, végül pedig a „legfőbbjelentés”. Ezt bekötik, aranybetűzik. Hányan és hányan dolgoznak rajta? Tavaly bennünket elmarasztaltak, mert nem írtunk jelentést, hogy mennyien „tömegsportoltak”. Az már senkit nem érdekelt, hogy tényleg sokan sportoltak folyamatosan. Nem jutalmat kaptunk, hanem szemrehányást. A jelentés a mindenható, az adminisztráció...

A sportvezető átlátja a testkultúra helyzetét, nem csoda, egy egész megye sportjáért felel. Ha teheti, maga is levetkőzik, mozog, focizik és megszállott teniszező. Általában reggel hatkor a tenispályán kezdi a napot.

— Fantasztikus mértékben megnövekedett a szabad idő, és az eltöltés módjai is nőttek. Gyerekkoromban csak a labda volt, most meg nyaraló, telek, kocsik, tévé... De ezt már sokan elmondták előttem. A sportolás körülményei is javultak, ám nem tudtak lépést tartani a konkurenciával. A sportszerek, turisztikai eszközök választéka gyenge, az árak a bolygók közötti térben mozognak. Egy négytagú család sífelszerelése elvisz egyévi fizetést. Emellett mindenki szervez, próbálkozik. Rendez, a KISZ, az MHSZ, a

Hazafias Népfrent, a MEDOSZ, KISZÖV és ki tudja még ki, csak rossz a koordináció, ezért egymástól elszigeteltek a próbálkozások. Szóval a rendezvények száma megfelelő, csak időben és térben nem jó az elosztás. Azért — legalábbis megyénkben — emelkedik a résztvevők száma, vannak apró eredményeink. Ami továbbra is gond, az a folyamatosság, a rendszeresség.

— Megalakítottuk a lakóterületi egyesületeket, s látunk bennük fantáziát. Csakhogy felépül a lakótelep, hiába van rárendelet, kevés a pénz, hát a sportot nyirbálják meg, elmarad a pályaépítés. Persze hogy a legtöbb lakótelepi sportklub aztán csak vegetál. Lehet ugyan szervezéssel javítani valamicskét a helyzeten, csökkenteni a költségen, de aminek ára van, azért pénzt kell adni!

— Aztán ott vannak a látványos, nagy rendezvényeink. Reklámnak jók, de nem pótolhatják a szűkebb körű, folyamatos sportolást. Ezek csak arra jók, hogy megnyernek néhány embert a sportnak, de a pénz nagyobbik részét elviszik. Úgy hiszem, a jövőben még inkább meg kell gondolnunk, hány monstre rendezvényt tartunk.

— A szabad szombat bevezetése még nagyobb terhet ró ránk, sportvezetőkre. A két szabadnap nehezíti helyzetünket. Nehezen tudunk olyan vonzó programot nyújtani, amely sportra készítetné az embereket. Talán a turisztikában lenne a legnagyobb fantázia, de ott meg hiányzik a zöldvendéglők. Meg környezetkultúránk is hiányos, sajnos, a tömegeknek gyakran a természet látja kárát. A versenysportban is érezteti hatását az ötnapos munkahét. Ezért is igyekszünk a klubokat rávenni, hogy pénteken is rendezzenek versenyeket, mérkőzéseket.

— Kivezényelnék bennünket sportnapokra, azzal érvelve, hogy a legkisebkekkel eljönnek a szülők is, így hátha ők is kedvet kapnak. Hát ez pedagógiai agyrem, fenékbe rúgása a szocializációnak: nem a szülő vezeti be csemetéjét a társadalomba, ismerteti meg vele a kor követelményeit, hanem fordítva. Kész röhej, nem?

A kérdés megmarad költőinek, még egy ideig ott lebeg közöttünk, majd barátom felszólítással toldja meg. — Kérdezd csak meg a srácokat!

Mónika kitűnő tanuló, jövőre gimnáziumba szeretnék iratni a szülei. Hogy ő mit szeretne, azt nemigen tudja, eddig is a család döntött. Két évig járt ugyan külföldtornára, de választani kellett, hát választottak a szülők. Győzött az angoltanulás! Meg zongorázni is tanul, úgy érzi, ennyi éppen elég az iskola mellett egy gyereknek. Nyilván a szülei is így vannak vele, féltik a mozgástól.

Anyja, ha Mónika szóba kerül, soha nem mulasztaná el dicsérni fejlődését és sajnálkozását is mindig hozzáteszi: „Szegevényke, olyan leterhelt”.

— Apu vadászni jár, meg futballt néz a tévében — így Mónika. — A világbajnokságot végignézte, ha a magyar nem

volt meccs, átkapcsolt a szlovákra. Én nem szeretem a focit, meg egy lány vadászni sem mehet.

Az apa az egyik nagyvállalat mérnöke, imádja a természetet:

— Nincs szebb a téli erdőnél. Menni a hóban, követni a vad nyomát. Most szabad szombaton hajnalban előbb bekukkantok a gyárba, majd irány az erdő.

Mónika azért szereti a testnevelésórákat, ennek ellenére meg sem fordul benne, hogy máskor is jó lenne mozogni, sportolni. Így is eleget hallja, hogy az egy emelettel lejjebb lakó Krisztinának állandóan csak a játékon jár az esze.

Az én kocsmám

— Szóval odamegyek az asztalhoz és köszönök. Utána?

— Szűzanyám! Még soha nem csináltad?

— Nem, de azért kitalálom. Fölveszem a rendelést.

— Helyes. Bejössz a pultba és elmondod a Józsinak, hogy mi kell, aztán odaadod a blokkot is. Ha blokk nincs, akkor nem kapsz semmit.

— Minek a blokk?

— Minden csálingert úgy ellenőrzök. A gépet nem tudod átverni, tudom, mit vitél ki. Este kiveszem a gurtnit...

— Mi az a gurtni?

— Az a vacak papírtekercs, amire beüti a rendelést.

Ne felejtse el aláírni a blokkot, amit a pultosnak adsz! Szóval kiveszem a gurtnit és te annyit fogsz nekem letenni az asztalra, amennyit a blokkjaid mutatnak. Az összes blokknak, meg a gurtninak fil-lérre stimmelni kell. Ami pénz marad, az a jattod, azt elviheted.

— Mikor?

— Éjfélkor, ha kivertük a bandát. De nagyon figyelj, mert, ha valaki fizetés nélkül lép meg, az a te kasszád lesz!

— Rendben.

— Rendben? Majd meglátjuk. Ha valami zúr van, nekem szólj. És ne vitakozz a vendéggel, ne hözöngj. Érted, mit mondok?

— Nem vagyok hülye.

— Ha gáz lesz, kiváglak, mint a huzonegyet, és egy fillért nem kapsz. A három kilódat a standnál adom. Ha kibírod addig.

(Ez az idétlen fehér kabát szűkebb, mint kellene. Tiszta ez egyáltalán? Már úgy ragad rajtam, mintha egy hete — egy hete? egy éve! — hordanám. Mocskos hypó. Na, gyerünk kisfiam, a kedves vendég vár. Mind az öt asztalod ragyog és töküres. Máriám! Hány decibellel üvölt ez a nyomorult magnó? A virágok reszketnek a vázában. Tulajdonképen,

B. P. úgy dönt, kellően érett vagyok, befejezheti továbbképzésemet. A „tanfolyam” elvégzéséről szóló oklevél helyett elem teszi az Edzett ifjúságért mozgalom felhívását:

„...Hívunk benneteket: éljete az alkalommal, fiatalos hévvel induljatok az erőpróbára! Népesítsétek be a sportpályákat, tornatermeket és tornakerteket, a sporttereket és uszodákat. Sportolásaitok, túráitok után éreztétek az izmaitok jól eső fáradtságát, s a rendszeres testedzés és sportolás, az egészséges életmód nyújtotta testi és szellemi frissiséget!”

Kiss László

pen, hogy fogjam ezt az istenverte pléh-tányért? Vegyem a hónom alá, vagy csak úgy marokra? Nyolc óra tíz. Gyerünk.)

— Nem akarok beledumálni öreg, de legalább tíz perce itt ülök és senki nem szól hozzám. Itt dolgozol?

— Jó estét. Szevasztok. Elnézést.

— Na. Akkor hozzá nekünk egy üveg bikavért, három konyakot, egy kis cseresznyét. És milyen sörötök van?

— Böcsi.

— Mi?

— Mondom, böcsi sör. Olyan, mint a kőbányai világos, csak nem Kőbányáról hozta az anyakönyvét.

— Hehe. Nagyon jó. Kettőt, de hideget. (Akkor most két sasszé jobbra. Hogy fogok itt elférni a teli tepsivel? Egyáltalán, ki tudom majd hozni?)

— ...két kólát, meg egy szűrős szimfóniát.

— ...ö....

— Elmondom még egyszer. Két sör, egy vodka...

— Nincs vodkánk... sajnos.

— Akkor barackot, a két kólát és a szimfóniát.

— Józsikám... rendel.

— Két kanyarba' vigyed egyelőre. Sok lesz.

— Hol a cigi?

— Jófiam, az a második kanyar.

— Kösz.

— Idehallgass. Ha az én kocsmámban így tenné le az asszony a vendég elé a rendelést, hát fölmondanék neki.

— Mert?

— Mert a bort először külön pohárba kezdem dönteni, hogy csak a legfontosabbat mondjam. A dugótörmelék miatt.

— Bocsánat.

(Az ő kocsmája. Röhögöm kell. Az ÁFÉSZ-é. Csak hát most már szerződött buli, akárcsak az én kenyéradómé itt Bében. Az Ő KOCSMÁJA. Mondogatja is úton útfélen: megvettem a koszosoktól, mert már kínjukban szarni se tudtak. Elnyertem, apukám, mint a pocakos menyasszonyt. Majd most megmutatom nekik. Ketten vígan elvisszük az aszszonnyal és nem négyen szakítjuk le a dohányt, mint korábban. Mert mi kell a

hegyi embernek? Ugyanaz, mint korábban! Akinek a pálinka az istene, annak az, akinek a sör, annak az. Hát megkapja! Meg az.

ELNYERTE. Jófajta versenytárgyalás volt, mondhatom. A közjegyzőt először meg se hívták, mondván, hogy csak egy jelentkező van, hadd vigye. Szépen mindenben megegyeztek, aztán még aznap délután átszóltak az ügyészségről, hogy pardon, az egész nem ér semmit. Kis megye ez, itt minden terjed, pláne a rossz hír, akár a ragály a tömegben. Hát ez is úgy. Persze másodszorra se lett több jelentkező. Mennyit sírt ÁFÉSZ-es korában! Így a pénz, meg úgy a pénz! Aztán gond nélkül letette a kauciót, az negyvenezernél is több volt, meg kifizette a boltban maradt árut, az hatvanezer fölött járt. Zsebből százezer. Viszont az apósa takarít, mert az ingyen van. Legföljebb egy nagyfröccs. Na, bumm. Megspórolja a vendégen, azt mondják. Mondják? Hadd mondják. Az ellenőrök dolga. Lehetne a vendégeké is, de ki tudja a fröccsből kiválasztani, hogy mennyi a bor és mennyi a szóda? He? Úgy van. Szerintem se.)

— Ne szórakoztatok velem. Harminc forintot ezért a diszkóért? Le se fogyasztatom? Hát magatoknál vagytok ti?

— Én mondom neked, hogy nem kötelező. Azt mondják rólam, szavahihető gyerek vagyok. Ha belököd otthon a tévét, az garantáltan olcsóbb. Na, kell jegy?

— Hát mi az anyámat csináljak? Hová mehetek még ilyenkor a faluban?

— Na látod. Harminc ficcset kapok. Jó szórakozást.

(A hátamon vígan folyik a víz. A gerincem két oldalán. Hogy csinálja, nem tudom, de érzem, hogy a bal oldali mindig később indul el, mint a jobb oldali. Talán a szívem miatt. Mí köze ennek a szívhez? Frászt. Kilenc óra harmincegy, odakint már sötét van. Még senki nem vágott szájon, nem küldött el jobb helyekre, nem pattant meg kifizetetlen számlával, egyszóval vidám a helyzet. Mennyi jattom lehet már? A pénz, a bűnös pénz, lám. Akárkit kérdeztem, meg nem mondta volna a cégbeliek közül senki, hogy mennyit is keres. TE, EZT NEM ILLIK. Dehát a kíváncsiság, tudod... MINEK MONDANÁM MEG? ENGEM MÁR AZ ADÓHIVATAL IS ZARGATNI FOG.)

Hát igen, az adóhivatal, az állami alkalmazottak, a maguk havi... havi menyinyijével is? Mondjuk ötezret kapnak? Na, szép. Nem felejttem azt az autót, amit egy gebines kocsmáros vezetett. Minden fékezéskor összeverődtek hátul az üvegek. Csak nem buli lesz, kérdeztem. Nyavalyát, mondta könnyedén, csak később kaptam a fülest a központból, hogy jön az ellenőr, aztán most utaztatom a saját piámat. Hagyhattam volna bent is, de a játékszabályok ezt írják elő. Az öreg tudja, hogy nem találhat semmi rosszat a boltomban, mert akkor nincs kaja, pia, meg boríték, némi apróval. De hát ő a pandúr, én a rabló: meg kell adni a módját.

— Hát ez az — bólintott a múltkor a történetre ÁFÉSZ-es ismerősöm. — Eddig nem tudtuk őket igazán fölönfogni, mert ők egy lépéssel előttünk jártak mindig. Tudták, hogyan ejthetnek át bennünket. Ez a gond lekerül a szerződéssel a vállunkról. Azt és ott vesznek meg, ahol akarják. Az a lényeg, hogy mindenről számla, vagy önbizonyság legyen. Csak azt árulhatja, amit a szerződésben leírtunk, de a beszerzés már nem érdekel bennünket.

(Ő, a beszerzés, mint olyan. Elkísértem egy szerződéses. Likőripari cég, valahol Magyarországon. A pocakosodó üzletvezető indulás előtt fölnyúlt a polcra, leemelt egy karton Marlborót, bedugta reklámszatyrába és mehetünk. A hölgy az irodában úgy forgatta fejét a rendelés halatán, mintha négy fejünk lett volna.

— Hallod, Erzsike? — pillantott hivatalnok szomszédjára. — Negyven liter unikomot kér az úr. Az országban sincs anyni, kérem tisztelettel.

— Hátha — nyitotta meg a tulaj a reklámszatyrot. Épp annyira, amennyire egy pillantás beleférhetett.

A hölgy csak vette a telefont.

— Lacikám, aranyom. Azonnal megy az úr, add ki neki azt, amit a papíron látsz.

— Köszönjük.

— Ugyan — legyintett a hölgy és ugyanazzal a mozdulattal a lába mellé csúsztatta a csöppnyi figyelmességét.

— Így megy ez, nem másként — nevetgált a pocakos, az udvaron áthaladtunkban. — Pia rogyásig a sörösöknek, forint a májért, pacalért, ajándék az ügyintézőknek. Láss csudát, minden van, ha nincs is. De megéri, mert hozzám jön a vendég, nálam megkapja, amit szeret és fizet érte. Csak elejtem, hogy milyen nehéz ma már a beszerzés, és ő tudja a kötelességét. Annyira jól jár mindenki, hogy abból mesekönyvet lehetne írni.)

— Meg fognak gazdagodni.

— Aki ügyes, meg. De azért most már övök a kockázat. Kívül-belül rendben kell tartania az üzletet, fizetni a javításokat, a szállítókat, az alkalmazottakat. Havonta leteszi nekünk a megállapított átalánydíjat, az eszközök bérleti díját, fizeti a nála dolgozók különkiadásait és ezen felül a jövedelme után az adót. Csak azt nem nekünk, hanem az államnak. Mindez papírra leírva. Hát kíváncsi vagyok én az adószakemberekre, akik követni tudják a sok maszek kocsmát. Amit bevall, a tavalyi forgalom alapján fogja bevallani és kész. Aki rá tudja bizonyítani, hogy az nem igaz, az előtt leveszem a kalapom. Minden kocsmában nem állhat ellenőr, aki a legurított felesek, söröket, fröccsöket strigulázza. Ne legyen igazam, de jó ideig ezeknek arany életük lesz. Aztán majd agyoncsapják őket valami újabb rendelettel. Egy két és fél milliós boltban a jövedelemadó harmincötezer forintban állapított meg. Ki lehet bírni, nem?

Ki, az biztos. R.-ben a presszós visszafogta a forgalmat. Nem az idén. Már tavaly. A prosperálás az ő zsebébe folyik. Csak egy része ellenőrizhető. Ha tovább

használja az ÁFÉSZ nagykereskedelmi kapcsolatait — likőripar, sörgyár —, akkor pecséttel fizethet és aztán az ÁFÉSZ néhány napon belül kasszíroz tőle. A számlák alapján a forgalom egy része tehát követhető, de a többi...? Nem nagy ügy, de a boltra csak ő jelentkezett vevőként. Meg fognak lepődni: neki adták szerződésbe.

— A szerződők haszna világos, de hol éri ez meg az ÁFÉSZ-nek?

— Egyszerű. Az átalánydíj tiszta pénz. Nincs kiadás, nem kell törődnünk a karbantartással, letudtuk ezeket az üzleteket. Az öt esztendő alatt több millió forint fut be a számlánkra bevételként, kiadás pedig nincs gyakorlatilag. Ami gond, hogy több lett az adminisztráció, hiszen az átalánydíjak befizetését havonta regisztrálni kell, ötnaponként pedig a pecsétünkkel fizetőket ellenőrizni, vajon kiegyenlítették-e a számlájukat. Lesz kavarodás, azt hiszem. Ki kell dolgoznunk az új nyilvántartási rendszert. Egy szerződéses üzlet könyvnyi aktával, papírral jár egyébként is. De hát valamit valamiért.

— Na, mi van? Hogy bírod?

— Fáj a lábam és zsong a fejem, főnök.

— Még csak tizenegy óra! A többiek már reggel hét óta talpalnak.

— Csókoltatom őket. Fáj a csuklóm.

— Más?

— Nincs, főnök.

— Ne aggódj, egy óra múlva kitakarítjuk a népséget, katonaságot.

(Megszokható. Simán fejben tartok most már tíz-tizenkétféle innivalót. Mondjuk, a legendás Sanyi bácsihoz én sehol sem vagyok, a poros lába nyomába nem léphetnék. Azt mondják róla, hogy harminc-negyven rendelést hibátlanul visszamondott. Na, jó. Ezt meséli a főnök meg a társa. Elhiszem nekik. El, mert közben arról is szó esett, hogy százötven-százötvenezer forinttal társultak ebbe a vendéglőbe. Nekik tehát van mihez nyúlni, ha netán nem sikerül minden hónap fényesen. Hetvenvalahány ezret postáznak havonta, ami hazai méretekből jó kis summa. Ennyit a pénzről. A vendéglő viszont szemre semmit nem változott attól, hogy szerződésbe adta az r.-i ÁFÉSZ. Viszont van unikum, ami unikum az állami és szövetkezeti éttermekben, vendéglőkben, kocsmákban. Forradalmi változások persze másutt sincsenek. Óvatos a vállalkozó gárda. Csekély a tapasztalat, ahogy hallom, meg a fáradságot se sokan vették, hogy távolabbi vidékek próbálkozásait kikérdezzék.

— Előbb megnézzük a ló fogait, mint-hogy föl hizlaljuk a gebét — vélte véli ismerősöm. — Ha megéri, belefecölünk. Addig nem. Szerintem egy év alatt eldől, hogy üzlet-e az üzlet. Évente megvizsgáljuk a szerződést, akkor kérheti ki-ki a módosítást. Lefelé aligha kerekítenek, így aztán okosnak muszáj lenni. Viszont a saját pénzem ellensége nem vagyok. Anynyit mindenképp adni kell, amennyit eddig kaptak a vendégek, csak gyorsabban és lehetőleg jobban. Én a magam hasznára gondolok, de azt csak velük érhetem

el. A nagy igazság az, hogy a kocsmák nem mennek ki a divatból, ha pedig így van, akkor mi is megélünk. A fagyalt-ravalót megkeressük, az biztos. De az is lehet, hogy leszokunk a fagyaltól.

Nem féltém ismerősömet. Róla az terjed a szájhagyomány útján, hogy nem szereti a telet. El is vonul minden januárban valami földközi-tengeri szigetre, hogy az éves fáradalmakat kipihenje. A sufni-ban mindig akad annyi dollár, hogy egy hónapot valahogy kihúzzanak a feleségével azon a már tűrhetőbbnek ítélt levegőn.

Nem irigylem tőle, legalábbis tiszta szívből nem. Eg a talpam, fáj a karom, csípi a szemem a füst, egy részeg ráhányt a cipőmre, fáj a fejem, és az agyamra megy ez az elátkozott tumultus, ez a bömbölő zene.

— Drága jó aranygyerekem, hozzá a Libi bácsinak egy üveg bort, ha istent ismeresz.

— Bezártunk, Libi bácsi.

— Ide hozzám, te főnök.

— Bezártunk, az a helyzet.

— Be a lószart. A Libi bácsi még inni akar és te szépen kihozol neki egy üveg borocskát.

— Lehetetlen.

— Már hogy lenne az? Lemész a pincébe akkor és onnan fölhozol.

— Már ott sincs. Záróra. Vizontlátásra, jó éjszakát.

— Hát milyen maszek kocsmá ez?

— Ilyen. Maga különben is részeg, menjen haza.

Szerintem most megfogja a Libi bácsit ez a főnök és úgy kivágja az ajtón, hogy ott kékül. Jónévű alkoholista, helybeli nagykedvű kőműves kisiparos.

— Hogy én részeg? Na, nem. Bort ide.

— Nem.

— Hát akkor tojok én a szádba, te kis p...f...

Jól kitalálta ezt a derék Libi bácsi. De azért már túlzás, nem? A főnök is úgy találja. Van ugyan rajta néhány fölösleges kiló, de most akár a villám vágja szájon a harminc körüli kisiparost, tanítani lehetne. Persze összeugranak. Az asztalnál az asszonyok sikítanak, a pincérek a főnököt kapják nyalábra. Libi bácsit a cimborák és már csak prüszkölni tudnak egymásra, akár a hibbant macskák. Jó kis muri. Meg is ígérik egymásnak, hogy ki-ki a másik vérért veszi, csak kis érkezése legyen hozzá. Mondjuk, ha elengedjük őket. De nem engedjük.

Kibilleg az utolsó részeg is. Akkora csönd van, hogy szinte enni lehet belőle. Csak ülök egy széken és tátom a szám.

Amikor rám kerül a sor, kiszámolom a pénzt a gurtni szerint, a többit visszarakom a zsebembe. Mennyi lehet? Hatszáz forint? Háromszáz? Majd holnap ezzel indítom a napot. A főnök letesz elém három százast. Azt is besöpöröm. Kibújok az izzadt, mocskos fehér kabátból, ráéjtem a székre.)

— Na, milyen volt?

— Bűdös, zajos, szóval rohadt.

— De megérte, nem?

— Biztos.

— Ennyit egy hét alatt nem keresel, öreg.

— Lehet.

— Beugrunk Pestre. Az én vendégem vagy.

A kocsiban lányok. Végigzúgunk a kettesen, akár a darazsak. Három ezerötös Lada már elég hangos. Alig szunditok el, kilöknék az ajtón.

— Itt az élet, hé!

Valami bár, elfogadható zenével. Alaposan inni kezdünk. Pezsgőt, hozzá tőke-halmájás szendvicset. Aztán vodka. A zenészeknek egy-egy százast, később megint, nehogy azt hiessék, nem urakat szóraztatnak. Nem a fenét. A fizetésnél némi bonyodalom, senki nem emlékszik pontosan. Minek is? Ha annyi, annyi. Nagyon sok. Én is beteszem a magamét, bánja a nyavalya. Legalább hamarabb hazajutok. Odakint már a nap is erőlködik.

— Söpprés, gyerekek. Hétkor nyitunk.

Nincs forgalom, hazafelé rövidebbnek tetszik minden. Tényleg, a lányok hova lettek? Valaki fölpatint egy konzervsört, aztán másikat. Égő gyomrunkat hűti becsülettel.

— Itt tegyetek ki. Kösz.

— Jövő héten?

— Ezt — mutatom a jól ismert karhajlítást.

Hortobágyi Zoltán

Kérdések — válaszok nélkül

Beszámoló a JAK pécsi tanácskozásáról

Válságevztized? Igen. Legalábbis annak tűnik. Az a gazdasági, társadalmi és pszichikai válságfolyamat, amely jó néhány évvel ezelőtt még valamikor talán az olajválsággal indult meg, és amely hullámokban bár, de egyre fokozottabban jelentkezik, valószínűleg csak erősödni fog egész Európában és így Magyarországon is. A hazai gazdaságirányítási reformok az elmúlt évek kiegyensúlyozott gazdaságpolitikája képes volt lelassítani a folyamatot, de megállítani nem; az életszínvonal megőrzésére fokozott erőfeszítéseket kell tennünk, körülményeink nehezedenek. Ebben a helyzetben törvényszerű, hogy a különböző társadalmi rétegek, csoportok fokozottabban kísérik figyelemmel egymást, egymás érdekeit, mert a válságból valóban csak összefogással lehet kikerülni. Nyilván ez volt az egyik legfontosabb oka annak, hogy a Magyar Írók Szövetsége József Attila-köre „munkásmatikájú” tanácskozást hirdetett meg Pécsre. *Munkások a műben — a mű a munkások között* — szép, hangzatos cím, csak... Csak valami miatt nem tökéletes. A tanácskozás ezt a sejtelmet látszott igazolni.

A hozzászólók szinte kivétel nélkül siettek kijelenteni, mennyire nem értenek egyet a címmel. Kérdéseket és aggályokat fogalmaztak meg. Ki a munkás? Mi az a munkásos-

tály? Kikből áll a munkásság? *Milyen* művek a munkások között? *Vitányi Iván* bevezetőjében megpróbált néhány alapvető fogalmat tisztázni, „elmagyarázta” a munkásság és a munkásosztály közötti különbséget, megállapította — egyébként nagyon helyesen —, hogy napjainkban egyáltalán nem beszélhetünk egységesen munkásságról, hiszen munkás és munkás között nagyon jelentős gazdasági, társadalmi és kulturális különbségek lehetnek. Komoly rétegződési folyamat játszódott le, melyet nem csupán anyagi tényezők jellemeztek. Am ha ez igaz, akkor miért a cím? Hiszen ki van benne az irodalomban? A brigádvezető vagy az üzemi mérnök? Ki olvas több hazai élő „klasszikust”, az adminisztrátor vagy a művezető? És a kérdések még szaporíthatók. Szaporodnak is. Szaporodtak, mert a tanácskozáson csupa *kérdő és felelő foglalkozású* egyén ült, akik Péccet is a munkájukat végezték. Nem kevesebb volt a feladatuk, mint eldönteni, hogy saját műveikben jól és helyesen ábrázolták-e a munkásságot, és hogy műveikből „kulturálódik-e”, és helyesen kulturálódik-e a munkásság. Mindezt a munkások feje fölött. De a tanácskozást mégsem jellemezte valamiféle „értelmiségi gög”. Kérdések fogalmazódtak, ám a válaszadás elmaradt. Talán mert nincsenek válaszok. Talán mert nem a mi feladatunk a válaszadás. Talán mert rossz a kérdésfeltevés. Talán mert a probléma nem valós. Hiszen — a tanácskozáson még ez is felvetődött — nem lehetséges-e, hogy az értelmiség (helyesebben annak egy meglehetősen szűk része) által létrehozott és preferált kultúrára nincs szükségük a munkásoknak, ezért az mindig az értelmiségé (bizonyos csoportjé) volt és marad.

Ha már nem tisztáztuk, hogy melyik és milyen munkás irodalmi jelenlétéről és mű-

velődéséről van szó, akkor lépünk tovább. Egyáltalán, van-e ideje olvasni a munkásnak. *Czakó Gábor* jegyezte meg, hogy olyan gazdasági, társadalmi körülmények között, amelyben a munkások jelentős része (mért nem így mondjuk: a dolgozók) 16 órát dolgozik (nyolcat a munkahelyén és nyolcat másodállásban, fúsziban, „vállalkozásban”), és az ebből befolyó pénzmennyiség elegendő csak ahhoz, hogy igényeinek megfelelő, minden szempontból kielégítő életkörülményeket teremtsen magának, nem is várhatjuk el, hogy a munkás (a dolgozó) a fennmaradó idejét az irodalom klasszikusainak szentelje. A felszólaló szociográfus írók, szociológusok, közgazdászok elmondták, hogy az ipari (pontosabban nagyüzemi) munkások körülményei rosszak, a termelés szervezetlensége alacsony szintű termelékenységhez és felesleges többletmunkához vezet. Az anyagi érdekelttség nincsen arányban a termelés hierarchiájában betöltött szereppel és az iskolai végzettséggel. Álbürokrácia alakult ki. Amikor egy művezető, termelésirányító nem tudja feladatát jól ellátni, „kiemelése” gyakran lecsúszást jelent, a termelést nem képes a kezében tartani, és — ami pedig szintén feladata lenne — beosztottai érdekeivel nem tud foglalkozni, azok problémáit nehézségeit nem ismeri. Ilyen és ehhez hasonló okok miatt a munkások a termelés legalacsonyabb szintjén, a munka apróbb fázisaiban is kénytelenek jelen lenni mint szervezők, irányítók, és dolgozók egyszerre. A vezetés — tehetetlensége folytán — kiszolgáltatott helyzetbe kerül, ami gyakran pluszpénzek kifizetéséhez vezet. Ilyen módon megtörténhet az, hogy két azonos képességű, azonos munkát végző munkás bére élesen különbözik egymástól. És ebből a helyzetből fakad az is, hogy a munkásnak nem érdeke a kulturálódás, mert

életszíne javulása nem függ össze azzal, hogy magasabban, jobban kvalifikált szakember-e, vagy sem. Gyakran teljesen mással függ össze.

Sokan szoltak arról is, hogy a történelem folyamán először következett be: a vezető osztályhoz tartozni nem jelent dicsőséget. A munkásszülők gyermekeiket értelmiségi pályára szánják, kétkezi munkát végezni még mindig — sokak szemében — dicséletet jelent, „értelmiséginek” lenni kiemelkedést. Am iskolarendszerünk nem biztosítja sem a „kiemelkedést”, sem a művelt munkásság kialakulását. Azok a különbségek, amelyek az indíttatásból adódnak nem egyenlítődnek ki. Riasztó adatok birtokába jutottunk az iskoláról folyó vitákban is. Márpedig aki még az írás-olvasás tudományát is csak alacsony szinten sajátította el, az nem fogja szabad életét versolvasással tölteni.

És a további kérdések. Van-e értelme külön hangsúlyozni a munkásság szerepét irodalmunkban? Nem elég-e az emberről beszélni, az emberről általában? Hiszen mi lehet fontosabb a jó műnél? A jó, az élvezetes az elgondolkodtató, a „lopva” tanító műnél, amely egyaránt fontos lehet bárkinek, legyen bár munkás, paraszt, vagy értelmiségi. Mindenesetre tény, hogy ma nem könnyű vállalkozás munkástémát meghirdetni egy írótalálkozóra. Szilágyi Ákos mutatott rá előadásá-

ban, hogy az ötvenes évek munkásábrázolása, az „öntudatos, boldog, erős és kulturált, munkás felmutatása, „aki” az ötvenes évek szocializmusának volt jelképe, még napjainkban is érezteti káros hatását. Érezteti, mert a gondolkodásmód-váltás könnyen eleve kudarcra ítéltet minden olyan vállalkozást, amelyben a munkás a főszereplő. Ezért volt és van szükség új szempontokat keresni a munkásábrázoláshoz. A 70-es években meg is indult ez a folyamat, amikor Csalog Zsolt, Tar Sándor és mások (a két név csak példa!) megkezdték azt a fajta irodalmi szociográfiát művelni, amely valahol a szépirodalom (novella, regény) és az „egyszerű”, tényfeltáró szociográfia (mélyinterjú stb.) határán mozog. Őszinte beszámolók ezek a munkák, de nem szűkíthetjük le a jelentőségüket arra, hogy kijelentjük: „a munkásság megjelent az irodalomban”.

Emberekre kell beszélnie az irodalomnak, hús-vér emberekre, és ebben az esetben nyilvánvaló, hogy a munkás is súlyának és szerepének megfelelő helyet kap majd. Nem cselekedhetünk becsukott fülekkel és szemekkel, ha az előttünk tornyosuló feladatokat meg akarjuk oldani. Valódi munkásirodalmat csak teljesen őszinte légkörben lehet megvalósítani. Talán Berkes Erzsébet mondta ki a legpontosabban: valódi demokrácia nélkül nincs valódi irodalom. Ahol egy írónak

öncenzúrát kell gyakorolnia, ahol folyamatos tudathasadásban kell dolgoznia, ahol a kiadói politika nem csak színvonalproblémák miatt utasít vissza műveket, ahol az író „fejreköpintástól” is félhet, ott nem fog jó, őszinte munkásirodalom születni. Van még ezen is változtatnivaló.

Nehéz időszak elé nézünk. A hetvenes években megszületett néhány olyan munka, amely jelzéseket adott. Jelzéseket a munkásságról, arról a munkásságról, amely az ország lakosságának nagyobbik felét teszi ki. Tény az, hogy a munkásság rétegzett. Tény, hogy pontosan behatárolni, mit jelent ma a „munkásosztály” fogalma, nagyon nehéz. Am létezik maga a munkásság, és léteznek azok a problémák is, amelyek egyes rétegeit erősen sújtják. Csengey Dénes nagyon határozottan fejezte ki magát: az irodalmi, szociográfiai jelzéseket még félre lehet „pöccinteni”, még ki lehet róliuk jelenteni, hogy nem valós problémákról szólnak... A párbeszédet azonban meg kell kezdeni, mert csak így lehet elkerülni, hogy súlyosabb helyzetbe kerüljünk.

A tanácskozás nem azt mutatta, hogy már képesek vagyunk a párbeszédre. Hiszen valódi vita nem bontkozott ki. Kérdéseket és félelmeket fogalmaztak meg a felszólalók, de ezen nem jutottak túl. Válasz és megoldás? Szóba sem került. De legalább a kérdések és az aggodalmak elhangzottak. P. A.

Történelmi portrék — félközletről

„Senki sem képes végbevenni azt, amit a történések: megváltoztatni a múltat.”
(Henry de Montherlant)

BEVEZETŐ A MOTTÓHOZ A választott idézet az alábbiakban leírtakból sok mindent kifejez, de sok mindent el is takar. Az elmentmondás beismerése mellett megtartása mégis indokoltnak tűnt számomra. Amikor úgy gondoltam, hogy a történelmi „mini” portrék élére teszem, azt kívántam érzékeltetni, hogy a köztudatban ma is él hasonló hit, vagyis az a feltevés, hogy a történelemkönyvek, történeti tanulmányok tartalmi-szemléleti változása, változtatása valamiféle történetírói, tehát subjektív önkény alapján megy végbe. Kevésbé gondolunk arra, hogy a fejlődés, amelyet az élet más területein oly természetesnek veszünk, a történettudományt is érinti, tehát a történeti feldolgozások is fejlődnek, módosulnak. Másrészt a mottó gondolatvilágának némely rétegét oly mértékben tartottam tanulságosnak, hogy hasznosnak véltem már csak az egyetértés és az ellentételezés egyidejű biztosítása miatt is megtartani. Mai világunkban talán semmi nem erősebb az emberekben, mint a tisztánlátás igénye. Mind a napjaink, mind a történeti korok iránti érdeklődés intenzitása ennek hatásos mércéje.

Az új és új feldolgozásokból újra és újra „ismeretlenek” tartott új és új személyek, megtörtént esetek bukkannak fel. Minőséget teremtő történelmi személyiségek mások ellenkező előjelet kapnak. Mások elfelejtődnek. Míg ismét újraértékelődnek. Éppen ezért is mélységesen igaznak vélem Montherlant szavainak ama tartalmi vonatkozásait, amelyek arra figyelmeztetnek: a korában cselekvő ember és cselekvése, valamint cselekvésének időben ezzel azonos, de más, vagy önmaga általi megítélése között távolság keletkezhet. Ez a távolság már minőségi tulajdonságot is hordozhat. Az idő múltával e távolság nem statikus, így nem egyszerűen a távolodással, a távolságtartással vagy a közeledéssel jellemezhető. A történelemben élő embernek sok egyéb mellett az is célja, hogy a lehető legjobban, számára leghasznosabban megismerje elődeinek életét. Ezért arra törekszik, hogy megközelítő szinkronitást alakuljon ki a cselekvő-elkövető ember akarata, célkitűzése és cselekvése, valamint mindezek megítélése között. Ebben nyilvánvalóan jelentős a társadalmi lényként jelenlevő-felfogó ember akarata, szándéka is.

A megvalósult cselekvés és annak képződménye, amely pozitív vagy negatív eredményként jelenik meg a képződmény kialakulásakor, az időtényező folyamatossága mellett, rugalmasan, vagy mondhatni, a dialektika törvényszerűségei által jellemezhetően fejlődik. E fejlődés későbbi vagy nem kielégítő érzékelése, illetve a megértés hiányossága miatt alakulhat ki társadalmi szinten is — az a csálóka kép (hogy visszaaltaljak a mottóra), miszerint az ember — aki éppenséggel történész — subjektív szerepe nagyobb a szükségesnél.

Tekintettel arra, hogy e „történeti krokik”, élő, hús-vér embereket és cselekedeteiket kívánja mérlegre tenni, úgy vélem, a fent jelzett folyamat nyomatékos hangsúlyozása szükséges, sőt indokolt. Amint a mottó is igazolja, e téren, és nemcsak a köznapi gon-

dolkodás szintjén, hanem az intellektuális megismerés területén is számos, többé vagy kevésbé negatív tartalmú gyakorlat él. Ezek hatása nem lebecsülendő. Tekintettel mindezekre, úgy vélem, helyes, ha mindenekelőtt a másik „féllel” való egyet nem értést fogalmazom meg. A mottó ezt is kifejezi. De figyelmeztet arra is, hogy a gondolkodás szintjén is megkülönböztessük a cinikus, az „úgyis minden mindegy” megítélést, és az idő múltását, a tények folyamatos fejlődését, mozgását meditatálva fogadó szkepszist. Ennek az általános elvnek a hangsúlyozása a történelmi múltban, félmúltban és a jelenben cselekvő ember megítélése miatt lényeges.

BEVEZETŐ A PORTRÉKHOZ Az itt olvasható rövid lélegzetű portrék alanyai történelmi személyiségek. Ez az egyszerű közlés azal bővítendő, hogy ezek a történelmi személyiségek — még közvetlen környezetünkre is érvényes e megállapítás — kevésbé ismertek, noha nevük „jól” cseng egy adott régió helytörténeti irodalmában. Némely vonatkozásban tevékenységük túl is mutat a helyi körülményeken. Mindazonáltal ez még kevésbé tenné őket alkalmassá a megörökítésre. Lényegesnek tartottam személyes tulajdonságaikat. Így karakterük izgalmasságát, sokrétűségét. Azt a közönsnek is nevezhető vonásukat, amellyel nekifeszültek közvetlen világukban, a legszemélyesebb életükbe kezdetben csak beszűremkedő, aztán már elszánt nemtűrőmséggel az egész életüket kisajátítani akaró társadalmi, környezeti kapcsolatok, ártalmak leküzdésének. Arról van szó, amit — sokszor elhangzó sztereotip fogalmak — elnyomásnak, ellenforradalomnak nevezünk. Alanyaink igazságérzetük gazdagsága adott alapot e küzdelemre. A küzdelem nem látványos napi eseményei közel sem csak felemelő mozzanatokot hordoztak magukban. Emberek voltak, nem hőrosok, s emberségük példája, hogy mindenkor lelkiismeretük szavára hallgatva lépték meg lépéseiket. Ha csálódottan is, ha az indokoltnál hamarabb is, és talán nem is mindig a legjobb döntésnek engedelmesskedtek. Már a nevek, személyek kiemeléseivel is azt a véleményemet szeretném hangsúlyozni, hogy csak a mélyen érző emberek igazi minőséget hordozó cselekvésre a társadalmi-közösségi szintéren. Jól tudom azt is: ugyanakkor ez a vonásuk nem teszi kizárólagossá jelenlétüket.

A kiválasztott személyiségeknek nem a moralizálás volt jellemzőjük — noha a kétségbeesés idején egyénileg még ez is érthető és elfogadható magatartás — hanem saját tevékenységi körülményeik ismételt feltárásával „a fel nem adni az utolsó lehetőségig” elv megismertetői ök. Figyelünkre érdemes az a tény is, hogy egy meghatározott időszakban — például a nagy döntések megszületésének történelmi pillanatában — életük összekapcsolódott. Ez a megállapítás egyúttal azt is jelzi: „hőseim” két különböző irányból, társadalmi közegekből érkeztek el a találkozási ponthoz. Válaszaik a kor kérdéseire, a sok rokon vonás mellett, sokban el is tért. Legszembetűnőbb különbségük: egyikük munkás, másikuk értelmiségi. Ez a meghatározója életüknek, munkájuknak, formálódó meggyőződésüknek, amelynek lényege a következő programban kristályosodott ki: megkeresni a távolságtartó társadalmi szituációk feloldásának mikéntjét. Ez már azonosságuk alapvonása. Az is közös bennük, hogy különböző motivációk alapján indultak el — tudatosan vagy kevésbé tudatosan — ezen az úton, de a megoldáshoz — éppen tudatosságuk tartalmi hiányosságai miatt — végső soron egyikőjük sem jutott, juthatott el.

Az 1918–1919-es forradalmi események salgótarjáni hőse, és a hagyományos értelmiségi pályát befutott salgótarjáni polgármester egyéni útja egyfelé vezetett: magányosságba. A történelem menetének jó irányú változásáért figyelemre méltó ambícióval és konkrét-sággal vettek részt. Tevékenységük színhelye: Salgótarján. Akaraterejük, céltudatosságuk, cselekedeteik alapján méltók arra, hogy teljes emberségükkel, a jó, a rossz, a bizonytalankodó vélekedéseikkel együtt legyenek tanúként tanulságai e századi történelmünknek.

A TARJÁNI PEK Generációk emlegetik azt a kenyeret, amit a pékségből vásárolhattak, nála süttöttek. Egy kis tűzással azt is mondom: megszerzte híres pék volt. Sokan tudják még — persze elsősorban az idősebb salgótarjániak közül — hogy a szikvizüzem közelében, a volt Jungmann-udvarban működött a Gólián-pékesség. Mert hiszen róla szólnak az első mondatok is: Gólián Andrásról.

Régmúlt idők. De a kenyér íze ottmaradt a nyelveken. A friss cipó minősége az izmok erejében élt tovább. Csak ennyi egy ember élete? A gondolkodás, az emlékezés rétegeiben, ha lassan kopik is, de tisztulva itt áll előtűnk egy ember. Mág fel nem tárt, és talán minden ízében soha meg nem ismerhető életével, mikrovilágával együtt.

Több volt ő, mint aki az erjesztő kovász, a dagasztóteknő, a kemence tűzforróságával leírható. A város pékje volt — a szó társadalmi értelmében is. Szakmája: a hivatása. Ebből táplálkozott sokirányú tevékenysége is. E kis írás főhajtás, műve — életműve — előtt.

Az élet tényei. A Nógrád megye munkásmozgalmának jeles személyiségeit bemutató, és ma már alig hozzáférhető kis füzetben ez olvasható róla: „Gólián András 1883 Kriványetván — 1950 után Csehszlovákia. Ötgyermekes földműves családból származott. Szülei serdülő korában pékinaknak adták. Fiatalon került Prágába, mint segéd, ahol korán megkereste az utat a szervezett munkásmozgalomhoz. A prágai rendőrség, mint baloldali személyt nyilvántartotta, majd baloldali magatartása miatt kitiltotta a városból. Így került Bécsbe, ahonnan szintén munkásmozgalmi tevékenysége miatt utasították ki. Rövid ideig Budapesten élt, majd Salgótarjába jött, a Salgótarjáni Kőszénbánya Rt-nél helyezkedett el, mint pék. A szénmedence első világháború előtti munkásmozgalmában rendkívül jelentős szerepet játszott. A Jungmann-udvarban, ahol a baloldali munkásmozgalmat vezetői megbeszéléseiket tartották, együtt dolgozott a mozgalom kiszélesítésén idős Oczel Jánossal, Priska Dezsővel, Kisák Benkő Antallal, Bozó Györggyel.

1919-ben direktóriumi elnök volt, rendkívül sokat tett a szénmedence munkásainak szervezése, a szénmedence védelme terén. A Tanácsköztársaság bukása után a balassagyarmati börtönbe került, majd Budapesten a Markó utcában, továbbá a hajmáskéri, zalaegerszegi internálótáborban összesen 50 hónapot ült. Salgótarjába történt visszatérése után a bánya nem vette vissza, egy magánpékesség alkalmazotjaként dolgozott. A Horthy-ellenforradalom időszakában segítette az internáltakat, a lecsukottak családtagjait. A felszabadulás után visszatért szülőföldjére, Csehszlovákiába, és az ötvenes évek elején ott is halt meg.” (Nincs előbb holtjainknál, szerk.: Belitzky János, Szabó Béla. é.n. 26. l.)

Tények — összefüggések. Valamivel több mint húsz nyomtatott sorban összefoglalva olvashattuk tevékenységének lényeges elemeit. A sorok végére érve talán másnak is elsősorban az életrajzi lyukak kellették fel figyelmét. Elsőként a mikorra, a történelmi eseményeket rendező kérdésre érdemes idős száznunk.

1. Prága—Bécs—Budapest—Salgótarján. A három nagyváros és a feltörekvő nagyközégs viszonyai nyilvánvalóan sok eltérést, de természetesen több azonos vonást hordoztak. Elsőként az időhatárokat kellene pontosítanunk. Megközelítő helyességgel állítható, hogy a századfordulótól a tizen évek kezdetéig tartó idők alatt élt az említett helyeken. A pékinasság időszakára az 1890-es évek végéig tartható, Prágába már mint felszabadult pékséggel került, azaz nem lehetett fiatalabb mint tizenhét éves, és akkor 1900-at írtak. Továbbá tudjuk azt, hogy 1911-ben nagyobbik fia már Salgótarjánban született, e két tény jól behatárolja a kort.

Közös a településekben, hogy az Osztrák—Magyar Monarchia viszonyai meghatározók voltak a körülmények alakulásában. A századfordulón mindhárom városban — fővárosban — jelentős fejlődés ment át a munkásmozgalmat. Létrejötték a munkások politikai és gazdasági érdekeit védő önálló szakszervezetek, megalakultak, a munkások szervezésében, a politikai nevelő munkában jelentős szerepet vállaló szociáldemokrata pártok. A monarchia országában működő munkáspártokat a marxizmus gondolatának ápolása mellett, a bernsteini revizionista tanok, a kautzkyánista oportunitizmus nagymértékben a hatásuk alatt tartották. Ennek következménye, hogy a politikai küzdelem központi kérdését, a választójogért indított törekvések kizárólagosságát, a munkásszervezetek jelentős része magáévá tette, amelyet a hivatalos kormánykörök is jobban toleráltak. Ezek az általános eszmei hatások természetesen hatottak mindazokra, akik a munkásmozgalmakba kerültek. Nem indokolatlan így az az állításunk: a különböző hatások a mindennapi politikai gyakorlatban is jelen voltak. Ez jelentette a fiatal pékség számára az ideológiai iskolát. A következő feltevéseink az, hogy a fiatal emberként Prágába, Bécsbe majd Budapestre érkező Gólián András kiutasításának fő oka a hivatalos politikai vonalról radikálisabb magatartása lehetett. Ez is egyik irányú magyarázata annak, hogy a századforduló utáni években újra fellendülő fejlődési szakaszba érkezett Salgótarjánt választotta munka- és lakhelyül. De — és e vonatkozásban nem túlzás a fővárosok és Salgótarján összemérése — a munkásmozgalmat itteni szervezkedése is inspirálhatta. (A szülőföld közelsége ebben az esetben az előzővel együttesen is hathatott.) Hiszen 1903-ban létrejött a Vas- és Fém munkások Szövetségének szervezete Salgótarjánban, ugyanebben az évben Losoncon megalakult a szociáldemokrata párt helyi csoportja. Noha a szénmedencében ekkor még nem jöttek létre a párt további helyi bázisai, mégis jogosnak tűnik a felvetés: a munkások általános helyzete, a politikai viszonyok jellegzetessége, elég indok volt a megélhetést kereső és társadalmi kérdéseket iránt érdeklődést mutató fiatal embernek — aki ebben az időben nősülhetett — a salgótarjáni letelepedésre.

2. Kapjunk pontosabb képet a munkásmozgalmában végzett munkájáról is. A korábban leírtak vegyesen tartalmaznak hiányos vagy kevésbé igazolható tényeket. Időrendben haladva azt kell megállapítanunk, hogy 1910-től végzett munkája révén az évtized végére már elismert munkásvezető, noha még alig tíz éve élt Salgótarjánban. 1918-ban is mindössze harmincöt éves volt. Az öszirózás forradalom időszakában — 1918. november — tagja volt a helyi munkástanácsnak. A év végén, 1918. december 26-án megalakult KMP helyi szervezetének egyik alapítója volt. 1919-es feladatvállalásához odakívánkozok, hogy mint kommunista vezetőt képviselőként küldjék a Tanácsok Országos Gyűlésére.

A mozgalmas élet feltételező dátumok sora után mehökkentőnek tűnhet a megállapítás: életének e korszakáról keveset tudunk. Biztos fogódzót adhat az a tény, hogy 50 hónapot töltött az ellenforradalmi korszak különböző börtöneiben. A salgótarjáni kommunista többségének letartóztatására 1919 végén került sor. Gólián négy év és két hónap után szabadult. Tehát legkorábban 1923 végén, 1924 elején érkezett meg ismét Salgótarjánba. Mivel a bánya — személyesen Róth Flóris igazgató — nem vette fel munkásállományába, kénytelen volt máshol elhelyezkedni. Álnéven — a bátyja nevével — a szlovákiai handlovai bányában rövidebb ideig, majd a húszas évek második felében Földiák Lipót pékségében talált állást. A nagy gazdasági világválság éveit követő lassú fejlődés időszakában ipart váltott: önálló pékséget hozott létre. Ekkor még bérelte, később megvette azokat az épületeket, azt a telket, ahol a nevezetes Gólián-pékesség állt a Jungmann-udvarban. A harmincas évek közepétől újból aktivizálódott, közelített a politikai élethez is. A harmincas évek utolsó éveitől ez a kapcsolat a negyvenes évekig, 1944. második feléig, töretlenül megmaradt. Az 1944 nyarán internált munkás-

vezetőknek — amikor anyagi helyzete már megengedte — rendszeresen küldött élelmet. A harmincas évek második felétől nemcsak a munkások helyi vezetői, hanem az országos politika felé is tájékozódott. Jól? Rosszul? Elettűntek, tevékenységének érdekes időszak, hogy Hock Jánossal, később pedig Mónus Illéssel volt szorosabb kapcsolata. Kiadványokat kapott tőlük — a személyes találkozásokon túl. A tájékozódása illetően alakulásának is sok oka lehetett.

Hock Jánossal meglevő ismeretsége 1918-ra vezethető vissza, amikor a katolikus pap Hock az öszirózás forradalom győzelmét követően a Károlyi-féle Nemzeti Tanács elnöke lett. Emigrációs éveit alatt Csehszlovákiában, Bécsben élt, Gólián fiatal éveinek színhelyén, és ez további szimpátia forrása lehetett, amelyet a Horthy börtöneit is megjárt Hock ellenforradalmat elutasító nézetei tovább erősítettek.

Nem ismertebb az a szál sem, amely Mónus Illéshez, az ideológiailag kommunistaellenességéről is ismert szociáldemokrata vezetőhöz fűzte. A kapcsolatuk két reális forrásból táplálkozhatott: Mónus segítségével baloldali — mégis szociáldemokrata volt is az — kiadványokhoz juthatott Gólián. Emellett az antifaszizmus, mint mindkettőjükre jellemző közös elv és gyakorlat is számításhoz vehető.

A harmincas évek második felétől fokozatosan találta meg ismét a kapcsolatot a munkásmozgalmához. Ezért is érdekes, hogy e viszonyok között a hivatalos ellenforradalmi kormány politikai apparátusa, közigazgatása nem háborgatta. Ebben persze nagy szerepe lehetett népszerűségének is. Nyilvánvalóan oka volt az is, hogy az ötvenes éveikhez közeledve a tapasztalt politikusi gyakorlatosságával játszotta ki a nyomozó szervek éberségét. Továbbá az is, hogy az illegális munka napi gyakorlatában (röpcédulázás, falfestés stb.) nem vett részt.

Túl volt már a hatvanadik születésnapján, amikor megérkeztek a várost felszabadító szovjet csapatok. Azonnal bekapcsolódott a pártélet megindításába: a volt illegális párt vezetőivel együtt részt vett az 1945. január 2-1 értekezleten. A pártvezetőség tagja lett, és a képviselő-testületbe delegálták. A hirtelen fellendülést éles fordulat követte, 1945 második felétől fokozatosan kiszorult a politikai életből. Gyakorlatilag politikai küzdőtársaitól magára hagyatva élte további életét. Ez magyarázza azt a tényt is, hogy lényegében ismét az „emigráció” választotta, és Salgótarjától távol — talán Losoncon — temették el.

Miért alakult így élete? Az okok még ma sem eléggé ismertek. Magyarázható nyughatatlan, romantikus lelkületével, magyarázható előrehaladott korával, fáradékonyosságával is. Azt is mondják még ma élő kortársai: más ok is volt. Igaz-e vagy nem? Még egyszer mondom: még ma sem ismert. Hogy ismert lesz-e valaha? Ami viszont tény: Gólián András személyisége kétségkívül alkalmassá tette, hogy mesék, legendák hőisévé is váljék.

3. Részletek a Gólián-legendáriumból. Akik még ismertek, mesélték a felnőt Gólián András hatalmas termetéről, fizikai erejéről, amellyel könnyedén dolgozott a pékségben. Verejtéktől zsíros sapkája, kovásztól ragadós köténye a mai egészségügyi rendeleteket nem biztos, hogy kielégítene. . .

Az ellenpólusként a rendkívül finom péksütemény ízének, a sült kenyér illatának, és személyiségének emléke maradt fenn. Azt is mesélték, hogy élete végéig „akcentussal”, vagyis ahogy mondjuk, „tótosan” beszélt. Környezete, a munkában és a mozgalomban, e jelenséget és tulajdonságokat természetesként vette tudomásul. Életében, tevékenységében nem is kevés az ellentmondás. De közkedvelt ember volt, akiről igaz és költött mesék, történetek tuatjai forognak közzájón. Ez is igazolja: rendkívüli ember volt. Az itt olvasható történetek is ezt tanúsíthatják.

1919. április.

A helyzet kritikus Salgótarjánban. Számítania kellett a cseh imperialista intervencióra. A munkások sorait a korábban mesterségesen szított bányász-rimail ellentét feszítette abban a kérdésben, kikből álljon a fegyveres munkáskassza. A két csoport között „paritás” nem volt elképzelhető, mert a gyáraknak szüksége van szénre, áramra. Fegyver nem volt elég. A vitát a fiatal Gólián András vágta el. A következőket mondta: „... ha a gyárak nem fognak fegyvert, a bányászok csakannyal fognak kivonulni a frontra”.
1944 — internálások.

A salgótarjáni baloldali munkásvetöket az ország német megszállása után többször is internálótáborba zárták. Ekkor járta a a mondás: „... ha az öreg Gólián küld kenyeret és szalonnát, majdcsak megleszünk valahogy ott is”.

1945. február.

Színhely: az első nagygyűlés Salgótarjánban, az Apolló moziban. A politikai esemény végén a levezető elnök kijelentette: nem szabad az Internacionálét sem énekelni, a Szövetséges Ellenőrző Bizottság döntése értelmében. A résztvevők arcán csalódás suhant át. Az idős Gólián András felállt és énekelni kezdte az Internacionálét, a jelenlevő tömeg boldogan, egy emberként énekelte vele.

1945. július.

A polgármester felmentéséről kellett döntenie, amelynek kezdeményezői a város kommunista szervezetének vezetői voltak. A felmentés oka nem volt teljesen ismert, így nagy volt a bizonytalanság az állásfoglalás illetően. A kérdést, — amelyet a kommunista képviselők frakciója külön megtárgyalt — nyílt szavazással döntötték el, amely a pártvezetés akarata szerint ment

végbe. A felmentés kimondása után felállt a kommunista Gólián András, és „éljen a polgármester!” felkiáltással fejezte ki a döntés feletti egyet nem értését.

1949. Azért kellett távoznia Salgótarjánból és Magyarországról, mert Rákosi nem szerette.

A legendárium darabjai még szaporíthatók. Nyilván van több is. Más bizonyára másokat is tud, és az általam leírtakról nem tud. Ez a legendák természete, meg az is, hogy ugyan helyhez és időhöz kapcsolódnak, de hitelek már nem mindig bizonyítható, mert a legenda: „1. népi hagyomány egy személy életéről, valamilyen eseményről, különösen valami erejéről, hősiességéről, bátorságáról, vakmerőségéről; 2. szentekről szóló elbeszélés; 3. kitalált történet, mendemonda”.

Ugy vélem, Gólián András méltó arra, hogy róla legendák is születessenek, s a már meglévők összegyűjtessenek.

A HARMADIK Salgótarján rendezett tanácsú város harmadik polgármesterének megválasztására 1945. január 2-án került sor. A jeles pozícióra ugyancsak nevezetes személyiséget választottak: Kilczér Bélát, a közműért, népszerű építőmestert és vállalkozót. Az időpont sem elhanyagolható. A város felszabadulását követő héten kiemelkedő politikai események sora bonyolódott le. Ugyanezen a napon az addig illegálisban dolgozó kommunista létezőtársakat a szabadon működő kommunista párt helyi szervezetét, a kommunista pártvezetés javaslatot tett és döntést hozott a polgármester személyéről is.

Az események a társadalmi, a politikai átalakulás szüksége, a korszak forradalmi tennivalói miatt is rendkívüli jelentőségűek voltak. A minőségi követelményeket már az induláskor kellett helyes irányban érvényesíteni, jó utódnak megválasztani.

Tudjuk jól, hogy a kor igénye és parancsa: az osztálynyomás megszüntetése, szabad és demokratikus ország megteremtése távlati célja volt a magyar politikai progressziónak. A legfontosabb napi feladat: az élet, az újjáépítés megindítása volt. Sok ezernyi apró és nagy — személyes és osztálytudatú igény — döntés, intézkedés megtételére volt szükség.

Az első polgármester — nomen est omen — nyilvánvalóan is a város polgári rétegéből került ki a kommunista javaslatára. Az olykor még ható rossz beidegződés miatt furcsának tűnhet ez a döntés éppen itt, Salgótarjánban, és éppen akkor: 1945 elején.

Lényegi kérdés: miért történhetett így, és mennyire volt alkalmas a jelölt a feladat ellátására?

Ha néhány vonással felrajzoljuk életútját, ha körvonalazzuk eszméleti világának jellegzetességeit, ha mélyre tesszük tevékenységét, akkor nemcsak az életút, a karakter tulajdonságát ismerjük meg, hanem a döntés megalapozottsága is szemünk elé tárul. A választást személyiségrajzzal kezdjük.

A élet és halál két dátuma között. Kilczér Béla 1897. áprilisában született Budapesten. Erdélyből idevándorolt szülei ugyan nem voltak túlzottan jómódúak, de arra vállalkoztak, hogy három gyermeküket taníttassák. A legifjabb: Béla a budapesti fásori evangélikus iskola után a felsőépítésű ipari iskolát végezte el. Nem áll szándékomban az élet minden állomásán végigkísérni, de az indulás fontos ténye a fásori gimnázium: sok neves tanárt, sok neves tanítványt adott ez az iskola a magyar közéletnek, a magyar oktatásügynek. A világháború pusztítása után 1921-ben — huszonegy évesen — került Salgótarjánba. Kezdetben a bányánál — az SKB RT-nél — dolgozott. A zagyvapálfalvai építkezéseket tervezte, irányította. 1927-ben önállósította magát. Szakmai megoldásait és tevékenységét máltán jellemzi a felsorolt néhány példa: a még ma is látható emeletes lakóház — „a Kilczér-ház” — Salgótarján főutcáján, a vízvázlati völgyzáró gát, a felszabadulást utáni első bérházak, a Gyula-rakodó impozáns épülettömbje, és magánházak sokasága.

Az egyéni, családi tragédiák sorozata után a második világháború sok vonatkozásban formálta jellemét és próbára tette akaraterejét. A katonaságtól megszökött, és ezt követően lett polgármester, negyvennyolc éves korában, 1945. július 13-án lemondott-levált. Ezután lényegében teljes szellemi és fizikai összeomlása következett. Korábbi intenzitását sem a munkában, sem a közéleti tevékenységben nem nyerte vissza. Volt munkatársaitól magára hagyatva, a családja körében élt, és így érte a halál, 1971. március 4-én.

Eszméleti világa jellemzéséhez. Kilczér Béla világra való nyitottsága — ahogy mondani szokás — már ifjúkorában kialakult. Ezt példázza az is, hogy a saját szakmai nyelve — az építészet — mellett más módon is törekedett kifejezni a környezetéről alkotott véleményét. Leginkább érzelmeit: verseket írt. Különösen korai — de a későbbi költeményekben is jelen van ez a hangulat, ez az érzelmi töltés — versei példázatként a megálapítás. Az is közhelyként hat, hogy általános tűnet az ifjúkori versírás. Mégis ebben az esetben másról van szó, s ezt a tény tény mutatja, hogy Kilczér közéleti pályafutása befejezésével, idős korában ismét visszatért a versírásához. A rimes, ritmikus — hagyományosan négyes verssorokba tördelt — költemények nagyobb része az én és a világ viszonyát vallásos-misztikus felfogásban írta le, s próbálta megfajítani a kapcsolatot mibenlétét személyiség és a valóság között. Végül soron megmagyarázhatatlannak tartotta ezeket az alapkérdéseket, és az isteni eredetre vezette vissza a természetet és társadalmat.

Mindaz kevésbé lenne feltűnő, ha a társadalmi gyakorlat, a politika síkján is hasonló lett volna a felfogása. A mindennapokban érvényesülő felfogását leginkább a polgármesteri hivatalról leköszönő beszéde tükrözte, amelyet 1945. júliusában mondott el. Ennek alapmotívuma volt a polgári demokrácia eszméjével és politikai gyakorlatával a lehető legteljesebb azonosulás. A kor lehetőségei és az azt követő politikai taktika szempontjából e kettő között részben még valóságos kapcsolat volt.

Ez azonban látszólagos, a későbbiekben — nem hosszú idő múlva — ez az 1945 elején még látnak, de az egész társadalmat átható eszméleti előrehaladási igény már drámaibb körülmények között manifesztálódott.

A polgári demokrácia liberális irányzatú hatása Kilczér gyakorlati, praktikus tevékenységében is tetten érhető. Demokratizmusához elég széles tolerancia társult. Ez a magyarázat arra, hogy az 1930-as évektől kezdve a salgótarjáni munkásmozgalom sok és jelentős baloldali beállítottságú vezetője kapott építési vállalkozásait során munkát. Mint például Oczel János, Kerekes Sándor, Kádasi Pál. Sőt a köztudott — és általa is így ismert — baloldali munkásokat nemcsak keresetét juttatta, hanem olykor a rendőrségi-nyomozói zaklatásoktól is megvédte.

A nem kis ellentmondás — de sok békítő szándékú, erőszakot megvető vonást — tartalmazó felfogása végül is az egyik legjelentősebb — politikai aktivitási; és nem kevés bátorságot feltételező — reagálásban öltött testet: segítséget nyújtott a Miskolcon létrejött MOKAN Komitét egyik nagyjelentőségű feladatának teljesítéséhez. Mint bevonultatott tartalékos főhadnagy megakadályozta a diósgyőri vasgyár leszerelését 1944 őszén. A szemtanú, a kortárs Fekete Mihály így rögzítette az akkori eseményeket: „...A bemutatkozásánál Tóth Béla meg én csak elmorogtuk a nevünket, a vasmunkás, illetve a szabósegédi foglalkozásunkról hallgattunk, s így a fiatal főhadnagy, a borosüveg mellett meglehetősen jól érezte magát, szüntelenül beszélt. Elmondta, hogy a Szálasi-kormánytól, továbbá a német és magyar hadseregparancsnokságtól utasítása van a diósgyőri vasgyár felrobantásának előkészítésére. A megbeszélés szerint a tisztiek kezdtek el a puhítást... Kilczér végül is beadta a derekát. Bűnbarlangba kerültem — mondta tréfálkozva — legyen a ti akaratotok szerint. Kilczér Béla tartalékos főhadnagy és Ginczery ezredes segítségével ezután sikerült elérnünk, hogy a gyár teljes felrobantása helyett a műszaki alulakulatok csupán a »bénítást« hajtották végre. Kilczér Béla tartalékos főhadnagy salgótarjáni építésmérnök, a hadseregben építőipari szakértő volt, ezért küldték őt a gyár műszaki útján való elpusztítására. Mint minden verbéli építész, ő is inkább építeni szeretett, nem örült tehát a »magas megbízatásnak«. Nem szívelte a német

megszállókat és az őket kiszolgáló nyilas banditákat.” (Fekete Mihály: Ellenállók az Avas alján. Egy diósgyőri munkás visszaemlékezései. Kossuth, 1974. 147—148. l.).

Ez a nyilasgyűlölet vezette el oda, hogy 1944 végén hazaszökött Salgótarjánba. Veszélyekben és kalandokban bővelkedő élete eszméileg is újabb, lényegesen fordulatosabb érkezett, amikor 1945. január 9-én már mint megválasztott városi polgármester — felvették az MKP-ba. Az ellentmondás a korábban jelzett vallásos nézetek iránti vonzódása és a pártba lépése között nyilvánvaló. Viszont nem mellőzhette, hogy az új Magyarország felépítése sokakban volt igény, és az új ország léte összekapcsolódott már a felszabadulást megelőzően is a kommunista párttal. Ebben a fejlődésbe vetett hite volt az, ami miatt a párt soraiban találjuk január elején. Felfogásban nyilván nem sokat változott, nem változhatott. Feladatának a korábban már jelzett messianisztikus, azonnali eredményeket sürgető magatartással kezdett neki. A nehéz helyzetben túlzóan radikális követeléseket is hangzottatott. Így 1945. februárjában követelte a Dálnoki-féle koalíciós kormány lemondását, mert nem tudta megoldani a szénmedence egyébként tényleg nehéz ellátási helyzetét. Holott az egész országban hasonlóak voltak az élelmészeti, szociális körülmények. A túlzó radikalizmus a túrelmélettel, és ezzel egy időben magával és munkatársaival szemben megkövetelt magas erkölcsiséggel párosult. Ezt az önmagában is sok konfliktust hordozó helyzetet még politikai szűklátókörűséggel is megtézte: mint kommunista párttag polgármester-hivatalát „pártoktól felülkelt” — tehát saját pártjától is független vezetői státusként — fogta fel. Mindebből nyilvánvalóan kitetszhet, hogy a végző szakadást be fog következni a pártvezetés és a polgármester között. Bizonyára érte számos egyéni sérelem is. Feltételezhetően a közmorál jelenségei is jogosan töltötték el az aggodalommal. Tehát lehetett sok mindenben, és főleg rész kérdésekben igaz. Mindezek mellett is tény, hogy már az 1945 tavaszára, nyár elejére kialakult politikai helyzetet sem értékelte helyesen, ami lényegében elmozdítását is eredményezte. Ez a tény rendkívüli megrázkódatással járt: teljes és mély apátiába süllyedt. Korát meg nem érte, sorozatosan panaszos leveleket író, mindenkit hibásnak kikialtó, vallásos öregúrúrá változott.

Következtetések, tanulságok. Kilczér Béla megjelenése a város közéletében nem volt mindennapi esemény. Távozása a polgármesteri székől szintén joggal kapta a nem mindennapi jelzőt, különösképp ami annál gyorsaságát illeti.

Am azon túlmenően, hogy e tények fölött álmélkodunk, az esetnek több, a legújabb kori történelmi szempontjából is érdekes tanulsága van. Kilczér Béla értelmiségi foglalkozású és karakterű ember volt. A polgármesteri hivatalba kerülésének okait és körülményeit több tényező összetevése után érzékelhetjük helyesen.

A legfontosabbnak, így első helyen kiemelendők, azt a tényt tartom, amely Salgótarján társadalmi szerkezetének vizsgálatához kötődik. Közismert, hogy mind a városra nyilvánítás előtt, (1922) mind pedig azt követően e szerkezetben számszerűsége, jelentősége is döntő volt a bányászatban, az iparban foglalkoztatottak és termelőmunkát végzők aránya. E tömeghez képest jóval kisebb — de egyáltalán nem lebecsülendő — szerepet vitt a városi középérett. Tagjai közül a kereskedők, magánipart űzők mellett, az életmód, életvitel szempontjából az úri középosztály felé orientálódó értelmiségiek jelenlétét fűzőm alá. E társadalmi csoport elsősorban a társulati és egyházi érdekeket alapjaiban képviselő pedagógusok tömegéből állt. Hozzájuk csatlakozott a fenti érdekek mechanizmusának erőterében élő orvos és néhány szabad foglalkozású értelmiségi. Ami ez alapján a városlátó áttekintés alapján is megköszönhető: az a feltűnő jelenség, hogy soraikból hiányzik, vagy éppen csak jelen van az alkotó művészetek, a tudományok felé mélyebb érdeklődést mutatók köre. Ez pedig — megint egy újabb kockázatos következtetés — a városi gondolkodás, a városi mentalitás korlátozott érvényesülését is jelentette. A felszíni, formális elemek, a széles körű társadalmi élet, a városias öltözködés stb. nem pótolhatta a hiányt.

A társadalmi szerkezetben érzékelhető aránytalanság — vagy akár féloldalasság — még inkább kitűnt a műszaki vagy még pontosabban tűnő fogalommal élve, a termeléshez kötődő értelmiség esetében. Fő vonzóerőt itt a bányai, vállalati központok jelentették. Ami azért járt, hogy a jó képességű szakemberek — megfelelő gyakorlati idő eltöltése után — a központ felé, azaz a főváros felé törekedtek. Ez volt egyrészt az érvényesülés, a karrier, másrészt a szakmai cselekvés és fejlődés hagyományos útja is. Nyilvánvaló azonban, hogy még a kapitalista racionalis gazdaság-politikai érdekek érvényesülése mellett is volt bizonyos fajta „túltermelés”. Azok, akik valamilyen oknál fogva kiszorultak a központi lehetőségekből, nem választották más, mint olyan pótcselekvést — mint például házassággal fenntartani legalább az anyagi jólét látszatát, vagy a személyes érdeklődés, „magas szintű” kiélését —, amellyel ideig-óráig, vagy akár életük végéig kiegyensúlyozottnak látszó életforma volt megvalósítható. Természetesen azonban az is, hogy a kapitalista termelés viszonylagos zökkenőmentessége jól szervező, kemény végrehajtókat igényelt. Mivel erre volt jelentkező is, ez az igény nagy tömegű középszintű szervező — altiszt, tiszt, főtiszt, igazgató — jelenlétét tette szükségessé. Az érvényesülésük, a számarlétrán való előrehaladásuk — más irányban nem volt elképzelhető. A vélt, vagy valós ambíciójuk teljesülését közvetlenül nem saját társadalmi csoportjukon belül, hanem más társadalmi osztályokkal szembeni magatartásuk révén várhatták és remélhették. Mindezek az összefüggések is bejáratultak a tényleges helyzet kialakulásában, amelynek jellemzője, hogy nagyon kevesen voltak közöttük olyanok, akik a formális humanizmus ilyen vagy olyan, de mindenképpen alacsony szintű kinyilvánításán túl, ténylegesen részt vettek a más társadalmi osztályhoz — mindenekelőtt a nagypipari munkásokról van szó — tartozó szociális, vagy társadalmi helyzetének módosításában, megváltoztatásában. A magyar progresszív hatása a két világháború közötti salgótarjáni értelmiség szellemi arculatán gyakorlatilag nem volt látható.

E torzult és saját maga által is korlátozott tevékenységet folytató értelmiség kör hatása nyilván torzulást okozott a velük szembenálló társadalmi felfogásban is. Aminek a lényegét abban lehet legjobban jellemezni, hogy úgy ítélték meg, ez általában az értelmiségi magatartás, Holott — amint ezt meg egyszer szükségesnek tartom hangsúlyozni — lényegében nem az volt. Erthetőnek kell tartanunk mindezekből következően azt a nem kis gondot, ami 1945 elején a város kommunista vezetésére hárult: olyan új közigazgatást kellett megszervezni, amely a politikai feladatok, az operatív tennivalók elvégzésére is képes. De ezen túlmenően olyanná is kellett ezt alakítani, amely alkalmas a korábbi szűkebb politikai helyzet gyökeres megváltoztatására, de a tényleges, demokratikus, széles körben érvényesülő szövetségi feladatok megvalósítására is.

E célkitűzések megvalósítására ismertsége, tekintélye révén Kilczér Béla tűnt alkalmasnak. Különösképp az az, amitől 1945. január 2-án a pártmunka megsegítésére itt járt a diósgyőri Fekete Mihály és a központi pártvezetektől ideérkező Farkas Mihály révén ismertté vált a MOKAN Komitét munkáját segítő magatartása.

A felszabadulást követő időszak legnagyobb helyi politikai csalódása, hogy a párt ezt a célkitűzést nem tudta Kilczérrel megvalósítani. A kommunista vezetők és a polgármester közötti nézetkülönbség megnyilvánulási formája kezdetben a vita volt. Később ez huzavonává és végül személyeskedéssé fajult. Az utóbbiban még a történelmi távlat sem tud igazságot szolgáltatni. Feltehetőleg mindkét részről követték el alaphibákat. A tűz és víz összekapcsolása ez esetben sem volt lehetséges. Kilczér túl sokat hivatkozott személyes, egyéni meggyőződésére, míg a párt helyi vezetői túrelmetlenek voltak iránta. A polgármester kiválasztása, és a működése során előállt helyzet, lényegében kudarcra végződött. E kudarc — meggyőződésem — hosszú távon érezte hatását. Hozzájárult ahhoz, hogy Salgótarjánban az ezt követő években tartósan jelen volt mind a köznapi gondolkodásban, mind a politikai gyakorlatban az értelmiség helyének és szerepének téves felfogása.

Horváth István

Petróczi Éva

Ők

„... az apró dolgok fénye...”

Sylvia Plath

Irgalmukra
hagyatkozom:
ma, itt és most,
csak az apró dolgok
tudnak megmenteni.

Az emberbőr-meleg
falépcső,
a diófa hintaága,
és amott az az
édes-hideg illatú
gyöngyvirág-tábla.

És ti, szelíd kapor,
haragvó torma,
zsenge galambbegy
— azaz apró fejessaláta —
és te, metélőhagyma,
minden füvek legízesebbje;
a só-paprika-bors
konyhai Tripartitumát
vigan kijátszom általatok.

Az épület
óriás L-jébe zárva
sírással-nevetéssel
töröm meg nap-nap után
a papi lak
iniciálémerev
szertartásait: a mindig-egy szavak
és mozdulatok,
közönnyel mormolt „Jöveljézus...”-ok
közé belejajongva-ujjongva,
ami belémfagyott.

Mitagadás,
jócskán pápista hasonlat ez,
de találébb
aligha akad;
ám ráadásnak
végül íme
egy közelebbi:
Bihar Haworth ez — —
ki itt belépsz,
Brontënak érezheted magad.

N. község, 1982. május.

Szikra János

csend

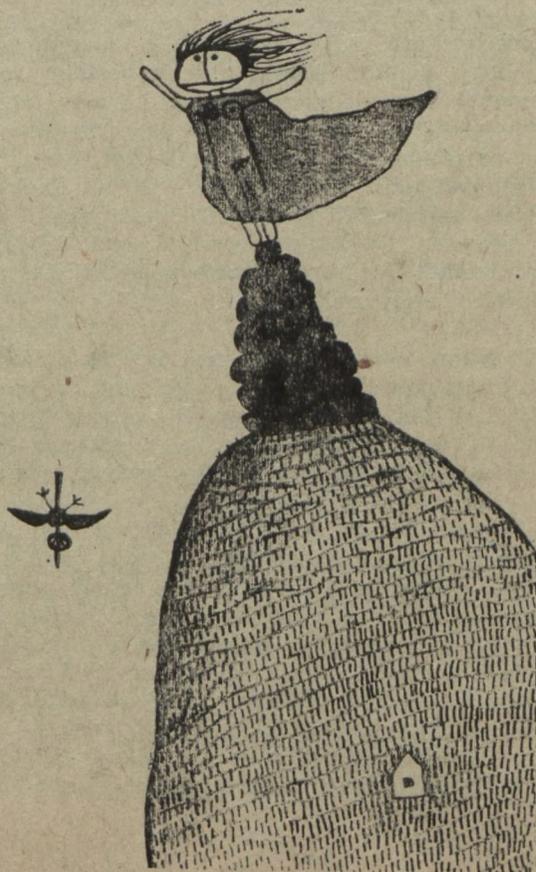
Kázmérnak

húsomba méreg rakódik
cigaretázom
ingem kigombolódik
belülről fázom

idegem inga jójózik
föl-le az álom
halott nagynénim szólít
élőnek látom

hajamba homály fonódik
ülök hallgatok
szép kis ügy könnyen bolondít
akié vagyok

este van régen is ettem
megvaesorázom
ágyat bont üres szivemben
saját hiányom

Őszike a révben

Hah, be süt a nap, haj, ott még fürdésre készülődnek, vagy már fürdőt vettek amott a vízben? Ebben az őszi tóban.

A lepke úgy szálldogál, mintha mi sem történt volna. Mint-ha éjtszaka, iccaka nem húzná magára a takaróját.

A bólya még a nyárra emlékeztet. De eltűntek már a part-ról a kis barbár, őrjítő perditák.

Öregek otthona, vannak itt öregek, akiknek a tanács ad havonta, kapnak szociális segítyt, ki hogyan van rászorulva, ha betegek, ápolónőről gondoskodnak, akiknek nincs eltartójuk, úgy van ez, hogy nyugdíjasok és öregek napközi otthona.

Reggel kilentől délután ötig, télen reggel nyolctól hat órá-ig, mert fűtenek, a tanács vállalta a negyediket (három kály-ha már volt), de nagyon vigyáznak ránk itt Fülöpön, nehogy megfázzunk, egy dufla cserépkályhát csináltatott az elnök, most körülbelül negyvenen vagyunk, tudja, van olyan, hogy nem tud-nak lejárni, messze a hegyekben laknak, fölviszik nekik az étket, látja, ez a dohányzónk, emelje ki, hogy remek gond-noknőink vannak, jóindulatúak, türelmesek, melegszívűek, mi mindig azt mondjuk, gyerekek, maradjatok, mert ha elmennek, én is kimaradok.

A kaptatókon, arra, a hegyen, egy-egy nyugdíjas házaspár. Az ősz mezei csokra vénkisasszony ujjai közt. A sirály, hej, magosra száll, nem érti az aranyos, ezüstös fákat, bokrokat, kár, mondja varjómódra. Mellém óvakodik, átnéz a napos túl-só partra. Tán, tán ő is elhagyja a révet?

A kikötött, lekötött csolnakokból szerelmes sóhajt hoz a víz. Egy kislány varkocsát dugja ki az ablakon, unja a sulit? És még kimászna, ha valami kis legény vissza nem húzná.

Amott vitorlás dől neki a sellőnek, játék az egész, bár ki tudja?

Javakorabeliek vagyunk, én voltam itt a postahivatal fő-nőke, két éve halt meg a férjem, olyan egyedül voltam, itt otthonra leltem, pedig először megmondom őszintén, féltem, de aztán barátnőim hívtak, idén, kétszer voltunk Hévízen, nagyon kedves a tanács, tavaly is voltunk.

Van televízió, rádió, sakk, játék, én a magam részé-ről úgy vagyok, hogy délután jövök, délelőtt otthon maga-mat ellátom, de nagyon rosszul érzem magam, ha nem jöhetek, otthon reggeli és vacsora, itt ebédet kapunk, részemről is azt mondhatom, hogy az uzsonna annyira elég, hogy vacsorázní nem is kell. A tarhonyát utálok, a sok főzeléket, a minél több sült tészta kedvelem, mindenből van repeta, csak húsból nem, aki panaszkodik, keressen magának jobbat. Nekem ötszáz fo-rint a nyugdíjam, semmit se fizetek, mert miből élnék, más-nak fél díj is csak háromnegyven.

Pecsenye van? Nincs, csak a gazda meg rizling, a boltban a kasszirő nagyot ásít, még kacsintani is elfelejtett, a trafikos csomagol, számolja az idei hasznot, egy D-s kocsit horgásza föl-méri a helyzetet, s ámbráscetről álmodik, s két vagabund, hátán gitárral, jókorát sercint a tóba: hát egy nyár már megint tovatűnt.

A révben csönd, mintha mi sem történt volna. Ősz mama néz a napba. a halkan fodrozódó zöld most klottyan, beéte egy pecás, a kisasszony az aranyos, ezüstös parti kertben pokrócot ráz, s eltűnik legénye után a sűrűben. Ősz ide, ősz oda, ők a következő nyarakra gondolnak, hogy sose haljon ki a rév.

A törökbúza levele szárad, sárgul, reped, az Alföldön las-san már törnek, fényképezik körbe, körbe a révet, nézd, öreg-anyám, a vizet! És azokat a színeket! Jaj, de gyönyörű — majd oly gyönyörű, mint ilyenkor Zemplén meg a Hargita lehet. A hegyekből lármafák felelgetnek, mintha ők úznék a szőlőtölva-jokat.

Levelezünk, kártyázunk, Katalin-napra készülünk, híme-zünk, olvasunk, ha elfáradunk, lefekszünk, az újságot nagyon

szeretjük, még össze is veszünk rajta, van aki kétszer akarja olvasni.

Én beleestem a vérnyomásba, érelmeszesedésbe, hetvenhá-rom esztendő veterán vagyok, tizenkilences vöröskatoná vol-tam, tíz évig kószáltam a nagyvilágban, el kellett mennem a postától a vöröskatonaság miatt, bekalandoztam Európát, Ju-goszláviát, nagy szükség volt postásra, most tíz esztendeje halt meg a feleségem, amióta fennáll ez, azt hiszem, öt éve, járok ide, itt annyira figyelembe vagyunk, a betegség végett anyi-ra elment az élet.

Foglaljon köztünk helyet, legyen a mi kis gavallérunk. Sze-gény! Megérti, mit jelent elveszteni az élettársat, és itt nem hagynak sírni, helyesek, az idős embernek nagyon jólesik a kedvesség, a szeretet, érzékenyek vagyunk, és itt annyi kedves ünnepély van, jó kis enivalóval. Ilyenkor kivételesen szabad szeszt is innunk, hahaha, nagyon kedves a sok névnap, azelőtt én csak a születésnapomat ünnepeltem meg, az orvostól elhoz-zák a receptet is, mindenre gondolnak, örülünk, hogy jókat mondhattunk magának, lassan minden elmúlik velünk együtt.

A viharmadárnak fölcsapott feje sirály hozza a szelet, s a hullám hátán magányos hajós. Hogy van? Indulok a déli ten-gerre, a fecskékkel meg a többiekkel.

Ez mind rendben, de a lányok hová tűntek?

Jaj, amott jön egy.

Mózsna hlopci

A Bor, sör, pálinka korlátolt kimérés nótájára —

— Most már nem egyenlitenek ki! — sóhajtott föl az ál-lomáson.

Unyatyinszki, a félszemű bádogos a vonatig kísértte a pes-tieket, s amikor elindult a gyors, földobta smicisapkáját, most már nincs baj, nem lehet baj, marad a kettő-egy.

Pedig épp a város másik végében lakik, a kastélyi teme-tőnél, a körgát előtt. Persze, van kerékpárja, így nem akadály ez a távolság. Csak fölpattan reá, bekap valami hajtóvizet, s irány a meccs, az Előre-pálya. S Unyatyinszki még tudja, mi-ért szolt így a bíró az Előre első NB I-es meccsén:

— Mózsna hlopci!

Láza kezében megállt a laszti, de Unyatyinszki értette, miért szól tótul ez a biztos, hogy magyar bíró. Szegedi, vagy hovavalósi. Lehet fiúk, mehet. Emlékszik még a régi szép időkre.

Hajaj, Unyatyinszkit nemcsak a futball érdekli, kijár min-den kézilabda-mérkőzésre is, bár már az sem az igazi. Hol van már az az idő, amikor a csabai lányok adták a magyar válogatottat, s még nagypályán! Hol van az már, a gyerekek el sem hiszik.

De nemcsak a sport, legalább ennyire mindenféle művészet. Svézner, tudod, az a lakatos, Uhrin, az a vegyész, tudod, aki majdnem föltalálta a hajnövesztőt, meg a többi iparos ember csak beül az Iparba, a Halászbába, a Gulyásbába meg a többibe, s meghányja-veti a világ dolgait. Hogyne, az is izgatja őket, miért nincs igazi szélsője az Előrének, de mondom, más is. Hogy Hrus-csov mért mondott le, de az is, minek ez a mai művészet, mit akarnak ezek a nagykepű nyugatmajmolók. Tiszta nyugatmaj-molás, én mondom neked, ki érti ezeket az absztrakt képeket, Jancsóról ne is beszéljünk. A múltkor láttam a tévében, hát hogy az micsonda nyegle alak. Semmi komolyság, semmi realizmus, hol vannak ezek Kodálytól.

Anti, az a szajnai költő, máskülönben asztalos a ktsz-ben, no meg a lakatos Prébelszki is egy húrton pendül vele. Ugyan ritkábban járnak meccsre, mint Unyatyinszki, de meccs előtt meg után, meg általában, megtalálja őket. Sokszor belenyúlik az éjszakába is az ő jó kis eszmecseréjük. Nem járnak össze, az igaz, ezek a ivócimbora s művészetpártoló iparosok valahogy nem járnak össze, legalábbis otthon nem, inkább csak így, a kocsmákban. Na, mondja sokszor Unyatyinszki is, te vagy a köl-tő, nem ezek a modernek, mert még a klasszikus Petőfi, meg

hogy is hívják, Arany, az igen, a Toldi estéje, az igen, megér-
ti az ilyen egyszerű ember is, de hogy ezek mit művelnek. Kész
röhej, ezeknek a bíró biztos nem mondaná, hogy mózsna hlopci!

Amikor azt mondja, hogy *ezek*, nemcsak a mai művészekre
érti. Sokszor amikor azt mondja, *ezek*, Kugyela, ez a gyáva bő-
rös arra inti, hogy halkabban, nehogy meghallják, mert ilyenkor
a politikusokat csúfolja. *Ezek*, mit akarnak *ezek*, mit tudnak
ezek, *ezek* a senkik, fölkapaszkodtak az uborkafára. Mi vagyunk
a munkásemberek, nem *ezek*.

Persze Unyatyinszki ritkán foglalkozik a költészettel, csak
néha kitör belőle a politikum. Különösen akkor, amikor fizetés
van, s a vártnál kevesebbet kap. Hogy olyankor hogy veri az
asztalt! Jobb félrehúzódni, semmi közöm hozzá, még elvisznek.

— Jártál te már a Munkácsy utcában?

Még nem, s nem is akar. Úgyhogy inkább a meccsen szo-
kott ricsajozni, ott lehet, senki se szól érte, kedvire kidühöngheti
magát.

— Mózsna hlopci, mi az, hogy mózsna hlopci, egyébként is
más hlopci; gúnyolódik a bíró?!

Unyatyinszki ilyenkor dühbe gurul, alig lehet lecsillapíta-
ni. Még hogy mi az a mózsna hlopci, hát hol él az úr, miért
ne mondhatná így a bíró, csak kedveskedni akar! Csak nem Bu-
kovinából szalajtották? És már nyakon is csördítené, ha enged-
nék. Mert különben elég művelt gyerek ez az Unya mester, úgy,
mint szinte valamennyi társa. Olvasnak ők újságot, szidják is
eleget, hogy már megint mit nyilatkozott a Volán, hazudnak,
hány járat kimarad meg késik, szemtelenség!

Unyatyinszkit ilyenkor úgy kell lefogni, képes lenne pofoz-
kodni. Dehát ami sok, az megárt; kiabáljon kedvére, de a vere-
kedésből nem lesz semmi, még az ellenfél megóvja a meccset, s
akkor minek rúgtak a fiúk egy hármast? Ne vigyük túlzásba,
lejjebb az agarakkal.

Mózsna hlopci, még hogy mért mer így beszélni. Szégyenli
tán, hogy ő is tót?!

Ez más Unyatyinszki, mert volt kapus Unyatyinszki is.
Más család, csak névrokonok. Az a MÁV-ban védett.

Meg még akkor szokta mondani, hogy *ezek*, amikor kikap
a csapat. *Ezek* megint bundáznak, *ezeknek* semmi se elég, nem
dolgoznak, mégis mennyi pénzt zsebrevágnak, de a foci, az az-
tán nem megy, csak a csalás, van pofájuk lefeküdni? Nem léte-
zik, hogy már a Diósgyőr is megkezdje bennünket, azt mond-
ják, tavaly ígérték nekik egy vagon csabai vastag kolbászt, és
hogy nem kapták meg, most jól megbosszulják! Méghogy ötöst
kapni.

Annyira azért nem csapongó gyerek, mint Anti. Ha nem
inna, semmi baj se lenne vele, csak az a bibi: úgy megtelt, hogy
egyetlen pohárka elég s hótt részegnek látszik. Igazából nem ré-
szeg ő, csak olyannak néz ki, hát mikor iszik ő annyit, mint Pré-
belszki? Soha, mondom, soha.

Este, sőt éjszaka lehet őt a legkönnyebben észrevenni. Nap-
közben más is tolja a kerékpárját, ám hogyha éjfél tájban dülön-
gélő kerékpárt látsz, biztos, hogy Unya bácsihoz tartozik. Bár-
milyen részeg, mégse ül föl rá, csak tolja, noszogatja, vezess már
haza, biztos mert valamikor lova volt, s hosszan beszélget a tán-
ciskolából hazatartó fiúkkal. Hogy élvezik! Olyan jókat mond,
egész jól áll neki ez a részegség. Kész kikapcsolódás. S nemcsak
az inasok szeretik, a gimnazisták is örömet leállnak vele, más-
nap is emlegetik, milyen jókat mondott az a marha Unyatyinszki.
A sok beszélgetéstől annyira kijózanodott, hogy mégis fölkapott
a kerékpárjára, s végigrikoltotta az utcát, már nem egyenlítenek
ki!

Csak az a baj, hogy amikor mégis dolgozik, nézni is életve-
szélyes. Úgy himbálódik a létra tetején, úgy szereli föl az ereszt,
hogy kész rémlátás. Az utca kölke odagyűlik, lesi, mikor pottyan
le, de olyan még nem volt, Unyatyinszki még sose esett le. Va-
lóságos csoda ez az Unyatyinszki, az istennek se hullana le, a
teherkocsik se gázolják halálra, s amikor az árok alján szende-
rül el, hiába lép be a hó, nem létezik, hogy megfagyjon. Marha
szerencséje van, ha nekem ilyen szerencsém lenne, beütne az
ötös.

Unyatyinszki csak egyet sajnál, a lovakat. Még hogy a mű-
vészet, a közélet meg a sport, ugyan, de a lovak, hol vannak a
lovaim? Az fáj neki a legjobban, hogy virsli lett belőlük. Még
hogy a földjét elvették, isten neki, másét se köszönték meg, ne-
ki különben sem volt száz holdja, csak tizenöt, s azt is a fele-
sége hozta, de hogy a lovaiból szafaladé legyen... Micsoda lovak
voltak, ahogy nyertettek! Megszólaltak, én mondom neked, meg-
szólaltak, olyan értelmesek voltak; több eszük volt azoknak,
mint nekem, ilyen lőrét meg nem ittak volna, kiköpik, ha illet
merészelek eléjük tenni. Ezt a Körös-vizet se innák már.

Na jó, már nem egyenlítenek ki.

— Te, nem ők vitték el a lovaimat?

— Tartsd a szád, gondold meg, mit beszélsz!

Lovas kocsit sose kerül, a szekér mellé kerekhez, belékapasz-
kodik, hadd húzza őt is, vontatja magát, gurul, gurul hazáig, s
bámulja a lovakat. Mózsna hlopci, mós, kicsikéim, ti még értitek.
Ezek, *ezek* már nem, hogy az isten erre meg arra.

A nagy sztori

Hogy milyen is volt a Feri, csak azt mondhatom, nagyon jó ember, figyelmes, aranyos, mindig olyannak láttam, és úgy lehet, az is volt, de megváltozott, minden az ellenkezőjére fordult, egyszerre hazudni kezdett nekem. Az volt a legnagyobb hazugsága, amikor azt mondta: itt várj rám. Még nem sejtetem semmit, olyan voltam, mint egy csecsemő a születése pillanatában. Elhittem és nem sikoltoztam, nem kapaszkodtam bele és nem martam meg az arcát, csak néztem, ahogy cigarettára gyújt. Intett is talán a kezével, hogy megnyugtasson, az ellenkezőjét érte el, meghaltak bennem a gondolatok is, néztem, amerre elment és vártam, később sem értettem, miért nem jön vissza.

Áltam a járdán, kiszolgáltattva, azzal a néhány mondattal bíbelődtem, amit otthagytam nekem. „Ennek a kocsinak most el kell menni, lerakjuk szépen ide a holmidat, ne menj sehova, visszajövök érted”. Ott volt az utazókoffer, az agyonmosott ágyneműm a pléddel átkötve, ruhák, két blúz, meg egy szoknya és néhány könyv. Elvesztettem az időt, nem is tudom, hány év múlva egy idős nő állt meg mellettem, sokdioptriás szemüvegével rábámult. Vigyen el az ördög, éledtem, bámulsz rám, mint egy sült hal. Sohasem láttál még ilyen kirakatot? Azután egy pasas jött, belevigyorgott a pofámba. Akár itt is lefekhetem

veled, kicsi, mondta. Végignézttem a holmikon, ahogy ő, összerándultam, odaképzelttem magamat a helyébe, mintha idegen hálószobába lépnék, elfogott valami szégyenérzet. Eddig nem éreztem, azzal áltattam magam, az mégis az otthonom. A város másik végében még eszembe sem jutott, miféle mások előtti kitárulkozáshoz vezet ez a zsbívásár. Valami nagy-nagy fáradtságot éreztem, az hatalmasodott el bennem. Lefekszem mindjárt a rongyaim közé, motyogtam, azután mégis úgy maradtam, állva, talán sírtam is, akkor értettem meg, te hülye, most veled történik valami rossz, ami eddig mindig csak másokkal történt.

Az a nap nem is érdekelt, meg az előtte való sem, amikor kirúgtak, pedig akkortájt fontos dolgok történtek velem. Akkor kellett volna igazán figyelnem magamra, meg a dolgokra, de hát ezt az ember csak utólag tudja meg. Telisteli voltam érzésekkel, és mégis olyan könnyű voltam, talán felemelkedhettem volna, ha igazán akarom. De én semmiről se tudtam akkoriban, kérdezhetné az is, hogyan keveredhettem bele így ebbe a marhaságba, hát ez tényleg csak egy regénybeillő hülyével történhetett meg, olyannal, mint amilyen én vagyok. Feri tizenöt évvel idősebb volt tőlem, vagy talán tizennyolccal, azelőtt semmi közünk sem volt egymáshoz, jószerivel azt sem tudtam, kicsoda. Néha átjött hozzánk vasalt raktárosi ruhában a szomszédból. A szülei jómódúak voltak, és leült apámmal. „Ezzel a lánnyal tudnál-e valamit kezdeni?” — kérdezte tőle az apám. Bort töltött két pohárba, amaz rám nézett. „Hely éppen lenne a gyárban, az manapság a biztos kenyér, itt a faluban mi az istenhez kezdhet egy ilyen lány”.

Nem is ügyeltem a szavaikra akkor, pedig a sorsomról döntöttek, valamiért kimentem, csak nagysokára jöttem vissza, ott tartottak, szépen berendezett háromszobás lakása van, de hát a rezsit csak az bírja ki, akire rászakadt a Rotschild-bankház, az meg vele még nem történt meg, és ezért albréletben ott lakhatom náluk. A felesége nem gondolt semmi rosszra, igaz, oka sem volt rá még akkor, én meg lassan-lassan beletanultam az új szerepbe, hogy hálásnak kell lennem, mert kivakartak a koszból és elhoztak a városba onnan a világ végéről. Amikor először feküdtem le neki, azt hittem, minden összeszakad bennem, legszívesebben hazafutottam volna, nem tudtam, oda többé nincs visszaút. Később elrendeződtek körülöttem a dolgok, azt is mondta néha, elvesz, a feleségével szemben úgysem érez semmit, boldogságot igazán csak én adhatok neki, és később gyerekünk is lehet. Én nem kértem semmire, azt hittem minden jó úgy, ahogy van, távoli volt minden nekem. Az ígéretek lassan elmaradtak, látod, észre sem vettem csak most, hogy mondom, most jutott eszembe, annyira nem jelentettek semmit és én annyira csak a mával törődtem.

Már nem a gyárban dolgoztam, azt jó ideje otthagytam, pontosabban: ő mondta, hagyd ott, jobb lesz neked is, ha nem látnak bennünket annyiszor együtt. Mégiscsak vezető beosztásban vagyok, vigyázni kell a jó híremre. Segített is nekem elhelyezkedni, a kórházba kerültem, nagyon lefoglalt ott a munka, meg beiratkoztam iskolába is. Mindig fáradtan értem haza, ő meg akkor is akart. Féltekenységi rohamot rendezett, „biztos van neked valakid, de széttaposlak, ha meg tudom, szemet vetett rád valamelyik hülye orvos”. Én meg tagadtam, de valahogy olyan szerencsétlenül sikerült, rám bámult, előntötte az arcát a vér. Márta, a felesége nem volt otthon és akkor is akart, hiába mondtam, rosszul érzem magam. Akart és erőltette, én meg csak feküdtem, mint egy darab fa, és csak fájdalmat éreztem, nem tudtam visszatartani a könnyeimet.

Azt kérdezed, csak úgy otthagytam? és hogy nem lehet valakit csak úgy... De lehet, és így volt, pontosan így, igaz, miért találjak ki rémtörténeteket neked. Az is csak úgy volt, talán egy hét múlva, vagy kettő, nem is tudom biztosan, hatra jártam akkor és a sötétben a keskeny közben élém állt valaki. Először azt hittem, ő, észrevettem már, de nem mutattam, hogy tudom, leskelődik utánam. Megfogta a kezem ott a sötétben, nem tudtam elrántani, erősen fogott és megmarkolta a mellemet. Te kis szuka, most elkaptalak! Olyan furcsa hangon mondta, hogy megrémültem, próbáltam kiszabadítani magam a szorításából, talán kiabáltam is, erre nem emlékszem, befogta a

Ádám Tamás

Pitypangszerelem

Pezsgőspalack pukkanása
lövi szét
a szentimentalizmust
kavicsok kopognak a vázában
pitypangszerelmet gyűjtesz
kötényedben

Ellobbant

Csikósárga tobozokat
gyűrök kezemben
— fókuszhuszár —
tőkeagancsot hasít
a fájdalom
előbbant a nyár
combodon
délceg fenyőfából
gyanta csöpög

Holtponton

Fogaim között
szétmorzsoltsz káromkodás szítál
a sűgőlyukból bizonytalanság
csordogál
mint a vasútoldalban tétovázó őzek
a holtponton
földhözvágott poharak
sortüze

számát, én meg beleharaptam a kezébe. Arra eszméltem, hogy a földön fekszem, ő meg a combjaim között térdel, iszonyúan sajgott az állam. Felüvöltöttem, hiába próbált visszateperni, olyan erőt éreztem a karomban, hogy ellöktem magamtól. Amikor elszaladt, két férfi jött, ismertem őket, ott dolgoztak a kórházban. Ők karoltak belém, mert járni sem tudtam. Ezt a két fogamat ütötte ki itt jobb oldalt, azóta csak a másik oldalamon tudok rágni, mert a csont is fáj, ha ráharapok.

Mondta is bent a kolléganóm a belosztályon, te tiszta hülye vagy, mert kihallgattak, meg minden, és én azt mondtam, senkit sem ismertem fel. Mondta, tisztára lökött vagy, és egy ilyen hülyét a kirakatba kellene állítani. És nemcsak azért. Ő már akkor megkaparintotta az alorvost. Ilyen jóindulatú macskókra lehet igazán rácsimpaszkodni, mondta, mit számít az, hogy nős meg családja van, ő feltesz mindent egy lapra. Te nem vagy erre a világra való, mondta, legfeljebb ott a rács mögött a diliseknél. Neki be is jött, öthónapos volt tőle, amikor elárulta, hogy terhes. A doki hiába futkosott fűhöz-fához, ott már semmit sem lehetett csinálni. Azután megszületett a fia, az is idehúzta, a másik asszony már olyan volt, mint a tehén. Annak meg csak egy lánya volt tőle, szóval megfogta a dokit, és az istennek sem engedte el, pedig a felesége is elment hozzá, hogy hagyja békén a férjét. Nekem is jogom van a szerelemre, mondta neki, meg a Sanyinak is, és maga úgy sem nyújthat már neki semmit.

Edit akkor már szülési szabadságon volt, behozta a gyereket, aranyos, szösze, göndörhajú teremtés volt, olyan, akinél nem bírja megállni az ember, hogy meg ne csókolja. Láttam őket néhányszor este, vagy délután. Edit bent ült a kocsiában, valami nerc, vagy ki tudja milyen bunda volt rajta, ahogy elviharzottak a kék Fiattal. Ránéztem az ezernyolcszáz forintos kabátomra, az ujsa már kopott egy kicsit — majdnem elsírtam magam.

Akkor este sokáig ácsorogtam az utcán, csak vártam, vártam a csomagok mellett, pedig már tudtam, Feri nem jön vissza értem. Nagyon szerencsétlen lehettem, és ma már tudom, az is voltam, ahogy ott gubbasztottam a holmijaim között. Nem is tudom, hány tucat ember ment el mellettem, de azok ügyet se vetettek rám, eszükbe sem juthatott, mi a fenének kuporog itt ez a kis hülye az utcán a csomagjaival. Mintha egy más világban éltem volna. Vagy ha el is jutott hozzájuk, kit érdekel manapság az ilyesmi? Ha bunda lett volna rajtam, jó vastag gyöngyör, ékszerek, meg franckarika, le sem bírtam volna vakarni magamról őket, körüldongtak volna, mint a legyek a cukros vizet. Csak az ujjamat kellett volna kinyújtanom, hogy melyiket válasszam.

De az én formám nem ilyen, meg épkezláb ötletem sem volt, el sem tudtam menni, nem mertem otthagyni a holmimat. Szóval csak álltam, mint egy határ kétségbeesés. Biztos sírtam is, nem tudom, egyszer csak egy ronda kis pasas jött felém, és megállt. Olyan békaformájú ronda kis pasas volt, és nekem valahonnan ismerős, feküdt talán az osztályon, vagy ki tudja mi, nem gondolkodtam azóta sem rajta. A mesékben meg már nem hittem, a békává változott királyfi olyan távoli volt nekem, mint Makó Jeruzsálemhez. Szóval odakacsázott a kisöreg, és nekem már mindegy volt, hogy ki jön, nyilván az ördöggel is elmentem volna. Az meg olyan jóindulatúan bámult rám. Valamit magyarázott is, de én semmire sem emlékszem, mit válaszoltam, meg, hogyan, nem is érdekes.

A kisöreg kibökte, egyedül él, és szívesen befogad albérlőnek a lakásába. Fel is szedtük a holmimat, ő vitte a bőröndöt meg az ágyneműt, úgy, mint, aki mindent megszerzett vele, én meg a többi cuccal baktattam a nyomában.

A lakás, ahova bevezetett, nem volt csúnya, egy nagy szoba meg egy kisebb, az is szépen berendezve. Tizenöt éve özvegy vagyok, mondta, és lepakolta a kisszobában a holmimat. Körbémamultam, mint egy borjú, amelyiket új istállóba vezettek, ő meg kiment, poharakkal jött vissza, meg valami borzalmas itallal. Abból belém is diktált két pohárral. Azután megfogta a karom, kifejezéstelen szemével rábámult, béka néz így az emberre, nem is tudom, miért hagytam, ott tartotta rajtam a kezét, éreztem, amint nyirkossá válik tapintása alatt a ruhám. Ha Feri csinálja ezt, elfelejtettem az elmúlt órákat és talán kedvem is lett volna, de ehhez a kesehajú öreghez se-

hogyse. A szája is a békáéhoz hasonló! Mégsem mozdult a kezem, tulajdonképpen mindegy, talán már amazzal sem éreznék örömet. Átölelt a két karjával, lehámozta rólam a ruhámat, valamiféle ködön át láttam az arcát, semmilyen sem volt, képzelhettem volna, amit akarok, de ahhoz sem volt kedvem, azután eszembe jutott, ez a mi nagy egyenjogúságunk, és ne pofázzon már nekem senki se egyenjogúságról, meg semmiről, nem vagyok kíváncsi semmire sem.

Csak néhány napig laktam nála, szereztem egy másik albérlőt, de ott sem sokáig bírtam. Egy vénasszony volt a tulaj a hülye macskáival.

De még nincs vége, azt is elmondom, ekkor már a szülészetem dolgoztam, átkértem magam oda, nem akartam együtt dolgozni az Edittel. Mert az már közben visszajött, hát nekem abból elég volt, mert az egyszer diadalmenetben vágatott végig a folyosón, és ő volt a Grace Kelly, a monakói nagyhercegnő, tudod, máskor meg tele volt fájdalommal, ha beléptél a házba, már ott volt a falon, később már a villamos falán, meg a kórház bejáratán is láttam, arra gondoltam, le kellene dörzsölni, de akkor meg az oszlopok meg a kirakatok lennének vele tele, mert ő már annyira tele van mindennel, és annyira ő van itt mindenütt, hogy nekem igazán elegendő volt belőle.

Szóval átmentem a szülészetre és mindjárt a második nap megbántam, mi az istennek ugrálok én, és ki, vagy mi akarok lenni, amikor itt már minden fő helyet elfoglaltak, már csak a legkisebb asztalok mellett vannak üres helyek, vagy talán azok mellett sem, csak én látom üresnek ott a helyet. Szóval, átmentem, és egyből be is vágta ügyeletbe, azt sem tudtam, mihez kezdjek. Csak szaladgáltam összevissza, mert mindent összekevertem, hiszen csak egyszer mondták el. Az orvos meg a mütös az udvarban hátul mosta a doki kocsiját, a Karcsi meg hordta a meleg vizet egy műanyag vödörben, a doki meg csutakolta egy kefével. Ott jajgatott egy dagadt nő a szülőszobában, hogy mennyire fáj a feje, meg rosszul érzi magát, de a doki rászólt, hogy fogja már be végre a pofáját, amikor csinálták, nem óbégatott. Futólag ránézett, mondta a Karcsinak, néhány óra múlva lesz csak meg, mehetnek. Akkor még nem tudtam, milyen fontos az ott, hogy ki kinek a betege, ez a szerencsétlen senkié sem volt, talán sajnálta a pénzt, vagy nem volt neki, nekem azonban nem volt időm, hogy rajta tartsam a szemem, bánom is, mint a kutya, amelyik kilencet kölykedzett, mert csak a nagy ordításra lettem figyelmes, onnan jött a hang, a földhöz verte magát. Összeengettem azután mindenkit, és később tudtam meg, magas volt a vérnyomása, meg valami más baja is volt és szabályosan bedilizett. A gyerek az ugyan meglett, de a nőt levitték a zárt osztályra, talán még most is ott van.

Nem tudtam akkor, mi a fenét csináljak a gyerekekkel, mert rám bízták, arra volt csak a gondom, aztán volt ott egy nő, aki megszoptatta. De csak egy, vagy két napig. Akkor is én voltam szolgálatban, a nő megtudta, hogy meghalt a gyereke, és magából kikelve rikácsolta, hogy ő többet senkinek a fattyát nem szoptatja. Egész este üvöltözött és beleverte a fejét a falba is, mert ez lett volna az ötödik gyereke, de az első négyet elvetették, heges volt már mindene belül, nem is lehetett ép, egészséges gyereke. Hiába kapott nyugtatókat, azt is későn, kapta, a többiek addig mind belázasodtak mellette és engem tolt le a főorvos. Hátramentem, hogy kisírjam magam. Odajött egy cigányzó és megkérdezte, miért nem megy maga férjhez?

Menjen innen a búsba! rikácsoltam, akkor már tudtam, milyen rossz a hírünk, ki a fene venne engem el. Azután ez akar velem jó lenni, pont ez, aki nyolc óra hosszában át feküdt a szülőágyon, és feléje se nézett senki. Amikor az orvos mégis megnézte, véletlenül odatette a kezét, az meg ráüvöltött, vigye onnan a koszos mancsát, nem akarom én megerőszkölni! Szóval, nem bírtam és elzavartam, attól kezdve nem köszönt. Legálább nem kellett visszautasítanom az ötven forintját.

Most megkérdezhetné, miért pofázom el ezt pont neked, egy hete csak, hogy együtt lakunk. Miért is mondom, nem is tudom. Talán legyen, aki meghallgassa. A másikra tekintett, amannak nyitva volt a szája, a feje a párnára csuklott. Ő meg keserűen elhúzta a száját. Még ebben sincs szerencsém, ilyen az én formám, azt hittem, hogy a nagy sztorit mondom neki, ez meg elaludt.

Vaderna József

Balassi Bálint utolsó ugratása

Ne hívd forradalomnak a lázadást,
haladásnak mindenféle csődületet,
a víz fortyogását gőzzé mindjárt minőségi
ugrásnak, lovam is szebbet tud
egy kidőlt fán át. Figyeld a strófát,
a kanca ugrását a levegőben —
mennyire egy a vers belsejével:
három földetérés,
s tizenkilenc levélhullás, az ősz
mennyei suhintása a rímtelen ködben,
előredőlés a megfeszült pillanaton,
Magyarorszáig és vissza önmagamig.
S átfájnak a gerincemen a perek
nem birtokom hazám,
csak helye lézengéseimnek,
kamarillák, rizsporos, fürtös körmondatok
futtatnak, mint az ebet —
földemen nem védhetem váram,
hát szaladhatok, vár lengyel nagyúr,
s citerás Zsuzsanna, ágyasának.
Csak versben nincs kész a ciklus.
Milyen nap van ma? Hétfőzóló?
Hamisvádkedd? Szerdacelia?
Felségáruláscsütörtök? Esztergompéntek?
Júliaszombat, vagy vasárnaphalál?
Mindegy. Ez a hét is megtalál,
s úgy múlnak el a nők, ahogy a hazugságok,
semmi sem marad belőlem,
csak az erőszak nyoma —
félájult éjszaka színe a hajnalon

Szögverés

Vörösmarty emlékének

Mióta hallom — szögverés és sodródik,
fekete hózivatar a szobában,
s a falakon, gyolcsba tekert koporsó —
deszkákon át nem hallatszik
a halál, germán és szláv imák
súlyosodnak a csattanások végén —
nincs névnapom,
se születésnapom, ajtajukon
pokolvaros kémlelőnyílás,
figyelnek vakon,
s anyanyelv nélkül köszönnek —
néma magasság itt minden
szakadék, szenvedéllyel kitömve
szorul szorosabbra a tér,
hanyattdől, keresztet vetnek a fák,
felkötve a folyók álla,
négy fölfelé megvadult gyertya
az irány, telecsorogva az égtájak,
láng gyűrődik a szemhéjak alatt.
Befelé nő a nyéki hegy: haldokló
égigérő homloka. Mióta hallom mögötte
a harangszót; exhumálva a szél,
s ütemre, hátukra fordulva úsznak
a holtak, mint Isten szájában az Ámen.
A zivataron madarak térdepelnek,
misét lenget a gyárkémény,
s félig kinyitott történelemkönyv
a sírhely. A hozzátartozók jégverem-szája
kitátva, már a kriptakövek kelyheit
isszák, s pincérek hordozzák
válluk felett a tálcát, ezüst-koporsót,
megfejthetetlen ábrát. Tor van.
Keserű egyenlőségjelek a kopjafák.
Mióta hallom a félig földet,
félig zuhanást, növekvő sírdombot,
meggörbült Vörösmarty-verset —
a deszkákra szabdalt erdőben
se félig, se a széléig nem jutottam,
csak az ajtókon ki-be
az ezeréves szögverésben
elsüppedve a küszöbök között —

Konczek József

A munkaszoba

Úgy
véli
Ön,
hogy én
sajnos túl
régem
nem rontottam már
a házba
SAJTÓSTUL.
Hát
nézze,
kérem.
Én nem vagyOK OKozat,
én az OK vagyOK.
S amint Önt hallgatom,
leginkább úgy vélem,
hogy Ön egy zOKni.
Megszokni
szokta
önSZOKÁT.
Én viszont ezt szeretem.
ezt a TISZTA SZÓ
-bát
S pusztán azért, hogy Ön engem
fortyogni lásson,
vagyis, hogy hadd lásson,
nem leszek az Ön kedvéért
égen, se padláson.
Ön kérem csak handabandázik.
Mondja, mit lázít?
Ugyan kit lázít?
Ne hívjon, nem leszek ott.
Ön, kérem, leszokott
a mi lelkünkről.
Igen, van olyan.
Ilyen.
Miféle vért lázít?
Az enyémet aztán nem.
S eztán sem.
Nem rontok.
a házba.
Jólesik csendben jönnöm.
Hol ceruza, írógép, könyv és
virágvázát...
Jólesik az alkotó munka NAGY LÁza.
Még egyszer mondom:
az ALKOTÓ SZÓ- ba láza.
Ne gyalázza.

A fagyos este fényeiben

Hangja komoly árnyékai szebbek,
mintha csörtető majmot makogna —

Fagyos este volt.
A padon ült.
Maga mellé tette
a két kesztyűt,
és próbált csizmába bújni
a fagyos fényben.
Nem sikerült neki.

Mondtam: „Jól van.”
Mit mondjon mást egy apa,
amikor valami más is
nincs jól, nincsen jól.
S nagyon.

1981. december 29.

Néha úgy sodor

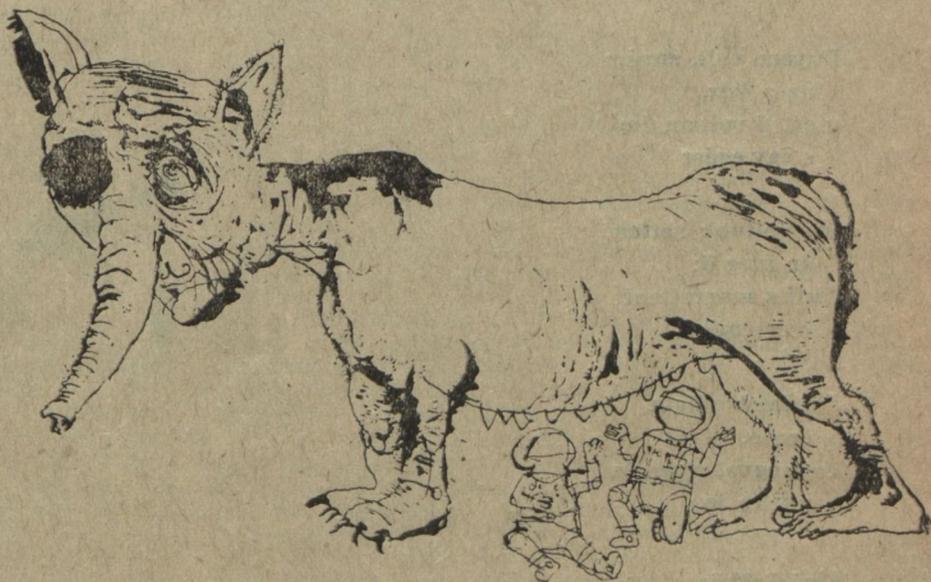
Néha úgy sodor,
mint a tavaszi patak.
Nincs vége a mondatainak.

Máskor
még a nézése is bújdokol,
tűnődik,
s a szó megáll,
kihagy.

Elmegyek én
a lámpa alá,
ahol könyvet éget kezemben a fény.
Mintha griffmáglyahalál
várna a mondatokra.
Gyönyörű is ez.
Gondolom.

Enitt pedig susogva, zúgva, dobogva,
elém egy kis almafa áll.

Nézésem a lányomon.

Györi László

Carmen immortale

Rányitják a vécét
egy zsúfolt vonaton.
Félruhátlan áll,
félig meztelen.
A nők fölnevetnek,
mert mi mást csináljanak.
A férfi befejezi dolgát,
keményen kilép —
nem történt semmi.
Ezek az asszonyok,
ezek a nők
pelenkázták a férfit,
teszik a halálba.

Éjszaka

Betonban szenvedj,
mint a kő, —
s fölvisitott egy
csecsemő.

Örök kiáltás
üteme,
zúrzavar, rángás
volt keze.

Enyém volt, enyém
az a kéz,
mert ő voltam én,
s egy egész

így voltunk ketten,
én meg ő:
férfi s megrettent
csecsemő.

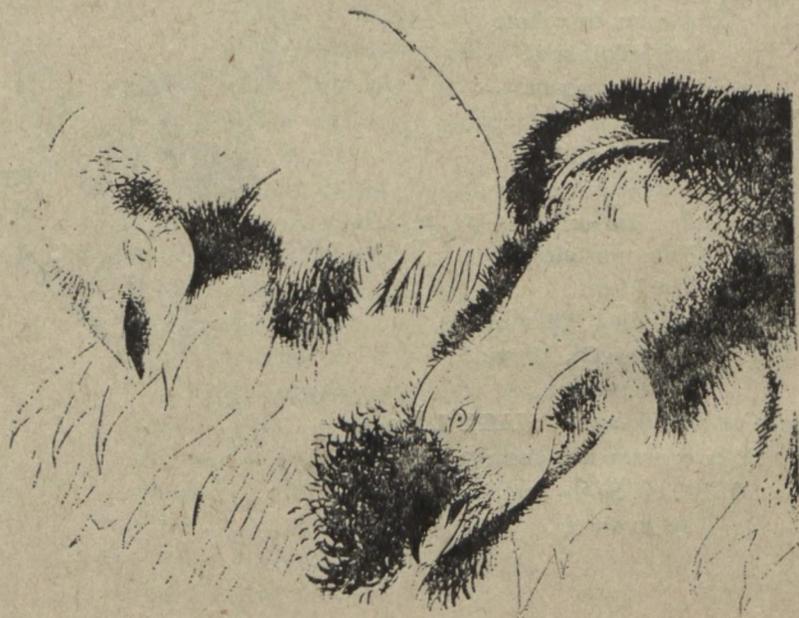
Jövömet adtam
enne,
cuppogva, gyorsan
nyelte le.

Övé örökös
birtokom
a semmi: erős
lesz nagyon.

Veszejtése a láncnak

Panelkonyhában
ropogó, gyúrt derű
omlott a hó alá.
Kivasalt tükör
fénye suhogott
a bútorokon át.
Gyermekholmik,
láncra vert ingek,
lélekviseltések
vesztették láncukat
csörrenéstelen:
sok embermélyi rab.

Embermélyeken éltek,
gyermekmélyeken,
s röptültek fölfelé
könnyen, szabadon,
gyűrődéstelen.

HAGYOMÁNY

A salgói romok vallatása

Mire jó ma egy várrom? Valljuk be: nehéz e kérdésre egyértelmű választ adni. Talán könnyebb a helyzet, ha egy olyan várról van szó, melynek valamilyen gyakorlati célra — vendéglő, múzeum, szálloda — hasznosítható épületrészei maradtak meg. De egy olyan vármaradvány, melyből csupán néhány méter magas falak állnak, a legtöbb ember számára legfeljebb egy hétféle kirándulási célpontot jelent. S gyakran még jó, ha csak ennyit, s nem alkalmat bátorságuk és erejük bizonyítására, hogy az építőanyagbányászt már ne is említsük.

Kevesebb azoknak a száma, akik e romokat műemléknek, az elmúlt korok történelme tanúinak tekintik. De ha arról érdeklődünk, milyen is volt közelebről e várak története, sokszor csupán igen romantikus elképzelésekkel találkozunk. Hogy csak néhányat említsünk: a középkor várai a békés utasokra leselkedő rablólovagok tanyái voltak, zord termekkel, rideg börtönökkel, az utóbbiakban természetesen kaszákutakkal. Rablott aranykincsek és megszóktetett világszép lányok a magas falak mögött. Az egyes várakat — gyakran ötven-hatvan kilométeres — lóval is járható alagutak kötötték össze. Az ellenség közeledtét bonyolult füst- és fényjelekkel jelezték egymásnak. Csalárd árulások, kalandos szerelmek és hős védekezések színterei mindaddig, amíg a gyűlölt bécsi császár — hogy megfossa a magyarságot a fényes múlt emlékeitől — fel nem robbantotta őket. . . Régi és újabb legendák zavaros és bizonytalan elemei ezek, melyek elfoglalták a feledésbe merült történelmi valóság helyét.

Ugyanis a várromok valóban az elmúlt századok eseményeinek és embereinek emlékét őrzik. De ez a történelem nem egy, a mátlól teljesen független, furcsa — csak durva erőszakkal vagy hős pátozzal átszótt — valami, hanem a jelen nagyon is hétköznapi előzménye. A várak története — ugyanúgy, mint bármely más régi építményé, vagy tárgyé — azonos az adott kor történetével.

Már akkor találkozunk várakkal, amikor a magyar államalapítás utáni első évtizedeket idézzük fel. Ekkor az ország szinte korlátlan ura a király, kinek hatalmát számos hatalmas sáncokkal erősített ispánsági vár biztosította. Egy volt ezek közül vidékünkön Nógrád vára. E várak környekét — a vármegyét — az itt élő ispán, a király megbízottja vigyázta katonáival, aki innen intézte a közigazgatás-igazságszolgáltatás számos teendőjét is. Ide hordták be terményadójukat a várnak szolgáló dolgozó népek, a későbbi jobbagyok is. Bár a legtöbb föld ekkor még a királyt mondhatta urának, nagyszámú földműves élt az előkelők — a későbbi nemesek — birtokain is.

A feudális úr természetesen lakóhelyében is elkülönült a nagyrészt csak félig földbe mélyített veremházakban, vagy egyszerű boronapítványokban élő szolgáitól. Míg a király díszesebb udvarházaik járt sorban az országban, az előkelők csak szerényebb — előbb fából-sövényből, később már kőből-téglából épített — toronyszerű épületeket emeltek maguknak. Az ezeket körülvevő sáncárók, falkerítés, földtöltés a tekintély növelésére és az értékek védelmére egyaránt alkalmas volt. Ilyen kis várakat Nógrádban is nagy számban találunk. Többségüknek egykori lakóit sajnós nem ismerjük, mivel az oklevelek nem szólnak róluk. Néhányukról sejtethetjük csupán, hogy a környék későbbi birtokosainak ősei laktak — így a mátraszőlősi Kisvár egykori urai a Kacsics nemzetség tagjai lehettek.

Míg azonban az oklevelek szaporodásával e nemzetség feltűnik előttünk, már nagyot fordult az idő kereke. A király korlátlan hatalma elenyészett, földbirtokai jelentős részét a nagyurak szerezték meg. S mivel az uralkodó ekkor már kötornyokkal-kőfalakkal övezett várban élt, az előkelő feudális urak is ilyeneket kívántak maguknak lakóhelyül. De egy ilyen vár nemcsak kényelmesebb, biztonságosabb és nagyobb tekintélyt sugárzó volt, hanem egyúttal anynyi hatalmat is biztosított urának, hogy az akár a királlyal is dacolhatott! „Maguk és vagyonuk védelmére” emeljenek kővárakat a nemes urak — szólnak IV. Béla oklevelei: a „második honalapító” a tatárveszély miatt még támogatni is kényyszerült alattvalói várépítését. De az, hogy a várúr veszély esetén egyáltalában befogadja-e erősségébe jobbagyait, már nem a királytól függött.

A korszak formálódó uralkodó osztályának várépítési láza még egy dologgal volt összefüggésben. Ekkor bomlott fel a — gyakran a honfoglalásig visszavezethető — úri nemzetségek egysége, mely elsősorban a földnek közös, „osztályos atyafiságban” való birtoklásában nyilvánult meg. A mezőgazdasági technika fejlődése, a falvak rendszerének megszilárdulása és több más tényező hatására az egyes családok egymás között egyre-másra felosztották az örökséget, s ettől kezdve már önállóan keresték az előrejutás lehetőségét.

Természetes, hogy amelyik csak tudott, várat, mégpedig főleg kővárat emeltetett jobbagyaival.

De, hogy visszatérjünk Nógrádba, az említett Kacsics nemzetség egyik ága, melynek ősi földjei nagyrészt a mai Salgótarján körül terültek el, e téren különösen sikeres volt. A legrégebb ismert ő, egy bizonyos Illés hét unokájának a század végén összesen öt vára volt! Hollókő és Sztrahora kissé távolabb esett Tarjától, a feltehető régi családi központtól, de a többi: Baglyaskő, Somoskő és végül Salgó annak közvetlen közelében, egymástól szinte látótávolságban emelkedett. Az országban másutt alig van arra példa, hogy az atyai birtokokon gondosan megosztó unokatestvérek, vagy testvérek szinte mindegyike külön várat emeltetett magának. Egy 1280-ban kelt oklevél szerint Tarján földje két testvérnek, Miklósnak és a valószínűleg korán elhunyt Simonnak jutott. Minden valószínűség szerint ez a Miklós volt Salgó várának építtetője, s ami talán még több: e nyugtalan korban megtartója is.

Nógrád megye Csák Máté érdekkörébe esett, s az itteni birtokosoknak választaniuk kellett: a király, vagy a trencsényi oligarcha mellett foglalnak-e állást. Úgy tűnik, hogy ebben a nehéz és hosszú ideig korántsem egyértelmű helyzetben az egyetlen jó taktikus a Salgót birtokló Miklós volt. Bár nyíltan nem fordult szembe Máttával, de unokatestvéreivel ellentétben várat sem engedte át neki. Így az Anjou-uralkodó győzelme után egyedül az ő gyermekei tarthatták meg várukat.

A XIV. század elejének eseményei során a régi hatalmasok többsége eltűnt a történelem sülyesztőjében és új urak emelkedtek fel. Miklós leszármazottai sem jutottak már magasabbra a módos középbirtokosi szintnél. A konszolidáció viszonyai között még megszerezték az Ipoly-völgyi Rapot, s övék lett Szőlős is, melynek régi vára talán még a szomszédos Pásztó uraival kitört csetepaté során pusztult el.

Salgó vára —, melyet először 1341-ben említ egy birtokleírás tartalmazó oklevél — az új helyzetben már egyre kényelmetlenebb lakásnak bizonyulhatott. Az egyre népesebb — a XIV. század közepén már hat férfi számláló — család az ország nyugodt belső viszonyai között már nem szorult a magas kőfalak védelmére. Az állandóan széljárta, alig megközelíthető meredek csúcson emelkedő szűk vár helyett jóval kellemesebb volt a völgyben, az országutak közelében lakni, közvetlenebbül élvezve a jobbagyok szolgáltatásait és a kereskedelem előnyeit. Így azután hamarosan kényelmes, bár bizonyára nem túl nagy udvarházuk emelkedett Szőlősön. Ez valószínűleg a család által ugyanekkor épített plébániatemplom közelében állt. Erről az egyházzól azt derítette ki a közelmúltban a dr. Valter Ilona által vezetett régészeti kutatás, hogy a korban általánosan elterjedt egyszerű formát mutatta, s talán csak azzal vált ki a többi plébániatemplom közül, hogy belsejét díszes falképek borították.

1348-ban a szőlősi udvarházban összegyűlt családtagok meg egyeztek abban, hogy a várépítő Miklós két fiának utódi az összes birtokukat két részre osztják fel. Ez alól azonban kivételt képez az ősi Tarján-föld, a rajta emelkedő Salgó várával mely utóbbit közösen kötelesek fenntartani. Ettől kezdve a család egyik ága Szőlősön, a másik Rapon lakott, s később, amikor meghonosodott az állandó családi név, a két faluról vették nevüket is.

A várak történelmi szerepe tehát megváltozott. Mint országszerető sok más hasonló erősség — talán a legjobb párhuzam a Rátót nemzetség által emelt hasznos, vagy a Zsidó nemzetség építette csővári vár — Salgó többé már nem lakóhelye urának. Abban az értelemben viszont székhelye, hogy őrsége az ő érdekeit védi, szűkség esetén menedéke, s nem utolsósorban értékeinek, kincseinek, főképp pedig birtokbiztosító okleveleinek állandó, biztos őrzési helye. Emellett a várat bonyolult viszony fűzi a földbirtokhoz: fenntartása, karbantartása, az őrség fizetése jelentős anyagi teher, de ugyanakkor az a földbirtok igazán értékes, melyen vár emelkedik.

A vár legkorábbi formájában a 620 méter magas, igen meredek bazaltcsúcs lépcsős sziklatömbjét foglalta magába. A várfalak pontosan alkalmazkodtak a rendelkezésre álló terephez, az alaprajz ezért egy erősen megnyújtott, kissé ívesen hajló téglalapformát mutat. A falak számos részletét és egykori magasságát ma már csak más várak alapján tudjuk elképzelni. Az azonban biztos, hogy a legmagasabb ponton emelkedett a téglalap alaprajzú, legalább kétemeletes torony. Közte és a sziklatömb jóval mélyebb nyugati végét elfoglaló — valószínűleg csupán egyemeletes — lakóépítmény között, a terepviszonyoknak megfelelően, két szintre tagoló udvar helyezkedett el. A várkapu az északi falban, az udvar alsó szintjéről nyílt, közvetlenül a lakóépület előtt. Élszedett kőkerettel ellátott, keskeny, egyszerű nyílás volt, melyet kívülről bizonyára faszerkezetű feljárón lehetett megközelíteni. Az udvar két szintjét az északi fal mellett épített lépcső kötötte össze. A torony bejárata az I. emeletről nyílt, e szintről lehetett megköze-

líteni a pincszerűen kialakított földszintet. E „pince” és az udvar járószintje maga a néhol erősen lekoptatott szikla volt, míg a nyugati épület földszintjén agyagpadló készült.

Ami az egyes helyiségek korabeli rendeltetését illeti, ez utóbbi épületben képzelhetjük el a várnagy — és szükség esetén a várúr — lakását. E célra ugyan a torony emeleti helyiségei is alkalmasak lehettek, de az egykorú adatok inkább arra utalnak, hogy a vastag falú épület inkább — némi túlzással fogalmazva — a kincstár és a levéltár foglalta magába —, ha mindez „csupán” néhány erősen megvasalt ládát jelentett is. A torony volt ugyanis a vár legbiztonságosabb, legjobban védhető pontja — szükség esetén az utolsó menedék.

S hogy az oklevelek őrzésének fontosságát nem csupán a más várak vizsgálatából levont következtetések alapján hangsúlyozzuk, biztonysággal álljon itt egy salgóvári adat: 1448-ban a szomszédos Karancsság földesura, Sági Balázs, mielőtt elindult volna a török elleni hadjáratba, végrendeletet készített. Ebben olvashatjuk, hogy — mivel nem volt vára, vagy várkastélya — okleveleit Szőlősi Péter és Rapi János salgói várában hagyta megőrzésre. Mivel az első emelet egy részét a bejárat előttere foglalta el, a „levéltár” a második emeleten képzelhetjük el. Egyébként a torony legfelső szintje általában az őrség tanyája volt, mint ahogy a pince — jelen esetben a földszint — a tömlőc.

Az elmondottakon túl mindaz, ami egy rekonstrukciós rajzon szerepelhetne, már csak feltevés, melyet a régészeti kutatás már nem tudott igazolni, vagy legalábbis valószínűsíteni. Nem tudjuk azt sem, hogy nem álltak-e még faépületek is az udvaron — bár túl sok hely nem maradt számukra — s hogy volt-e, ha igen, hol, a várban konyha, raktár, istálló. Ez utóbbi egy igen fontos kérdést vet fel. A leírt várkapu olyan keskeny és alacsony lehetett, hogy belovagolni bizony aligha lehetett rajta. Valószínű ezért, hogy már kezdetben is a vár északi oldala előtti laposabb részen készítettek egyszerűbb építményeket a lovaknak, a felszállított terménynek. Ásatásra még nem került sor ezen a területen, így csupán feltehetőleg, hogy a XIV. században még nem készült itt kőépület, kőfal. Azaz, ekkor a vár valóban nagyjából a rajzban megjelenített formát mutatta.

Legkésőbb a következő évszázad elején azonban megkezdődött az alsó vár kiépítése. A torony alatt ovális vízgyűjtőt alakítottak ki, felhasználva a bazaltsziklák természetes elválásait. Az összegyűjtött esővíz nem annyira egy tényleges támadás idején biztosította a várbeliek szükségleteit, sokkal inkább a kor építményeit gyakorlati pusztító tűzvészek megfékezéséhez volt nélkülözhetetlen. Majd az egész északi lankásabb részt kőfallal kerítették körül, nyugaton szélesebb lovaskaput alakítva ki — a talán részben kötéllel felhúzott kocsik kerekeinek bevágódása ma is jól látszik e részen. A fal belső oldalához támaszkodtak azután a különböző gazdasági épületek — a felszínre bukkanó falnyomok, törmelékcsomók legalább három helyiségre engednek következtetni.

Az 1540-es évektől a környék jelentős része az elvileg V. László királyt szolgáló cseh zsoldosok önállóul csoportjainak, a közösségekben élő huszita testvéreknek ellenőrzése alá került. A kor zavaros közállapotai lehetővé tették nekik, hogy befészkeljék magukat az elhagyott zagyvafői várba, s onnan sarcolják, vagy épp kifejezett adófizetésre kényszerítsék a környék birtokosait és népét. Nem tudjuk, milyen volt a viszonyuk Salgó uraival, csak egy biztos: 1460 tavaszán elfoglalták ezt a várat is. Mátyás király ugyan

még ebben az évben visszafoglalta, kiüzve ugyanakkor a „cseh testvéreket” a vidékről, de Salgó már nem került vissza ősi birtokosai kezére. Az okra csupán következtetni tudunk, s ehhez megint jó párhuzam az említett Csóvár hasonló esete: fel kell tételeznünk, hogy volt valamiféle kapcsolat a Rapi—Szőlősi rokonság és a husziták között, talán a várba sem beleegyezésük nélkül jutottak.

S hogy a nem túl tehetőes nemesek nem is tudtak volna nagyobb ellenállást tanúsítani? Ilyen részletekkel a király bizonyára nem törődött. Az ő érdekeinek egy hozzá új főnemesség kialakítása felelt meg, s így Salgót a régi uraitól elvett birtokokkal együtt az általa az ország bárói, igazi irányítói közé emelt Zápolya Istvánnak adta. Salgó a nagyúr második váradománya, de alig néhány év múlva már csak egy a tiznél is több Zápolya-vár közül. Fénykora, igazi jelentősége ezzel véget is ért.

Egy elmúlt korszak emléke nézett tehát szembe a mohácsi csata után a fenyegető török veszéllyel. A kortársak számára is világos volt, hogy a XIII—XIV. századi hegyi várak legfeljebb csak napokig képesek ellenállni egy nagyobb török támadásnak. Salgó új birtokosai — Zápolya János a Ráskaiaknak adta, tőlük a Bebekék szereztek meg, akik végül a Derencsenyieknek adták el — azonban anyagi lehetőségeiknek megfelelően mindhárom ellenére igyekeztek felkészülni a veszélyre. De hiába készült el hatalmas munkával, a jobbágyok erőfeszítésével a délkeleti oldalon, a pontosan a felvezető útra néző, hatalmas, többszintes ágyúbástya, az olasz haditechnika legújabb elveit követő védőműnek talán még kipróbálására sem került sor. Miután 1552-ben a megye várainak többsége török kézre került, két év múlva Salgóra is feltűzték a lófarkas lobogót. Füleket elestének hírére, s a korabeli leírások szerint sikeres török csel eredményeként — a környező magaslatokra ágyúnak álcázott fatörzseket vontattak fel — őrsége harc nélkül megszökött, kilátástalannak találva az ellenállást.

Néhány évig ezután a salgói, alig három tucat katonából álló őrség farkasszemet nézett a szomszédos Somoskő magyar vitézeivel, majd a szomszéd-vár sorsa is beteljesedett. Füleket és Szécsény mögött a török sem tartotta ezután fontos erősségnek, s így annál érdekesebb sorsa a megyét felszabadító tizenöt éves háború idején. 1593-ban a Füleket visszafoglaló királyi seregek előtt sorra nyitják meg kapuikat a nógrádi várak, Salgóról azonban nem számolnak be a krónikák. A régészeti kutatás azonban egyértelmű bizonyítékot hozta annak, hogy a várat ez idő tájt heves ágyúzás pusztította el: a vastag, égett rétegekből különböző kaliberű kő- és vasgolyók tucatjai kerültek elő, még az is megállapítható volt, hogy a mai Kis-Salgó körül álltak a faltörő ágyúk.

Egy, a többi vár őrleitől eltérően a végsőkig helytálló török parancsnok védte volna Salgót? Nem tudjuk, de az biztos, hogy ez az ostrom a vár teljes pusztulásával járt. A középkori „lovagvár” sorsa ezzel véget ért, falait többé nem volt érdemes felépíteni. Így helyiségeit sem tisztították meg a törmeléktől, hamutól — ez a munka a mai kor részére várt, aki azonban már nem új vár építésére törekszik. A tovább folyó kutatás során az elmúlt korok törmelékéből Salgó történetét igyekszik kiolvasni. S egyúttal minél több olyan adatot gyűjteni, mely alkalmas arra, hogy a romok helyreállítása ne csupán a várlátogatás biztonságát szolgálja, hanem alkalmat adjon a látogatóknak a magyar történelem egy jelentős szakaszának felidézésére, s talán jobb megértésére is.

Feld István

Kubányi Lajosról

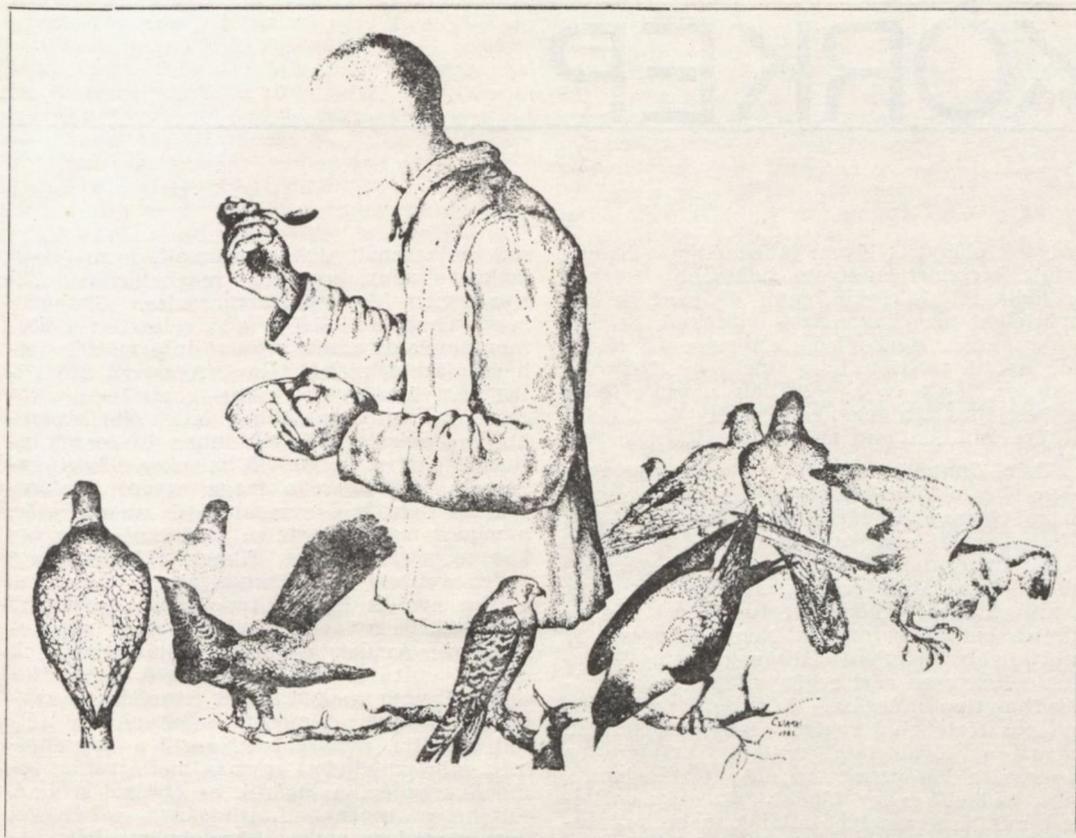
„Alsőszertergály. Nógrád megyei tót falu, 65 katolikus, 679 evangélikus lakos. Van itt egy katolikus és egy felette régi evangélikus anyateplomb, melyet még a husziták építettek. Egy savanyúvíz forrás. Határja termékenyebb, mint Felsőszertergályé, de bora csekély; erdeje bőven”. Fényes Elek jellemezte így geográfiai szótárában Kubányi Lajos szülőfaluját. Vonatkozó adatait talán éppen idősebb Kubányi Lajos tiszteletes úrtól kapta, vagy általa korrigálta, aki szolgálatára 56 évén át más ügyekben is a bölcsesség helyi forrása volt gyűlékezete, népe számára.

Innen, az alsőszertergályi paplaktól nem vezetett egyenes út a müncheni festőakadémiáig, bár a kezdet — a mindenhová, falra, fára, papírra állapotokat és tájat rajzoló kisgyermekkel — romantikus karriertörténet sejtetett. A bonyolultabb valóságban viszont szerep jutott az atyai akarat előtt meghajló és gyógyszerészetet tanuló fiú engedelmességnek, az önerőből feltörő, leküzdhetetlen hajlamú tehetségnek és a rangos művész,

Keletj Gusztáv buzdításának is. Ebből a periódusból, München előtről már láthatunk képet a kiállításon. A *Korán jött büntetés* mintha színpadi jelenet volna egy korai Szigligeti-népszínműből. Ami a kompozíciót, a megfestés stílusát és technikáját illeti, hasonlót a nógrádi kúriákban a XIX. század közepén és végén sokat készítettek műkedvelő ecsetforgatók. Az irodalomtörténésznek például Madách Imre hasonló, kedvesen naïv képei ötlenek róla emlékezetébe. És mint ha a festőakadémia után is megőrződött volna valamennyi a hosszúra nyúlt pályakezdés alatt beidézett festői reflexekből: portréin, ember- és munkaábrázolásain az olykori frontális merevség, a mozdulatok némi szögletesége innen eredeztethető. Pedig a müncheni iskola nem akármilyen mesterségbeli tudást nyújtott. Erről magunk is meggyőződhetünk néhány datálatlan, de a tanulmányok hatását erősebben tükröző képén. A *Nógrádi madonna* az olasz reneszánsz alapos ismeretéről tanúskodik, a *Gyászoló özvegyet* olyan piktor készítette, aki tanulmányozta és talán másolta is a németalföldiek, jelesül Frans Hals festményeit. A magyar táj ábrázolásában Keleti Gusztávot, az életkép műfajában pedig

Mészöly Gézát vallhatta mesterének, akik egyébként elődei voltak München magyar művészkolóniájában is.

Kubányi Lajos azonban hazatért szülőföldjére és Nógrád festője lett. Elhatározó életdöntésének egyenes következménye egész életműve, annak minden tanulságával. Helyzetének állandósult kettősége az 1693-ból keletkezett nemeslevél birtokosa és a külföldet járt, bohém festő között jól szemléltető két, reprezentatív önarcképén. Magyarruhás portréján miben sem különbözik a vármegye tisztségviselőitől, a megyeszékhely uraitól és vezető értelmiségitől. Talán csak az okos, valóban „látó” szem árulkodik rajta művészről. Az *Önarckép feleséggel* viszont a piktorokélekek között, palettával és szinte művészjelmezben, mintegy közönsége, megrendelői szemével látatja Kubányi Lajost. A feleség, Brillmayer Anna ezzel szemben maga a nyugalom, a biztonság, a megállapodottság. Ruhája szürkeségét az őv és a virág dekoratívabb elemei élénkítik és nehéz megmondani, a férfi mozdulatában az asszony fölé hajló gyöngédség vagy a támaszkodás, a ráhagyatkozás gesztusa az erősebb-e. Harmadik, némileg idevonható képe a *Lábáza-*

tó pár, amely azonban gyökeresen különbözik a társadalmi helyzetet és szerepvállalást világosan megfogalmazó előzőktől. Mintha nem is a nyilvánosság számára készült volna: két összetartozó ember és a velük lélegző természet pompás idillje ez, megkapó őszinteséggel, meleg derűvel. Egy végig nem járt út ígérete, amelynek csak az öregkorban lett rövid folytatása.

Kubányi Lajos piktúrája tizenöt éven át, az 1880-as évektől a századfordulóig, körülhatárolt egész; egységében, inkább motívumaiban, mint időrendjében jellemezhető világ, egy életforma körüljárása. Tudjuk jól, a zsánerkép, Kubányi kedves és legerősebb műfaja a hétköznapi élet jeleneteinek megörökítésére hivatott. Képein a földbirtok anyagi biztonságára épített nemesi-udvarházi életmód még régi fényében ragyog. A lovaglás, a vadászat, a kikocsizás valóban mindennapos események; ismétlődésük, sőt túlnyomó témává válásuk azonban figyelmet érdemel. A dzsentri életét, a birtokbérletek, elhúzódo perek, kölcsönügyletek, a Balóthy-dominiumok virágcserepnyei földde zsurgorodó világát apró ünnepeikben, örömeikben ábrázolja. A festő figyelmét azok a jelenetek ragadják meg, amikor az udvarházából kimozduló birtokos egy fokkal többet mutat fel valós helyzeténél. A ló szőrének, a nemes állat szerzőszámának ragyognia kell és ugyanígy gazdáját jellemzi a fogat, a kocsis és az a mód, ahogyan a birtokos vagy felesége olykor maga veszi kezébe a gyeplőt. Kubányi Lajos képein így lesz a ló és a fogat egy életmód megőrzött jelképévé. A lovaglász sportteljesítmény is, akár gróf Sándor Móric vagy báró Wesselényi Miklós híres bravúrjai idején, amelyeket most Madách Aladár és Kubányi juxból végrehajtott távlovaglászai idéznek. Látszólag a másik férfisport, a vadászat sem vesztett varázsából semmit azóta, hogy Berczy Károly megindította Vadász- és Versenylapját, egy nemzedékkel korábban. Hiszen él még Pétery Muki bácsi, a Mikszáth Kálmán megörökített híres vadász és ha ő maga, személyében nem is, az „esetek”, mesélni, anekdotázni való történetei egy-egy látogatásnak, kilovaglászásnak vagy vadászatnak annál elevenebben. Ilyen mesélő festmények Kubányi Lajos zsánerképei is. A családi hagyomány

máig megőrizte történetüket és a rajtuk szereplő személyek nevét, de novellájuk szinte magától is kikerekedik a képek hajdan nagyobb, teljesebb sorozatából. Hasonló módon hitelesítő erejű a nógrádi táj egy-egy jól felismerhető részlete is. Nézetünk szerint Kubányi zsánerképeinek említett sajátosságai, a valóság és az ábrázolás csekély, alig észlelhető elmozdulásából magyarázható az a paradoxon, hogy a festmények — bár világuk egésze némileg megszépítő — egyedi voltukban és részleteikben dokumentumértékűek: a művelődés, az életmód, a divat, az ízlés történelmi kutatója nyugodtan hagyatkozhat, hivatkozhat rájuk.

Ugyanez a probléma élesebben, nyilvánvalóbban vetődik fel bennünk a népi életképek láttán. A mindig eseményt, jeles napot jelentő vásár, lakodalom, bevonulás külsőségei megint csak hitelesek, ezúttal a szó néprajzi értelmében is, de a valóság távolabb állt az ünnepies érzelmektől. Kubányi Lajos jobb festő is volt annál, hogy a kiegyezés utáni magyar falu társadalmi ellentéteinek világából valamit velünk is ne láttasson, vagy inkább csak éreztesen. A menyecskeket szekerezetők, kiöltözött legény mögötti szegény ház ellentéte a figurákkal (*Vágtában*, 1900) már-már szemetszűrő és a *Négyökrös szekerek* (1909), derűje is jobbára csak a természet, a nyár gazdagságából, melegéből táplálkozhat. De patriarchális népszemlélete mégis Mikszáthéval rokon és a férfivirtus világában véli megtalálni földbirtokos és paraszt közös érzelmeit. A *Hintót előző szekér* (1896) nem Arany János versét, A *szegény jobbágyot* idézi fel nézője emlékezetében, hanem inkább az azonosságokra figyelünk, a férfialakok, a tartás, az ostorok párhuzamára. Mintha „a szegény Gélyi János” hajtáná lovait Mikszáth novellájából a vászonra: „Maga nevelése mind... a szemei előtt nőttek fel ilyen gyönyörűségnek, ő gondozta, fésülte őket éber szeretettel, megmosta a zabot, de meg is rostálta, mielőtt od'adta volna. kiszedte a szénából, sarjából, ami nem jóízű, takargatta őket télen meleg pokróccal, nyáron megsúztatta, kis csikókorukban meg is csókolgatta”. Mindehhez egy takaros faluból kivezető, rendben tartott országút adja a verseny pályát, amelyet szemlátomást nem a

mikszáthi korlátfa történetének módján gondoztak. Változatlanul a zsánerkép műfajában ugyan, de megjelent — földbirtokos és paraszt közé ékelten — a jövő figurája, a felvidéki falu kiskapitalistája, a kupec is, akinek számára a ló már nem jelkép — a nemesi függetlenségét vagy az önálló gazdálát — hanem csupán az üzletkötés tárgya, a haszon forrása; a jeles nap, a vásár pedig pusztán alkalom a pénztárca megtöltésére.

Az illúzióit vesztő korszak illúziót őrző festőjének egynemű világához a források a XX. század első éveire kiapadtak, Nógrád termékeny művésze egyre ritkábban nyúlt az ecsethez. Anélkül, hogy alábecsülnénk a hűséges, szerető feleség halála (1901) fölötti bánat bénító hatását, emlékeztetnünk kell arra, hogy ez találkozott azzal a felismeréssel, miszerint a művészetek történetének XIX. századi stílusterkévei, műfajai menthetetlenül a múlté lettek Magyarországon is. Mindez talán Kubányi történelmi tárgyú képein mérhető le a legjobban. Az 1880-as évek végéről való *Nemzetörök* még nagy sikert aratott, belefért a zsánerkép kereteibe. A hajnali tábornok mellett tanyázó, széplovú fegyveresekről nem Losonc tűzhalála, Beniczky Lajos gerillái, Gracza Antal és Záhony István jutottak a megyetörténettel ismerős szemlélő eszébe, hanem a lovaglással, fegyvergyakorlatokkal, néha mulatozásokkal teljes nagy kalandok emléke, amelyeket Nógrádban is családi naplók, levelezések őriztek írásban és felfényesedő történetek a nemesi családok, így a Kubányiak szájhagyományában is. A festő alkotatótól egyébként is távolabb állt az a reprezentatív, az akadémikus historizmus teljes eszköztárát igénylő téma, a *Nógrádvár kulcsainak átadása*, amellyel a vármegyét képviselte volna a millenniumi kiállításon. Noha müncheni éveiből ismerte a benzúri attraktivitás minden kellékét, fogását, tudva-akarva ekkor sem lépett túl a zsánerkép műfaj keretein. Ezért szerencsésebbek a kárpótlásul kapott, megyei megbízásra készült festmények. Nógrád vára ismét előttünk áll, de csak a jelen, a falu és a baktató parasztszeker háttereként.

1905 után Kubányi Lajos elindult egy új úton. Nemcsak a falu elkomorodó ellentéteinek ábrázolása érdemel vonatkozóan említést, mint tettük volt, hanem a stiláris megújulás is, a plain air, a nagybányai festészet hatása — távolodóban a mesélni való festmények világától. Az *Öreg tyúkász* (1905), a *Tót lakodalmos menet* (1911) és a *Hazafelé* (1912) — utolsó ránkmaradt képe — mutatja törekvéseit az új úton, amelyet végig, vagy akár továbbjárnia sem maradt már idő elegendő. Így alakult ki halála évére, 1912-re az a helyzet, hogy *Lyka Károly* lapja, a *Művészet* rövid nekrológjában menthetetlenül a múltba utalta életművét, az 1880-as évek festőjének nevezte őt, de ugyanígy igazat állított a megye monográfusa, Borovszky Samu is 1911-ben, amikor leszögezte: „Festményei különösen Nógrád vármegye úriházaiban vannak erősen elterjedve”.

Életében sohasem volt önálló kiállítása; erre most, halála után 70 évvel került sor Szécsényben. Egy hosszabb ideje tartó, országosan is jelentős, kitűnően szervezett és vezetett tudományos program keretében, amelynek tárgya a XIX. századi nógrádi nemesség életmódjának, ízlésvilágának felkutatása, értékelő feldolgozása és bemutatása. Mert szögezzük le: nem napjaink oly sokat emlegetett nosztalgiaadivatyja hívta életre ezt a kiállítást és nem is a véletlen. Az értő, tudományos igényességgel alapozó rendezésnek és megvalósításának köszönhetően kaptak helyet a kiállításban a festő életrajzi dokumentumai és a korabeli Nógrád képes ábrázolásai éppúgy, mint müncheni tanárainak és festőbarátainak alkotásai. Meggyőződésünk, és szembesítés is segíteni fog abban, hogy minden látogató elhelyezhesse a maga művészeti emléksarkokában, lelke múzeumában és szeretnivaló, szépen megoldott képek festőjét.

Kerényi Ferenc

KÖRKÉP

A regényről vagy a történelemlről?

„Egy kis ország mire nevel? Tapintatra? Vagy vakdühre?”
(Orbán Ottó)

Múlt iránti éhségünk nem látszik csillapulni. Ezzel is magyarázható az a hajlamunk, hogy frissen megjelent irodalmi műveket a történelmi tudatról folyó — egyébként időszerű — fejtegetésekhez kapcsoljunk. Nincs ebben semmi különös. Inkább az ellenkezője hatna furcsán: ha a művészetek jelentős teljesítményei nem ágyazódnának be a közgondolkodás éppen időszerű kontextusába. Azt sem nehéz belátni, hogy a függetlenként kezelt alkotói szándék, amely történelmi tárgyú művek létrehozására irányul, valójában nem kis részben éppen ennek a kontextusnak a terméke. Számolnunk kell tehát azzal is, hogy az ilyen körülmények között megszülető mű nem tisztán mint esztétikai tárgy jelenik meg, hanem a jelenkori történelmi tudat ellentmondásain, átértékelődésén, megjelentési formáinak sokféleségén és azok összeütközésén — mint nyugtalan, sodródó folyamaton hanykolódó tárgy, amely bukdácsolva fönn marad vagy elsüllyed. E jelenség leírása azonban egy másik vizsgálat körébe tartozik. Most, itt összpontosítsunk inkább az utóbbi idők néhány jellegzetes történelmi tárgyú művére.

Köztudomásúan nem mai keletű a magyar irodalom, benne az epika történelmi érdeklődése. Ha osztjuk Hermann István véleményét, aki szerint a „magyar irodalom és a magyar művészet évszázados küzdelmet folytatott azért, hogy a történelmi tudat és öntudat a nemzet közkincsévé válhasson”, merész, szinte elmerétezett vállalkozásnak tűnik az utóbbi idők sikeres regényei alapján bármiféle általánosításra törni.

Ha mégis ezt tesszük, nem feledjük megállapításaink részlegességét, amelyek nagyobb távlatból esetleg beillesztendő töredékeknek tűnhetnek. Bár első kérdésünk valószínűleg minden vizsgálatban fel kell, hogy merüljön. A kérdés az „epika és história testvéri közelségéből” (Csehi Gyula) fakad. (Hangsúly a közelségen!) Függetleníthetjük-e magunkat a regény témájától? Másképpen: lehetséges-e tisztán regényként megítélnünk a nemzeti sorskérdéseket felvető műveket? Igennel kellene válaszolnunk, mert történelmi tárgyú prózánk öröndetes megismosodása közben sem felejtethetjük el, hogy regényt olvasunk, nem pedig tudományos értekezést. A történelmi tudat jelenbéli állapotára utal, hogy még a kritikai megközelítésekben sem mindig különül el határozottan a kétféle szempont; az olvasóban pedig alig-alig. Mintha a helyzet mit sem változott volna Gyulai Pál megállapítása óta, s az irodalom kérdései bizonyos értelemben még mindig vérre menőek lennének, nem pedig a „műveltség és szellemi élvezet kérdése”.

Fokozottan ezt tapasztaljuk, ha a szerző a dokumentáris irodalom eszközeivel él, ami által az a benyomás keletkezik az olvasóban, hogy a mű nem csupán a művészi, hanem a tudományos igazságra is igényt tart. Mi több: mintha az irodalom többet mondana a történettudománynál — vélhetik sokan —, nem pedig mást, másként. Mivel a műalkotások (különösen, ha irodalomról van szó) és a tudományos eredmények a nyilvánosság különböző fokain állnak, egy regény még

helyzeti előnyt is élvez: látásmódja, a bemutatott korszak metszete szélesebb körben szívódik fel és rögzül, mint akármelyik könyörtelen tárgyilagosságra törekvő kitűnő szakmunkáé. Regényírónak történelmi témához nyúlni tehát mindig felelősség. Nem lehetetlen, hogy ez a felvállalt morális teher is belejátszott a jelenleg olvasói érdeklődés középpontjában álló művek megformálásába.

Akár *Simonffy András* kollázsregényét, akár *Cseres Tibor* utóbbi két munkáját, vagy *Spiró György* *Az Ikszekjét*, *Grendel Lajos* *Éleslövészetét* olvassuk, ha egymástól eltérő regényváltozatokról van is szó, lényegében közös alapsajátosságra figyelhetünk fel. Ezek a művek nem kimódolt tézisek illusztrálásai, hanem *epikus kutatások*. Nem véglegeset és megfellebbezhetetlenül állítanak, nem önmaguk tökéletesen zárt regényvilágát, mint módosíthatatlan művészetet képviselik a hagyományos történelmi regény szabványára szerint, hanem a történelem nyitott, befejezetlen mozgására kérdeznak rá. A történelemre, mint szűkebb vagy tágabb közösségek létezési módjára, amelyet állandóan el kell sajátítanunk. Az epikus kutatást tehát a történelem sajátos elsajátításának és az erre való felhívásnak nevezhetnénk. Ez mozgatja *Cseres* főhősét *Thormayt*, *Thormay* főnökeit, de *Kossuthot* is; *Simonffy* apja múltját deríti fel; *Spiró* hőse egyebet sem tesz, mint tisztába akar kerülni a meghatározó tényezőkkel, ezért maga is vizslat, kombinál; *Grendel* pedig föllett történelmi szövegek igazságértékét, használhatóságát igyekszik felderíteni. A módszer sajátossága folytán rokoníthatók tehát a hivatkozott művek: a személyes gondolati erőfeszítés útján kibomló történelemlátás megvalósulását ábrázolják, egyben az olvasót ugyanerre a műveletre hívják fel. Újból és újból felmerül tehát a kérdés: lennének inkább emelkedettek és igyekeznénk úgy tenni, mintha regényt olvasnánk?

Ha közelebről vesszük szemügyre az említett műveket (a sor nyilván bővíthető), igenekeket és nemeket egyaránt kapunk, s belekényszerülünk az is-is látszólag határozatlan állapotába, amely feltehetőleg nem abból fakad, hogy korunk prózájában minden lehetséges, hanem abból, hogy a magyar próza, számos jel szerint, az átmenet, a változás állapotában van.

Mert például mire tehetünk kísérletet egy olyan könyvről szólván, mint a *Kompország katonái*? Vessük talán össze a forrásait: más dokumentumok, más visszaemlékezők szemzőgével, valamint a kor eddigi tudományos feldozásaival? Vagy hagyjuk el ezt az oldalt és forduljunk inkább az irodalom felé, belebonyolódva regényelméleti kérdésekbe? Esetleg magánszempontjainkat szűkítsük le a történelmi tényanyagra ránk gyakorolt hatására? Az eddigi visszhangokat nézve, uralkodónak a részfeleletek látszanak, amelyek aligha kielégítőek. Túl kellene lépünk a „mit meg nem tud az ember” hőkkenésén, miként a történészi vagy esztétikai mordságunkon is. Magyarán: koherensebb értelmezések szükségesek. Például *Simonffy* módszerét illetően.

Közhely, hogy a történetírás a legkorábbi időtől fogva vonzalmat érez a szépirodalmi megformálás iránt. Példák garmadát idézhetné az irodalomtörténet is a vizsontszerelemre, miközben közbeiktatná történetírás és történettudomány különbözőséről szóló fejtegetését. Az viszont már a legutóbbi idők jelensége, hogy az irodalom a történettudomány módján leplezetlenül kitergeti forrásait,

felhasználta dokumentumait, mint egy szaktanulmány, amelynek meghatározó ereje éppen kiterjedt forrásbázisa. *Simonffy* regényének eredetisége a kiválasztott dokumentumok és a megszerzett információk felhasználási módjából fakad. A szerző műfajilag nem tesz egyebet, mint lemásolja a közzelmult iránt alaposabban érdeklődő közember módszerét: az innen-onnan beszerzett információkat a megfelelő helyeken vágja, ragasztja, létrehozva a maga egyéni korfilmjét. Ha nem is ő a rendező és az operatőr, a vágást maga kénytelen elvégezni, csak így kap ugyanis egységes filmet. Másként nem tudna vetíteni a „házi mozijában”. Mert ez a film nem is létezik, tudomása szerint. Így lép előtérbe a vágás, részműveletből meghatározóvá. Amikor a szerző kollázsregénynek nevezi amit létrehozott, a lehető legpontosabb. Aragon magyarázatát a kollázsról szabadon alakítva: *Simonffy* szegyenkezés nélkül bevallja, nehezebb *utánozni* a történelmet, mint kövületeit egymás mellé rakni, lemondva az epika jogáról, az ábrázolásról. A történelem regénybeli átírásának nehézségei nem a modern epika követelményeiből fakadnak, hanem a szerző „rendelkezésére” álló történelmi anyag sajátosságaiból. Közülük csak kettőt említünk meg. A szerző nemzedéki alapélményét, a történelmi tapasztalat hiányát, valamint azt a különös műveletet, amit a történelem elrejtésének nevezhetünk, amely szintén nemzedéki élmény is egyben. E két fő motívum következményeként iktatódik ki az írói képzelet, amely az írói előmunkálatok közben telhalmazott dokumentumok megéledését, s a kötőanyagot biztosítaná. Helyére a szerző maga lép, kettős szerepben. Fiúként és regényíróként.

Már a kitűnő *A medveölő fia* című *Simonffy*-írás is a nemzedékek megszakadt láncára utalt, de az apa alakja ott még beleveszett a ködös fiú mitizálásába, s annak érvénytelenítésébe. Itt viszont „tárgyilagossabb” művelet folyik. Mégis, szinte népmesei, ahogy az író leül apjával szemben, hogy közös munkával fölfedjék az eleddig elrejtett titkokat. És az Apa beszélni kezd, miként mások is. A megnyilatkozó személyeknek és a közbeiktelt dokumentumoknak saját valóságtartalmuk van, s ezt — regényíró módjában — szóhoz jutni, érvényesülni is engedi *Simonffy*. Az eseményeket felderítése közben a résztvevők tudatához való hűség is fontos. Az események sűrűjében mozgó személy látószöge szükségszerűen más, mint ugyanazon személy visszatekintése. Ebben az esetben nem csupán a cselekvés és az emlékezés időbeli különbsége miatt, hanem azért is, mert *Simonffy*—*Tóth Ernő*, *Kéri Kálmán* és még mások is, szenvedélyes kutatói a korak, amelynek színpadán szerepüket eljátszották. Múltbeli szereplésüket szinte már a történész szaktudásával igyekeznek megítélni. Lehetőség szerint nem egybecsoma az utólagos tudást a cselekvés helyzetadatával. Ami szinte emberi lehetetlenség. Ők is gyanúperrel élnek tehát utólagos ún. objektívításuk iránt. Ily módon a nemzeti tragédia dramaturgiai menete mellett a történelmi emlékezet drámája is kibontakozik előttünk.

És mint minden drámai történésben, amelyben az emlékezésnek kitüntetett szerep jut, itt is állandóan az időről van szó. Mindig az időről. A hiányáról, a párhuzamosságairól, a felgyorsulásáról, a telítődéséről, az ugrásairól, a visszaáramlásáról, az elapadásáról. Az idő olyan makacsul nyomul előre a regényben, mint egy páncélos ék. Az időtank

mozgatását, amely teljes súlyával gördül előre mondatról mondatra, legtöbbször csak utólag látják ilyen világosan. Miközben a megszólalók rekonstruálják az útvonalát, tragikusan szétválik egymástól idő és személyiség, majd teljességgel leválasztódnak egymásról. Holott úgy tűnhet, az utólagos műveletek révén most vannak a legteljesebb összhangban. A cselekvő tudat és az emlékező tudat mindenkor távolsága, majd megváltozó aránypárja ez: cselekedni kellene teljes értékűen — korlátozott tudattal; aztán emlékezni kellene teljes értékűen a korlátozott lehetőségű cselekvésre. Lényegében erről szól a jó emlékirat, erről a modern regényirodalom számos fontos műve. Az utóbbiak a legtrikább esetben nemzeti sorsot meghatározó eseményorról, sokkal inkább a személyiség és az idő viszonyáról, végső soron a személyiség kétséges győzelméről vagy látványos bukásáról az idővel szemben. Lényegében Simonffy-nál is erről van szó, „csak éppen” történelmi hangszerelésben. Mint regényíró részben ezzel a jelentésszinttel mond mást, mint a történész. A történész szemében az írói munka sajátos amatőrizmusból következő erényeket mutatja fel. Az amatőrizmus érzékeltetésére elég, ha a regény nyelv szinte egydíben megjelent monografikus igényű munkára hívjuk fel a figyelmet. Korom Mihály *Magyarország Ideiglenes Nemzeti Kormányja és a fegyverszünet (1944–1945)* című könyvében egyszer említődik Simonffy apja, és a mondat végén az anyja is. Simonffy forrásbázisát áttekintve pedig lehetetlen, hogy eszünkbe ne jusson a magyar televízió *Századunk* című vállalkozásának új folyama, amely Magyarország háborús szereplésével foglalkozik. Mekkora anyagi, erkölcsi, technikai erőt vetettek be az íróhoz képest! Az íróknak ennyi minden álmában sem merül fel!

A létrehozott mű fogyatékosága nem is ebben keresendő, hanem abban, hogy fiú és regényírói szerepét rendkívül visszafogottan játssza el. Ami ebben az esetben inkább hiányt eredményez. Nem kellene ugyanis lemondania a szerepben rejlő lehetőségekről. A máskülönből méltánylandó szerénység következtében nem nyílik meg egy dimenzió, ami által kiteljesedhetne a regény. Ha erőteljesebben „beleírja” önmagát, s az Apa mellett a Fiút is megismerhetnénk, az alkotói személyesség aktív jelenléte révén a maga nemzedéke nyomulna be a régényvilágba és kapcsolódna az apák nemzedékéhez. Múlt és jelen dialektikája így lenne teljes. Biztosabbak lehetnének abban, hogy a megtalált történelem milyen kezdekbe került. Nem mintha egy percig is kétséges lenne az író etikai töltetnek milyensége. A művet magát mégis gven-gíti a dokumentumok takarta személyesség. Mindezek miatt megtörténhet, hogy az események mind szélesebb körű megismerése, s ezen ismeretek általános elterjedtsége, történelmi tudatunk tisztultabb állapota csökkenti fogja Simonffy András munkájának jelentőségét. Jelenbéli fontossága azonban nem vonható kétségbe.

Cseres Tibor más úton jár, mint Simonffy. Természetes következménye ez a nemzedeki különbségnek, annak, hogy Cseres résztvevője volt azoknak az eseményeknek, amelyekről a fiatalabb pályatárs csak apja és kortársai közvetítésével értesül. A magyar regényíró sajátos kishitűségében mégis mindketten osztoznak. Simonffy a választott formával; Cseres pedig így fogalmazott egy interjúban: „Tükrözte-e valaha irodalom olyan mélyen és összetetten a valóságot, mint amilyen bonyolult maga a történelmi folyamat? Aligha.” A reménytelen józanság ellenére belevág mégis ő is a maga vállalkozásába. „Konzervatív” módon előbb kemény munkával egybegyűjti tetemes forrásbázisát, aztán a „hagyományos” írói képzet, alakteremtés, történetelvés segítségével megleveníti nyersanyagát. De éppen mert tisztában van a valóságos történelmi folyamat összetettségével, nem tesz eleget az olvasói várakozásnak, amely a hősök fölötti erkölcsi és politikai ítélekezést, s használhatónak hitt

tanulságokat szeretne. Cseres nem bosszantani, provokálni akarja az olvasót regénye formájával, az A és B részek közötti többféle lehetséges olvasattal. Amikor kizökkeneteni szándékozik olvasóját a megszokott menetütemből, amellyel oldalról oldalra kényelmes belefeledkezésben haladna a VÉGE felirat felé, ezzel a végleges válaszok és megfellebbezhetetlen ítéletek látszatrealitását kívánja elkerülni. A befogadás és gondolkodás kezeit jelölje ki inkább, aktivitásra kényszerítve az olvasót a lehetséges értelmezések számbavételével. Nem a történelmi látásmód mübe fagyott relativizmusával állunk itt szemben, hanem a történelem és értelmezésének összetettségével, amelyet leegyszerűsítene az egyirányú szerzői tanulságsugalmazás. Ellenben a magyarázatok teljes körű panorámája demokratikus befogadói viszonyulást hoz létre.

Cseres Tibor munkássága általában is kínál tanulságot a magyar regény és a magyar történelem viszonyatairól. A kritika már felfigyelt arra, ahogyan Cseres visszafelé nyomul az időben. Ha nem egymást követő sorrendben kerültek is ki műhéből a személyi kultusz éveiről, a II. világháború egyik véres epizódjáról, majd ugyanerről az időszakról szintézis igényével készült, majd pedig a Kossuthról szóló regénye, szembeötölő az írói következetesség. A történelmi tudatot befolyásoló mai vitáink egyik alapkérdésére rímel Cseres magatartása. A kérdés így hangzik: mi az a végső ok, az időnek az a megbízható sarkköve, ameddig minimum vissza kell hátrálnunk, hogy kielégítő magyarázatot kapjunk jelenbe torkolló folyamatokra? Ha a hosszas nyomozásban nem káprázik el a szemünk, s nem mosódik szét az idő, helyén a balvezetűnkéről szóló hiedelmek szürke ködgomolygásával, legalább a reformkorig vissza kell nyúlunk. Ha a műveletet regényíró végzi, hiányt érezkel, amely lehetetlen feladattal terheli. A múlt század középső harmadának magyar világról ugyanis nem talál „egykorú” hitelesnek tekinthető regényt. Jókai művei ugyan önértékükkel menthetők, de a jelenkori történelmi tudat igazságkeresése kiveti magából, illetve mint egy jellegzetes sajátkorú viszonyulást tartja számon. A nagy regényemzetek korabeli teljesítményei mellé, azok folyamatszerűségével, alkotói galériájának gazdagságával, a művek szerves egymásraépülésével szemben csak az elégedetlenségünket fogalmazhatjuk meg még akkor is, ha nem elrugaszkodott maximalizmussal közelítünk. Kemény Zsigmond más eset, mondanánk, Gyulai Pál műve pedig már későbbi idő, s egyébként is a véletlen benyomását kelti (Egy régi udvarház utolsó gazdája): a hiány valódi jelzőoszlopa. A magyar regényíró tehát fogja magát, s tapasztgatni kezdi a magyar regény kezdetleges oldalait. Regényt dédelget Kemény Zsigmondról, és 1848–49-ről, az emigrációról, az önkényuralom idejéről, a kiegyezés tájkáról. Mert nem egyszerűen múltba vetített mai mondánivaló, vagy véletlenül többek által preferált korszakról van itt szó. Hanem egy sajátos (tudatosított) vagy nem, majdnem mindegy is) jelenségről: pótlólagos munkáról. Mintha ezek a regénytörekvések a társadalom összmozgására rímelnének: a mai magyar regény sem ugorhatja át az árnyékát. Nem véletlen, hanem egy nagyobb áttekintést igénylő jelenség része tehát, hogy Cseres megírta fiktív Kossuth-konfesszióját. Hinnünk kell abban is, hogy az *En, Kossuth Lajos* „népkönyvnek” szánta: az idealizáló romantikus történelmi regényeséssel szemben álljon ott a magyar olvasó könyvespolcán az önismeret valóságára szoktató próza is történelmünk e meghatározó szakaszáról.

Az elszakadási törekvések ettől a nehézkes történelmi anyagtól legalább annyira jellemzőek, mint az úrköltött próbálkozások. A feladatkielölés kezdetben még árnyalatlan. A hetvenes évek közepétől különösen a fiatal művésznemzedék mind karakteresebb jelenlététől tisztábban merül fel az a kérdés is,

hogy ebből a partikuláris — vagy annak tudott — nemzeti történelemből hogyan lehet általánosabb érvényű epikus sűrítmenyt kicsapatni. Egyáltalán: lehetséges-e? Természeteszerűleg vizsgálat tárgyává lesz prózánk eszázadi teljesítménye és távolabbi múltja is. Leverő végkövetkeztetések is kikerekednek, heves sértődöttséget váltva ki a nagyjából rögzültnek tudott irodalomtörténeti értékrend híveinek köréből. Az érdeklődés azonban új művek felé fordul. Szerencsére. Miközben a prózapoétikai kutatások modern eredményei is ismertté válnak. Másként nem is volna lehetséges több új mű kritikai befogadása. Mindezek együttes hatásaként kirajzolódik a kortárs próza önreflexiós hajlama. Ennek egyik sajátosságaként tartható számon a történelem és ez író megmérkőzése.

A sajátos változatok közül úgy tűnhet, Spiró György *Az Ikszekben* kitér az ütközet elől. Miroslav Krležáról írott monográfiájának „tisztellel” gondolatmeneteiből viszont nyilvánvalóvá válhat az érdeklődő számára, hogy Spiró esetében inkább tudatosan eltérő léptékválasztásról van szó. Ugyanis a kelet-európai valóságot és a kelet-európai regény lehetőségét méri össze. Nem tévedhetünk ha azt állítjuk, ebben a tágabb regionális összefüggésben látja egyben a magyar regény lehetőségeit és korlátait is. Spiró nem azt állítja, hogy ebben a térségben, ha valaki regényíró, olymértékben megbéklyózott nemzetének történelme által, hogy reménye sem lehet a kitorésre — érvényes művel — a világirodalom tágas mezőire. Ellenkezőleg. A régió sajátosságait végiggondolva, az epikus alakítás — a köztudottnál szigorúbb, ámbar nem kanonizált — kötöttségeit nem feledve, megírható a kelet-európai regény.

Hogy egyébként Krleza is érezhette a regényvilág egyetemes érthetőségének, értelmezhetőségének követelménye és a tulajdonában levő epikásítható valóságanyag (népe történelme) közötti feszültséget, azt a *Banckett Éltében* is jelzi. Vélhette: a regényíró egy képzeletbeli kelet-európai ország fiktív történelmével könnyebben létrehozhatja műve és olvasója között az elfogadás és megértés óhajtott állapotát. Spiró kimutatja ennek a lehetséges útnak a buktatóit is. *Az Ikszeket* tehát, amely megmarad egy konkrét kelet-európai nemzet konkrét történelme, valóban élt nagyjai világában, tudatosan választott regényemintának kell tekintenünk. Spiró kapcsán, ha csupán a végeredményt nézzük, megint kijelenthetnénk — felületes magabiztossággal —, hogy nem az elméletek az érvényesek, hanem az alkotói invenció, mert minden lehetséges. Igen, minden lehetséges, de csak azon művek érvényessége tartós, amelyek olyan megelőző műhelymunka után íródnak, mint Spiró Györgyé. Naiv regényírói tudattal Kelet-Európában valószínűleg kevesebb eséllyel született jó mű, mint más szerencsésebb régiókban.

Egyébként az utóbbi idők művekben megnyilvánuló és műveken kívüli folyamatának lehetséges eredőiként, poétikai szempontból teljesen logikusan, jelentkezett a történelem és az író megmérkőzése. Cseres Tibor még megteremtí az a narratív struktúrát, amelyben az oknyomozást hősére bízhatja. Thormayban valójában az írói anyaggyűjtés (nyomozás?) folyamatát képezi le Cseres a szuverén regényhős jelenidejű cselekvésévé. A vegytiszta képletet a csehszlovákiai fiatal magyar író Grendel Lajos hozza létre. Regénye helyszíne egy felvidéki város, amelynek nem kevesebb mint hét évszázados (!) történetét tekinti át bizonyos talált iratok, családja története és saját csekélyke tapasztalata segítségével. Nem fél a történelem áttekinthetetlen eseményhalmazától, a végeérhetetlenül tolongó személyek sokaságától, mert más események jönnek más szereplőkkel ugyan, de egyvalami nem változik: „a dramaturgia marad ugyanaz”. Ez pedig lehetőséget ad a sűrítésre. Ezért Grendelnél hét évszázad epikai megjelenítésében nem a cselekmény, a történet számított. „Az elbeszélő helyett ugyanis a

kép dönt majd". A képben rögzített történet statikusságot eredményezne, magának a történetnek a felszámolását és nem mozognak (merre? hová?) a regényvilág. A város történetének hét évszázada elkülönült rétegeiben lenne jelen. De ennek a hét évszázadnak éppen ez a jellemzője! Még inkább a róla való mindenkorai gondolkodásnak: „a különféle felületek között hiányoznak az érintkezési pontok, mintha mindenki más történetet írna, s nem ugyanazt a történetet írná másképpen”. Ha a történet ugyanaz, ha a dramaturgia is változatlan, csakis az írói reflexió, a szerzői elmélkedés lehet a regény szervezője. Az elmélkedés folyamata fogja össze tehát, tartja mozgásban a szöveget. Eközben feltárul a szerző teljes pszichológiája. És ha több eleven személyt nem is találunk, a szerző mint teljes személyiség már megtartja a regényt. Grendel tehát fikcionált dokumentumokból — önmagával hitelesítve — beszél a valós történeletről. Szemben mondjuk Simonffyval, aki a dokumentumok jól elrendezhetőségében bízva, mindent azok hitelesítő erejére alapoz. Grendel egyenesen kijelenti: „Ahány forrás, annyi nézőpont”. Ami annyit jelent: a dokumentatív segédlet tetszőlegesen bővíthető, viszont nem biztos, hogy többet tudunk meg. Már ami a lényegét illeti. Ezért a *Kompország katonái* esetében könnyen kialakulhat az az olvasói végső benyomás, hogy még mindig nem tudjuk a teljes igazságot. Mégpedig nem is a részletkérdések vonatkozásában, hanem döntő elemek ismeretlensége miatt támadnak kétségeink. Cseres átlátja a nyomozati eredmények dokumentatív jellegében rejlő bizonytalansági tényezőt. Nála sincs ugyanis kevesebb történelmi adalék, mint Simonffynál. De a források információs értékéhez kapcsolódó labilitást szerves formai elemmé avatja: ennek a többféle olvasat lehetősége a strukturális megjelenése.

Grendel viszont mindhárom írótól különbözik, mivel nem olyképpen tapad a történelemhez, mint ők. Közelítése a leszámolás gesztusa, amely három fázisban bontakozik ki. Egyben ezek a fázisok regényének fejezetei is, amelyek „Első leszámolás (történelmi)”, „Második leszámolás (irodalmi)”, „Végső leszámolás (végső)” címekkel jelölődnek. Mint-ha prózánk gondolati, önértékelési fejlődésének legújabb korszakát szakaszolná a szerző. Van abban valami műmesei, ahogy a papírforma szerint eleve vesztesre ítélt irodalmi tábor egyszerű fia, regényírónak siheder, Lúdas Matyi módján, háromszor veri el a port a maga lehetőségein-lehetetlenségén. Előbb népközössége Történelmet döngeti el, majd az Irodalomnak is kijut, végül önmagát mint Szerzőt kapja le, s véglegesen visszavonja magát a Regényíró címet, megelégszik a szerény (bár pontatlan) *elbeszélő* megnevezéssel.

Alighanem mindez kellett, hogy ezután is írójék Kelet-Európában magyar regény. Legalábbis a Grendelnek szükséges kiindulópont megtaláltatott.

És kellett talán ahhoz is, hogy az olvasó korszak művekből gyarapodjék a helyzetünkkel való számolni tudás képességével, egy kis nemzet készenléti fokának érzékelésével.

Laczkó Pál

Emlékeztetjük a T. olvasót, hogy előző számunkban D. Rác István és Pósa Zoltán fejtegetéseit közzöltük a mai magyar történelmi regényről. Laczkó Pál tanulmánya ezekhez az írásokhoz kapcsolódik. A tárgykörben továbbra is helyet biztosítunk szerzőinknek, ha újabb gondolatokkal gazdagítják az eddigi három írás szemlélését, észrevételeit, elemzéseit.

Elérhetetlenebb

Tíz-tizennégy évvel ezelőtt szinte robbanásszerűen törtek fölszínre fiatal költők — megjelenésüket, hivatalosan, különböző antológiák legalizálták; 1968-ban az *Első ének*, a következő évben kettő is: az *Elérhetetlen föld* és a *Költők egymás közt* majd 1971-ben *A magunk kenyerén*. (Ekkor indult a *Mozgó Világ* is, füzetes kiadványként, antológiajelleggel.) Közülük azonban csak egy, az *Elérhetetlen föld* volt a szó igazi értelmében vett antológia; azaz nem ömlesztett, úgynevezett gyűjtemény, hanem valóságos együttes költői vállalkozás. Ezért is lehet, hogy Kiss Benedek, az egyetlen, aki az *Elérhetetlen föld*-ből másutt is szerepelt (*Költők egymás közt*), ezt írhatta akkori önéletrajzába: „...Pesten végeztem egyetemet. Itt alakult ki a »Kilencek« néven egyre ismertebb baráti társaság mint költői csoport, akikkel harmadik éve fáradozunk közös antológia kiadásán” A „Kilencek” könyve nehezen jelent meg, majd viták tárgyává lett s ezzel is különbözött többi antológia-társától. Mindez már bizonyos fokig legenda, történelem, mely mégis jelenlévő nemcsak azzal, hogy 1982-ben kezünkbe vehetjük az újabb *Elérhetetlen föld*-et, a II.-at, a „folytatást”, hanem azzal is, hogy többek közt e gyűjtemény idejétől számolhatjuk jelenünk jelentős vagy jó költőinek „születését”.

Látszólag a külső mindenben változatlan. Kilenc költő, a 12 évvel ezelőtti sorrendben, versei követik egymást; ugyanaz a szerkesztő: Angyal János, és még a fotós is: Cservenka Ferenc. Csak Molnár Imre lett időközben Péntek Imre és Konc József Konczek József; és a fotók tükröznek — bár az alanyok ugyanazok, pontosan fölismerhetők — más arcokat. Nyolc középkorú férfi és egy nő tekint ránk a borítóról, s ez úgyszólván mindent megmagyaráz. Az *Elérhetetlen föld* II. egyik „főszereplője” az idő, az a 12 év, mely az első gyűjtemény óta eltelt. Ugyanis ezeknek az éveknek kell/kellett igazolniuk a Kilenceket mint csoportot, magát a közös fellépés eredményét, az első antológiát, s az időnek mint folyamatnak a mostani, a második könyvet. Egészen pontosan, az *Elérhetetlen föld* II. az a pont, ahonnan most már az időre, az első könyvre, s az egyes költői teljesítményekre tárgyilagosan visszatekinthetünk, értékelhetünk. Mindebből szinte óhatatlanul következik, hogy a két antológiát összehasonlítsuk s — bár ez olykor elkerülhetetlen — mégsem teszem. Az elsőnek mindenképpen megvan a maga történelmi értéke, melyet átértékelni, revízió alá venni ma már fölöslegesnek látszik, illetve, ami mégis szükséges, azt a „folytatást” nagyon is jól tükrözi. Akárhogy is nézzük azonban, a megítéléshez nehéz szempontrendszert keresni és találni. Talán a kiindulási pont, az alap — itt most már képletesen, emeltebb szinten — az lehetne, amit az előzőekben az arcképekről mondtam: ugyanaz, mégis más; változatlan a változóban. S persze, mindez megfordítva is.

Ez az önmagában ténykérdés (vagy éppen cáfolható tény) azonban csak akkor lesz/lehet releváns, ha kiegészül a Kilencek etikai és esztétikai leírásával, a költői világlátásmód, magatartás és a poétikai megformálás együttes érzékelésével. Az előbit illetően állapítható meg kisebb változás a kötet költőinél. Jellegzetes példája ennek, hogy Utassy József az első *Elérhetetlen föld*-ben verseit (s egyúttal az egész könyvet) *Erőforrás* című alkotásával fejezte be, most pedig ezzel a verssel nyitja művei sorát. Nyilvánvalóan nem véletlen ez; hangsúlyozott kiemelése a folyamatoságnak, a *folytonosságnak*. Az sem véletlen ugyanakkor, hogy ez az etikai s egyzersmind poétikai közvetlen folytonosság-vállalás éppen Utassynál figyelhető meg. Az ő költészete már az antológia idején is talán a legkiérleltebb, döntően kialakult volt; első kötete is egyidőben jelent meg az *Elérhetetlen föld*-del. Nála korábban csak Győri Lászlónak volt kötete (1968). Költői világa azóta gyakorlatilag változatlan; eddigi — meglehetősen kicsi — életműve több tanulsággal is bír, nemcsak saját költészetét, hanem egy egész irányzat tevékenységét illetően. Nevezetesen a népköltészeti ihletésű, elsősorban az érett Nagy László nyomdokain haladó (de a múltban egészen Petőfiig visszanyomozható) költői-költészeti kibontakozásról van szó. A magyar lírának ez a hagyományosabb vonulata. Utassy költészete bizonyíték arra, hogy ez a hagyomány bizonyos fokig meg is újítható, s keretein belül is nagy költészet hívható életre. Első két kötetében tragikus, megrendítő líra bontakozott ki, formálódott meg, de újabb kötetek-versei — s így a második *Elérhetetlen föld*-ben is — már korlátait is megmutatják. Túl a személyes sorson, úgy tűnik, Utassy költészete elérte csúcspontját, de az innét való *továblépés*hez most már a hagyomány keretein *kívüli* megújulásra lenne szüksége. Ha Utassyt az egyik pólusnak vesszük e változásban/változatlanágban, Oláh János lehetne a másik. Oláh számolt le talán a legradikálisabban 1969-es önmagával és költészetével a Kilencek közül. Ahogy Utassynál, nála is egy külsőleges tényből indulhatunk ki: Oláh 1972-es első kötete, a *Fordulópont* mindössze két versét tartalmazta az *Elérhetetlen föld*-ből, a *Kiáltvány* és a *Fordulópont* címűt, azokat is erősen átdolgozott, átformált alakban. Egyébként e két vers mutatta már az első antológiában is Oláh másféle tájékozódási irányait. Az ő költészete is a Kilencek általánosan népköltészeti ihletésű, kevésbé bonyolult szerkezetű, erős József Attila-hatásokat mutató lírájától indul el, hogy aztán egy bonyolultabb, szikárabb, alapvetően nem metaforikus gondolati lírává alakuljon. Jellemző, hogy bár a költő szerep a Kilencek legtöbbjének problematikus, a szerep mint olyan, hogy a költő „Teremt-e jelrendszert, ami közvetíteni képes?” (Oláh János) a legélesebben Oláhnál vetődik fel, válik kérdésessé. Sajnos Oláh tárgyiasság felé hajló költészetének sajátosságait — eredményeit, szövegkísérleteit és kudarcait — a kettes számú antológia nem tükrözi jól, legalábbis ará-

nyaiban nem. Mint ahogy azt sem, hogy jóllehet Oláh nem szakított a történelemben-nemzetben gondolkodó költői magatartással, költői világa a többiekéhez képest jóval ezoterikusabb, a személyiség belső autonómiájára alapozottabb lett.

Úgy vélem, e két pólus között helyezkedik el többi társuk, ki-ki a maga törvényei szerint formálódva; a maga egyéni útját járva. Ha mindezt figyelembe vesszük, felmerülhet a kérdés: milyen is hát az *Elérhetetlen föld II.*? Amit pozitívan értékelhetünk, az az antológia viszonylagos sokfélesége, sokszínűsége, hiszen Utassy és Oláh mellett megtalálhatjuk a lírában is ma előtérbe került groteszk törekvéseket (Péntek Imre); Rózsa Endre költészetét is megérintette a groteszk, de avantgarde elemekkel is dústak versei (sajnos, ez megint csak kevésbé látszik az antológiából); Kovács István, Kiss Benedek és Győri László, úgy tűnik, jobban kötődik az indulás népköltészeti ihlettségéhez, mégis mindhárman különböznek: Kovács szikárabb, visszafogottabb, a hallgatás formais és értékteremtő eszközével intenzívebben élő, Győri László oldottabb, az iróniát-öniróniát (lásd legjobb példáját, *Születésnapomra* című József Attila-parafrazisát!) is hasznosítja versépítkezésében; Kiss Benedek áll talán a legközelebb Utassyhoz a következetes hagyományvállalásban. Ezzel együtt viszont azonosnak és változatlanoknak érzem a kilenc költőnél a költői etikát (ha úgy tetszik, programot, ars poeticát), melyet a legsarkítottabban és legtömörebben Kiss Benedek fogalmazott meg: „S dolgod — az egész világ.” (*Mosolyodból árnyék*). Szövegkörnyezetéből így kiragadva ez az ars poética talán túlzottan is romantikus gesztusnak tűnik. Árnyaltabb érzékeléséhez néhány szóban történeti viszszatekintést kell tennünk, egészen vázlatosan érintve a Kilencek és nemzedékük világhoz való viszonyát. A Kilencek, mint már említettem, 1969-ben „legalizálódtak” — ma már tudjuk, hogy amennyire ugyan egy nemzedék „hajnalát” jelezte is a dátum, legalább annyira, ha nem is egy korszak, de egy részidőszak lezárulását jelentette. Amikor a Kilencek nemcsak mint csoport költészete alakult — a 60-as évek eleje, még inkább közepe —, ez a világhoz való viszony sajátos ellentmondásokat tükrözött. Az 50-es évek után a 60-as évek viszonylagos nyitottságot, szabadabb légkört hoztak, s ez még bizonyos fokú optimizmusra is okot adhatott. Ugyanakkor, persze, ez az időszak is tele volt ellentmondással, hiszen a 68-ba torkolló idők — elég, ha csak a Kilencek sorsára gondolunk — tele voltak látszatokkal. S ha a társadalmi mobilitás fel is gyorsult korábban, 69-re ez már lassúdott, s egy-két év múlva már a teljes kiábrándultság vette át a teret. Az első *Elérhetetlen föld* — mivel adminisztratív okokból meg is késett — tragikus ellentmondást hordozott magában. Költői részben a világ megváltoztathatóságának hitével, részben ezen etika reménytelenségével érkeztek hivatalosan az irodalomba. E kettősséget jól szemlélteti Kiss Benedek 69-es kis önéletrajza-ars poeticája (*Költők egymás*

közt című kötetből): „Nemzedékem alapélménye a magába fúló, reménytelen meditáció, az önpusztító, sokszor tartalmát vesztő (legalábbis a konkrét aktív tartalmat vesztő) »csiszolás«, amikor funkció és szervezet egymásra utalt harmóniája megbomlik, s a funkció lehetetlenülése révén a szerkezet önálló életet kezd. Ez a dekadencia és l'art pour l'art képlete, természetellenes és egészségtelen állapot, s a költőnek elsők közt kell e bágyatag romlás arcába vágni kesztyűt és öklöt.” (Kiem. tőlem — D. P.) Ugyanakkor Rózsa Endre az első antológiában így fogalmaz: „Sosem halunk meg ezen a csatatéren / mert nem csatatér ez s mi nem harcolunk” (*Elsüllyedt csatatér*), de említhetném *Vers ifjúságom értelméről* (Európa diákmozgalmainak) című versét is („mérésékelt, északi szél fúj...”). Ehhez az ambivalens világhoz való viszonyhoz képest a változás az, hogy a Kilencek alaphangja, világlátásmódja még keserűbb, tragikusabb. Ezt is Rózsa Endre fogalmazza meg legpregnansabban, már verse címével is: *Elérhetetlenebb* (s csak mellékesen jegyzem meg: talán szerencsésebb lett volna ezt kötetcímmé emelni). Az egyre reménytelenebb helyzetben való kitartás, etikai tartás nem kevés pátozzsal telített, de — minden értéke ellenére — az amúgy is kétséges költői magatartás ellentmondásainak elmélyülését nem tarthatja el. Nem arról van szó, hogy a „S dolgod — az egész világ” jelzésű magatartás, pontosabban a költő, s egyáltalán minden művész, alkotó „dolga” megváltozott volna, főként pedig érvényét veszítette volna. A világ változott meg, s e változáshoz a viszonyoknak — etikai tartalmának fenntartásával — igazodnia kell, meg kell újulnia, új formákat kell találnia. Az *Elérhetetlen föld II.* arról győz-

Elérhetetlen föld II.

1969. Kilenc fiatal, induló költő antológiát jelentet meg *„Elérhetetlen föld”* címmel. Több ez egyszerű bemutatkozásnál, „szárnypróbálgatásnál”! Kilenc költő egymást segítve, egymást vállalva, az irodalmi közeleten belül frontot alakítva, kiharcolja magának, hogy egységes, közös, erős hangjuk egyszerre — és így annál hatásosabban — szólaljon meg. Irodalmi csoport jön létre: csoport, amelynek tagjai 24–28 évesek, gondolat- és érzélemviláguk közös, megközelítőleg azonos. Csoport születik, amelyre nem lehet nem odafigyelni, mert új, mert más, mert erő.

A hatvanas évek vége világszerte a változások kora volt; ez érezhető az akkori antológián is. Költészet és irodalom: mindig kicsit korukat megelőzve, az újra ráérezve jelentkeznek. Am nincs veszeiyesebb annál, mint ha az irodalmi-művészeti kibontakozást nem a tehetség hiánya, hanem adminisztrációs nehézségek akadályozzák. A háború utáni magyar irodalom-

heti meg olvasóját, hogy a Kilencek mind-ezek tudatában vannak, de csak részben mutatkozik ez meg eredményeikben. Előbbi igazolja az antológiában is észrevehető (s már jelzett) sokféle törekvés; utóbbira példa lehet, hogy a kilenc költő külön-külön azonos problémákkal viaskodik. Elsősorban arra gondolok, hogy úgy tűnik, mindannyiuk számára egyre nehezebb a megszólalás — többen mintha már-már a hallgatás felé indulnának el: Utassy József, Kovács István például; vagy más területekre is elkalandoznak, nemcsak próbaképp, mint Oláh János, aki drámával, prózával is foglalkozik. Az egyes lírai „életművek” pedig, egy-két kivételtől eltekintve, igencsak „karcúak” — néhány, jobbra két kötetre (Oláh, Péntek, Kovács, Győri, Mezey) korlátozódnak.

Az előzők értelmében érvényes tehát az újabb közös jelentkezés, de eltérő jelleggel és minőséggel az elsőtől. Itt most, ezeken az elsősorban etikai értékeken, s részben formai-poétikai értékeken túl, főleg egy nemzedék művészi-költői problémáira mutat rá az antológia rejtetten. A Kilencek bőséggel megtanulták már azt a Történelmi leckét (Oláh János verse), hogy „Akárki akárkit eltaposhat / egy szebb jövő nevében. Semmit se hihetsz, / magadnak se már, többé gyanútlanul”. S joggal elmondhatja mindegyikük: „Én élek itt és nem más, / ezen a szűk helyen, / amit kiérdemeltem...” (Oláh János: Jel). Többségük tehetsége azonban most már más és többet is igényelne —, hogy tapasztalatuk, a Jel, amit közösen és egyenként felhalmoztak és fölmutattak, *folytatható* legyen, részben mások számára, de mindenekelőtt saját maguk számára. (*Magvető.*)

Dérczy Péter

nak gyakran kellett szembenéznie olyan akadályokkal, amelyek valójában nem a színvonalas művészet kibontakozását eredményezték. Hiszen természetesen kellene lenni — de '69 előtt sajnos még nem volt igazán természetesen —, hogy fiatal, „újdon-sült” irodalmi nemzedékek csoportot/csoportokat alakítsanak, és együttesen, egymást vállalva, kicsit egymás mögé (vagy inkább egymáshoz) bújva közös kiadású könyvben szerepeljenek. Nem volt igazán természetesen, és így csak huzavona, nehézségek árán sikerült kiverekedni az antológiát. Átlagban 27 éves — nem is olyan fiatal —, kiforrott költők voltak már ekkor. „De antológiájuk kiadására nehezen akadt vállalkozó. Sejteti ez a tény is, hogy kibontakozásuk nem lesz idilli” — írja Nagy László a kötet előszavában.

Az indulás sok mindent eldönthet. A jó rajt — fél győzelem. Az ő indulásuk nehéz volt. Nehéz volt, mert a hatvanas évek lírai megújulásának kellős közepébe csöppentek, egy olyan közegbe, amely csak nehezen — ma már közismert viták árán — volt haj-

landó a korábban rosszul értelmezett „lírai realizmus” elvetésére, illetve átformálására. Nem csoda, hogy Nagy László 1967-ben kelt előszavában mentegetni kényszerül a Kilenceket, „megmagyarázva”, hogy a beatköltészet hatása végül is természetes, és a költők bizonyos fokú „obszcenitása” csupán a fiatalság ereje. A mai olvasó számára — az elmúlt tizenöt év folyamán Magyarországon is közismertté vált európai és amerikai lírai újítások hatására — az akkori *Elérhetetlen földet* olvasva, kicsit túlzottnak tűnhet Nagy László segítő féltése, de ismerve az akkori irodalmi közéletet, érthető. Tizenhárom év távlatából ma már megállapíthatjuk: az akkori *Elérhetetlen föld* nem hozott igazi lírai forradalmat, nem eredményezett valódi költői megújulást. Nem eredményezett a költők alkatánál fogva sem, mert a magyar költészet hagyományait követik, egyéni indulattal, szemlélettel felfrissítik, igazi, fiatalos ötletességgel alakítják ugyan, de nem forradalmasítják. Az *elérhetetlen föld* mégis az elmúlt huszonöt év kiemelkedő jelentőségű eseménye: nyugodtan mondhatjuk, hogy napjaink irodalmi életének felpozíciója, a magyar irodalmi többsikúsága, a modern magyar irodalom kibontakozása valahol ennél az eseménynél, a Kilencek, az *Elérhetetlen föld* megjelenésével kezdődött. Maga a tény, az *Elérhetetlen föld* megjelenése az irodalom önszerveződésének lehetőségére mutatott rá, eredményeképpen megkezdődött az induló írók „felkarolása”, antológiák megjelentetése sorozatban, és ebbe a folyamatba tartozik a *Mozgó Világ* megszületése is.

Tizenhárom évvel az indulás után a Kilencek ismét együtt vannak, a csoport megmaradt, és továbbra is egységes, közös hangon szólnak. Sokféle csatornából táplálkozik ez a közös hang. Származásuk, szülői indíttatásuk hasonlóságából, a korai, még az egyetemen kialakult költői-baráti egymásrahatásból, és nem utolsósorban a közös példaképekből. A Kilencek hangvételükben a magyar irodalom Ady—József Attila—Nagy László vonalát folytatják, különös érzékenységgel felvállalva azok társadalmi-nemzeti-népben gondolkodó líráját. Formaviláguk József Attilát, Nagy Lászlót idézi, de jelen van költészetükben Sinka István és Váci Mihály is. „József Attilát díbolom, / földmélyi zümmjét dúdoom/ é n e k é n e k” — írja Győri László *Születésnapomra* című versében. (A vers egyébként József Attila azonos című versének tökéletes parafrázisa.) Ez az alapállás gyakorlatilag mindegyikükre jellemző. Egy-egy mottó, cím, ajánlás majdnem mindegyiküknél József Attilára vagy Nagy Lászlóra utal. A két nagy, egymással művészi rokonságban álló költőelőd ilyen határozott felvállalása természetes, vállalt küldetés. Am talán éppen ezért költészetüknek nem igazán jellemző vonása a művészi megújulás, a modern irodalom lehetőségeinek felmutatása. Egyéni sorsuk, nehéz indulásuk sem motiválja őket arra, hogy közülük valaki a kor, a magyar irodalom — ritka — csúcs-

pontjává váljon. „József Attilát díbolom” — írja Győri László. „Saját erőmből váltam senkivé” — fogalmazza keserű hangon Péntek Imre. Talán ma már nem is lehet meg a költészet vezető szerepe irodalmunkban: legalábbis ezt érzékelteti Kiss Benedek: „Szívemet én kondítottam, / belécsendült az éjszaka, / kувikolt egy gyárművem, / de ráhagyta, elcsendesült” (Sinka zsákja). „Szavaink megzúpultak” — írja máshol. A költészet, a szólás reménytelenségére utal Mezey Katalin is *Eltávozott szavak* című versében. Rózsa Endre így fogalmaz: „Idők árvái — van-e mire várni? / Lopótökharanggal ébreszt a hajnal! / Magunk megóvni — mennyit ér e holmi, / lenni helyett — volni, / holott a halál se marasztal?” (Széchenyi ősze).

A Kilencek másik nagyon fontos jellemzője kifejezetten társadalmi fogantatású költészetük. Éles, bíráló, de alkotó kritikával mutatnak rá az általuk megélt, felfedezett igazságtalanságokra. Keserű hangon szólnak, amely gyakran csap át iróniába: „Milyen némák a hosszú gyárfalak. / Ártatlanságát harsogja a mész. / A szabványbetűvel festett mondat ott: befalazott zászlójú tüntetés.” — írja Péntek Imre a *Külvárosi érme* című versében. Csak néhány verscímet említek még, amelyek már önmagukban utalnak arra, hogy Péntek és általában a Kilencek, nem valamiféle elefántcsonttoronyba húzódva, hanem társadalmunk valóságában járva írnak, és ezekben a versekben nem csupán személyes problémáikat, hanem szélesebb rétegek problémáit dolgozzák fel. Ilyenek az *Éjjéli pályaudvar*, *A melós*, a *Kiárusítás* című versek. Vagy akár elég erre a néhány sorra utalni: „Az ő szexuális normáik mások. A lakástulajdonosoké.” (Szociálpszichopatológiai jegyzetek) De az alkotó, bíráló és féltő társadalmi érzékenység nemcsak Péntekre jellemző. Elég utalni Kiss Benedek *Kenyeret anyám úgy eszik*, Oláh János *Nyomorult*, *A külön*, Konczek József *Munkaszünetben* és *Alsó-tó utca* című versére. Ez utóbbiban Konczek az egész magyar valóságról mikroszkópikus pontossággal, az egyéni lét mélységeibe le-

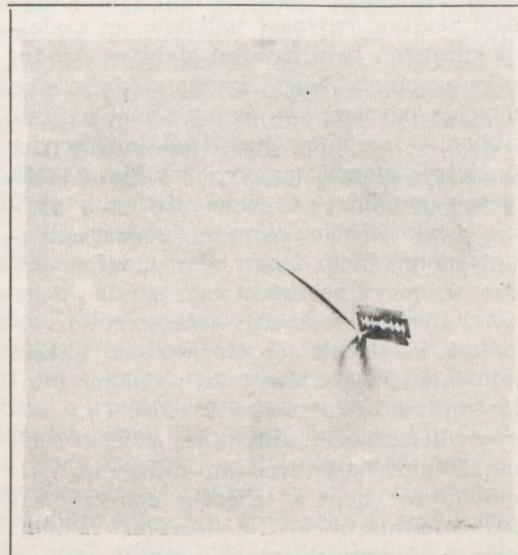
ásva mond véleményt. „Lám, így folytatja egymásban mind a saját sorsát, / így létezik egymás fölött egy többszörös szintű Magyarország./ Ne mondjam, hogy minden ablakán kilóg vagy három-négy gyerek.” Kovács István *Szmog*, Rózsa Endre *Munkásszálló*, *Kültelki ünnep*, című versei szintén idesorolhatók.

A Kilencek költészetének kiemelkedő vonulata a nemzet, az ország, a magyarság iránti ragaszkodás, és ezzel párhuzamosan egy sajátos közép-európai költészet megvalósítása. A haza iránti szeretet nagyon szép példája Utassy József *Magyarország!* című verse. „Világ Világa, / Szerelem Kápolna-virága. / Nekem, / Édes Egyetlenem, Hazám, Te Drága!” A szeretet mellett jelen van a féltés, a haza féltése is, amely gyakran komor, pesszimiztikus gondolatokkal társul. Nem lehet nem rokonítani pl. Oláh János *Buborék* című versét a magyar költészetben végig jelenlevő „nemzethalál”-vizióval. „Az életed buborék, / akárcsak e városé, ahol élsz, / e népé, akiből vagy / fajodé, s e földé... / Akármikor / váratlan pattan el.” A magyarság kérdésével szorosan összefüggő népünk közép-európaisága. Kiemelkedik a versek közül Mezey Katalin *Határaink*, Győri László *Jiri Wolker* című munkája. A magyarság sorskérdéséről szólnak egyéb vonatkozásban is, például Rózsa Endre *Elérhetőlenebb* című, hosszabb lélegzetű költeménye, amelyben a Kilencek sorsvállalása és az ország, a közösség mellett tesz hitet. Megemlíthetnénk még olyan kiemelkedő jelentőségű műveket, mint Kovács István *Tamási Áron* és *Csángók* című versei.

A magyarság, a közép-európaiság sorskérdései csak békében, kölcsönös egyetértésben, megértésben oldhatók meg. Talán a Kilencek legaktuálisabb mondandója a béke- és emberközponitú gondolkodásmód. Már a kötet címe is — ez a többrétegű, és éppen ezért nagyon kifejező metafora — is utal/utalhat egy békés, egy megjobbitott világ igényére. Oláh János kötet-címadó verse egyértelművé is teszi ezt a felfogást.

A Kilencek mai irodalmi életünk egyik legérdekesebb színtöltője, követésre méltó példa. Az elmúlt tizenhárom év alatt egyenként is, műveikkel bizonyítottak, és ki-ki elfoglalta az őt megillető helyet irodalmunkban. Közös hangon szólnak, ám ez nem jelent egyformaságot. Irónia, groteszk, formai megoldás, mikroszkópikus látásmód; kinél ez, kinél az jelentkezik erősebben, és teszi a csoporton belül össze nem téveszthetővé. Sorrendet felállítani közöttük nem lenne értelme. Most a legfontosabb maga a csoport: a Kilencek együtt, ez adja igazi jelentőségüket mai irodalmunkban. Talán ezt segíti szervezésben, ösztönzésben a Kilencek tizedik tagja, a szerkesztő Angyal János, aki a hatvanas évek végén mint alkotókori társ, műveik első bírálója, velük együtt lépett be az irodalmi közéletbe. (Magrető)

Petőcz András

Győri László: Tekintet

Amilyen szenzáció volt megjelenésekor a „kilencek” antológiája: az *Elérhetetlen föld* — úgy tűnik — olyan nehezen születnek meg a kör tagjainak a második kötetei. Ez a tény már önmagában is megérdemelne egy — mondjuk szociológiai — tanulmányt, s minden bizonnyal feladatot is jelent a majdani irodalomtörténészeknek. Mi lehet az oka például annak, hogy Győri László az 1968(!)-ban megjelent *Ez a vers eladó* című kötet után csak tizenkét évvel később adja ki második könyvét? Hová tűnt az a lendület, *publicus furor*, amely a 60-as évek végén még lázba hozta, és mozgásban tartotta ezt a csoportot és a kortárs irodalmat? Hiszen Győri Lászlóék sem akartak kevesebbet, mint a példaképül választott elődeik, köztük is legfőképpen József Attila; olyan költészetet teremteni, amely nem csupán tükre a világnak, de vissza is akar hatni arra, formálni is akarja azt. Ez a vers eladó — hirdeti kamaszos hetykeséggel és derűs bizalommal az első kötet címe, tehát a költő és a világ kapcsolata a kölcsönösségen alapul, „én is adok valamit, te is adsz (érte) valamit”, míg a *Tekintet* már eleve passzív, hiszen a szemlélődés aligha szokott hatni a világra.

Tizenkét év nagy idő egy ember életében, különösen ha fiatal emberről van szó (Győri László 1942-ben született). Eppen átlépte az „ember életútjának a felét”, azaz befejeződött, visszafordíthatatlanul, a felnőtté érés folyamata. És tudatos! Készerű és játékos is egyszerre *Születésnapomra* című verse, amelyben a „humorforrás” éppen az, hogy átveszi József Attila versformáját. De hol van ebből az a kamaszos kihívás, amellyel az akkor már a halállal eljegyzett költő dacolt a sorsával! Győri László úgy éli meg, szinte pironkodva ezt a férfikort, hogy resignáltan legyint rá: „Ne képzeld, hogy új tüzet csiholsz, / légy kishitű, / az a legfontosabb” — mondja ki a *Levél egy költőhöz* című versében, amelyet így fejez be: „A hit olyan lapos, / akár a palacsinta. Döb föl a levegőbe, / fordíts rajta, kapd el! / Ne írd le semmit, ne is írd, eredj a pokolba!” „Költészet? Kó? Bolondság. Azt mondd ki csak, máskorban, magadban ki vagy és mi vagy.” (Kő)

„Ugye soha kimondani, / ugye soha elmondani / ne szólj szám, mert kinyelveli / amit fejem fog megcsínyleni” — fogalmazza meg a szentenciát a *Tétel — ellentételben*. Mi történt a költővel? Hova lettek a társak, hova lett a szerelem, akik és ami olyan ígéretessé tették a jövőt az *Ez a vers eladó* című kötetben. A társak? „Egyúttjárók” — ajánlja Péntek Imrének. „Meghaltak az egyúttjárók”, mert az „idő bekopott minden felkúldött időt”, már benne ülünk mi is, és „keringve és zötykölődve visz”. Visz, de hová?, hiszen mindannyian az Idő foglyai vagyunk! Az idő-élmény szorongató a tér élménye nélkül. Igen tanulságosak Győri László utalásai a térre, a számára megadott és átélt térre. Már az első kötetében is feltűnt, hogy kedvelt évszaka az őszi és a tél. Szinte rimeltetni lehet a verscímeteket. *Hó, Tél* (Ez a vers eladó), *Hóesés, Ősz, Sár, Füst* válaszol rájuk az új kötetben. Csupán egyetlen vers: a *Pipacs* idezi élnék színeivel a nyarat, a kalászkot „Borfoltos a rét / Búza közt pipacs / bugyog szerteszt”, de ezt a Juhász Gyula-i képet, víziót is lehűti a „Szigorú szik”. A táj már-már a guszttalanságig kopár, „ágyból kiugró lány hajszálai” a kukorica levelei (Az őszi kocsikon), vagy „cuppog a sűrű trágylé, / nyúszít a didergő puli” — sorok idézik a másnál talán vidám eseményt, a disznóvágást (Disznóölők), „Kifordult, összegubancolódott belek közt / forog előre a kerék” (Ősz). De még rosszabbul érzi magát a városban, a társtalanságban, ahol az udvarias kérdésekre hazugok a válaszok. „Sivatag dől a függönyön át”. (Te meg ők) Nem segít már a szerelem se, noha a *Kis himnusz* című versében még verbális bravúrokra is képes.

A magyarázat: a *Cédula című* kis életkép: a család tagjai már alig találkoznak.

Mi hát ennek a ritkántermő költészetnek az erénye, hatása? Talán az idézett példák is igazolják, hogy Győri László rendkívül érzékeny ember, aki éppen az átéltek miatt óvja is, vissza is tartja önmagát a költői túlzásoktól. Összefogottan, szűkszavúan és rendkívül tömören fogalmaz, mert így él, így érez. Még nem adta fel. ifjúkori eszményeit (lásd például Jiri Wolker, Petőfi, Szindbád, Viharsarok, Sarkadi, Kalendáriumban, Cigánysírató című verseit), de már látja, tudja, hogy a világot nem ezek az eszmék irányítják. Túlságosan is jól ismeri a könyveket (a szakmáját) ahhoz, hogy fenntartás nélkül hinni tudjon a leírt szóban. Félő azonban, hogy ez a folyamat egyfajta kiszáradással, sőt (a költő) elhallgatásával végződhet. Az idő, amelyben élünk, nem mindig kedvez a költészetnek. A Győri Lászlóéhoz hasonló költői alkatnak semmiképpen. Ám a hallgatás egyenlő a lemondással. Hisszük, higgyük, hogy Győri László nem jut el idáig, s ihlete új forrásokból buzog föl. (Magvető)

Horpácsi Sándor

A hetvenes évtized tényei „írószemmel”

A szociográfia másfél évtizedes újbóli felindulását vizsgálva, több mint csábító feladat volna bebizonyítani, hogy a társadalmi visszasságok megragadásában is a lényegileg meghatározó indítékok között szerepelt a „folyamatos jelen” minél több oldalúbb bemutatása. Sőt, csupán a vizsgálódás egyoldalúsága, nem pedig a tényállás meghamisítása volna, ha ehhez a *non-fiction* írók tucatjait sorakoztatnánk fel, melyek — ha más-más módon és színvonalon is — a társadalmi átrétegződés sokszor egyedinek tűnő kísérőjelenségeit vették szemügyre. Minél több ellentmondás keletkezett a kinyilvánított eszmények és a valóság között, annál élénkebbé váltak a szociográfiai elemzések. Az ötvenes és részben a hatvanas évek túlnyomórészt apologetikus „valóságírodalmát” ugyanis csak úgy lehetett meghaladni, ha a szociográfusok újra megkísérelték feltárni a hétköznapiok mélyén meglévő fontos emberi változásokat; tény- és adatszerűen reprodukálva azokat a társadalmi okokat, melyek nemritkán vezettek emberi-közösségi konfliktusokhoz. Más szóval: a társadalmi ellentmondásokra figyelő szociográfianak saját önálló státusát kellett kialakítania ahhoz, hogy válaszoljon akárcsak a legégetőbb kérdésekre is. Bizonyára nem véletlen, hogy miközben a hetvenes évek magyar társadalmában a gazdasági kihívásokra való folyamatos felkészülés lehetőségeit kereste, a megjelent szociográfiaiak, publicisztikai és esszégyűjtemények egyre többet foglalkoztak a társadalmi együttélés biztató és aggodalmat keltő jelenségeivel.

Az egyre inkább érezhető munkaerőhiány, a viszonylag gyors — önmagában véve mégis ellentmondásos — urbanizáció, az átállási képesség kényszerítő ereje egészen egyértelmű ösztönző hatást gyakorolt a kritikai szemléletmód megerősödésére, mégpedig éppen abban az irányban, mely a felfedező értékű információk széles körű terjesztését tette szükségessé. A tájékozódás és az új folyamatok megértése egyszerűen elkerülhetetlen követelménnyé vált; az elleplezett ellentmondások egyre kevésbé maradtak láthatatlanok és egyre inkább behatoltak a köztudatba. De bármilyen egyértelmű is a hetvenes évek struktúráváltása, igen jellemző, hogy a szociográfiai érdeklődés azokra a társadalmi tényekre irányult, melyek a mindennapi gyakorlat és a tudat síkján megjelenő antinómiákat fejezték ki. Az *Írószemmel* című évenkénti riportválogatást olvasva is világossá válhat a szociográfusi nézőpont sajátossága; az eddig megjelent kötetek valamennyi fontosabb írása a társadal-

mi előrehaladás — többnyire kellően fel nem ismert, vagy éppenséggel szemérmesen elhallgatott — jelenségeire reagál. Bármilyen formálisan, minden sajátos tartalom nélkül is fogjuk fel a szociográfusi nézőpontnak ezt az oldalát, aligha vonható kétségbe, hogy minden esetben egészen konkrét, tartalmában pedig társadalmi érvényű jelenségek, folyamatok bemutatását ismerhetjük meg. A társadalmi tények *diagnosztizálása* ugyanakkor nem csupán a riportokat jellemző megközelítésmód egységét jelzi, hanem — a műfaji eltéréseken túl — a valóságmozgatók feldolgozásának más-más irányú hatását és értékét is. Az egymástól világosan elkülöníthető írások — akár a munkaerő-gazdálkodás kérdéseivel, akár a peremlét kínzó emberi jelenségeivel foglalkoznak — önmagukban is a változtatás szükségességét sugallják.

Az értékelési szempontok eltolódása és összeolvadása elsősorban azokban a riportokban követhető nyomon, melyek a szociográfusi „élményvalóság” már-már művészi feldolgozásából születtek. Ez az élményvalóság egyszerre jelent belső szelekciót és ítéletet, hiszen a tények kívülről történő bemutatása helyett a „megéltetés” hitelessége fejeződik ki bennünk. Ennélfogva azok az írások haladják meg az elszigetelt társadalmi jelenségek véletlenszerű és esetleges bemutatását, melyekben az egyediség — éppen az értékhangsúlyos megítélésből adódóan — a *különös* mozzanatát is magában hordozza. A különösség mindenekelőtt a szociográfiai öt gyakran kísértő pillanatnyi időzűrésűséget szüntetti meg; csak akkor lehet ugyanis eljutni a tartós hatáshoz, ha az a mód, ahogyan a szociográfus a valóságmozgatókat feldolgozza, *paradigmaként*, érvényes mintaként jelenik meg számunkra, és ha ezáltal saját hatásminőséggel rendelkező művé válik. Egy ilyen paradigmaticus szempont minden szociográfiai írás számára az általában vett megformálás szükséges feltétele. Tíz esztendő riporttermésének egyik legfőbb elméleti tanulása éppen az, hogy azok az értéktétel nélküli írások, melyek a tények pusztá bemutatásán kívül másra nem törekedtek, az esetleges aktualitás áldozataivá váltak; a parciális esetek, jelenségek „ábrázolása” ugyanis legfeljebb csak illusztratív példaként használhatók fel az átfogó elemzésekhez. Mert a „nézőpont” nélküli pillanatszerűletek esetében hiába tűnik szívet szorongatóan érdekesnek például a munkásszállókon élő emberek világa, az olvasó legfeljebb „ma még létezik ilyen?” kérdésig juthat el.

A szociográfusok számára tehát a *riporttechnikának* a társadalmi tények személyes kezelési képességeként és lehetőségeként való megjelenési formája nem sémát jelent, hanem olyan rugalmas formát, melynek felhasználási módját — a választott téma sajátosságán és valódiságán túl — az igazmondás belsőleg hitelesített követelménye szabja meg. Innen nézve kiderül, hogy a valódi, vagy igazi paradoxona a maga sajátosságában és következményeiben szorosan összekapcsolódik az elemzett társadalmi jelenségek politikai megítélésével. Sőt, az *Írószemmel* régebbi köteteit forgatva, úgy látszik, mintha az 1976. életről riportok elsősorban a gazdasági-társadalmi fejlődést kísérő jelenségekkel foglalkoztak volna, míg a később megjelentek az élet minőségével kapcsolatos szimptomákkal. Természetesen közös, vagy hasonló témák valamennyi kötetben található; a közélet demokratizmusa, a munkaerő-gazdálkodás, az ingázás, az alkoholizmus, a munkásszállók belső világa újra és újra előjönnek, mint amiképp a műfaji megoszlásban is észrevehetünk bizonyos törvényszerűségeket. A témaazonosságot mindenekelőtt a hetvenes évtized tartósnak mutató társadalmi-gazdasági változásai, fejlődéstendenciái teremtik meg, annak ellenére, hogy ezek az évek egészen más rezgésszámmal jelentkeztek és korántsem voltak annyira látványosak, mint például a hatvanas évek, melyekben egy sor — mélt-

tán jelentős — társadalmi változásnak le-
hettünk tanúi és részesei. Mindazok a külön-
ös mozzanatok (gazdasági struktúraváltás,
a háztáji gazdálkodás megnövekedett szerepe)
és általános korlátok (munkamegosztás,
beilleszkedési zavarok), melyek ezt az időszakot
jellemzik, s amelyek végső soron a tár-
sadalmi együttélés belső szerkezetében, moz-
gásában örökítődték meg, a riportokban is
szemmel követhetők.

Ha a gazdasági fejlődés dinamikája el-
vontan magával is hozta a hatékonyság, a
szakszerűség igényét és egy olyan követel-
ményrendszert, amit már nem lehetett csak
lelkessel kielégíteni, a közélet demok-
ratizálódásában és a kinyilvánított politikai
szükségletekhez való igazodásban olyan hát-
raltató tényezők léptek fel, melyek egyik
pillanatról a másikra távolról sem látszó-
tak megszüntethetőnek. Ehhez járult még,
hogy az *átrétegződő társadalom* következmé-
nyei nem merőben elszigetelt tényekként
jelentek meg, hanem elválaszthatatlanul az
emberi viszonyokat, kapcsolatokat deformáló
hatásmechanizmusokkal. S attól függően,
milyen osztály, réteg tagjait érintette ez az
átrétegződés, aszerint változott a hiány, az
ellentmondások felfogásának módja. Az *in-
gázókról* készült legtöbb riport éppen azt az
ellentmondást érintette, mely a megnöve-
kedett anyagi lehetőségek és az önkizsákmá-
nyolás nem tudatosult emberi formái között
feszül. De ugyanezt az ellentmondást ve-
hetjük észre a kistulajdonos önellátó munkás
esetében is, aki a maga építette és saját tu-
lajdonában levő házában lakik. Életének alap-
feltételeit csak úgy tudja előteremteni —
legalábbis a családalapítást követő időszak-
ban —, ha a saját háza táján is dolgozik,
de máshol is vállal munkát. A házépítő
munkás minden jövedelmét és minden —
munkaidőben megtakarított — energiáját az
otthonteremtésre fordítja. A vállalatnál vég-
zett munkáját és bérét épp olyan joggal te-
kinthetjük a napszámások felfogásában vég-
zett kiegészítő tevékenységnek és jövedelem-
nek, ahogyan a képzés nélkül, de annál
nagyobb figyelemmel, lelkiismeretességgel és
szorgalommal gyakorolt „fusizó” tevékenysé-
gét mellékesnek mondjuk.

A ma dolgozó munkások — mezőgazdasá-
gi népességből származó többség — számára
(mint a riportokból kitűnik) a rohamos és
szélsőségesen centralizált formában végre-
hajtott iparosítás a gyári munkás pályáját
sorsává, egyféle kényszerpályává tette. A
végzettség itt nem az apáról fiúra szálló
változhatatlan tradícióban jelenik meg, ha-
nem éppen e tradíció folytathatatlanságában.
Alsórendű helyzetük öröksége viszont azt
jelentette, hogy az iparban dolgozva, ide-
genben és torz formában mégiscsak folytat-
niuk kellett egyfajta falusi hagyományt. Az
üzemi szervezettel csak munkaidőben és
csak a végrehajtandó munkafeladatokon ke-
resztül érintkező munkás számára a megél-
hetőségi stratégiáját éppen ez a kétirányú mun-
katevékenység jelenti. Minél több infor-
mációt szerzünk az ingázó vagy éppenséggel
a „kétlaki” életet élő munkások helyzetéről,
annál inkább erősödik bennünk az a felis-
merés, hogy az „önkizsákmányoló” lét meg-
szüntetéséhez a tudati meggyőzés és ráhatás
semmiképp sem elegendő. Mint ahogyan
nem elegendő a munkások művelődési vi-
szonyainak megváltoztatásához a „felülről”
nézve még oly rugalmasnak tűnő kezdemé-
nyezések sora sem, hiszen a sajátos élethely-
zet és a vele összefüggő munkakörülmények
figyelmünk kívül hagyása a legtöbb esetben
ideológikus fikciókat szül. A munkáslét kor-
látai és a rendelkezésre álló társadalmi fel-
tételhez való kötöttség csak úgy oldható
fel, ha az elsődleges szükségletek kielégíté-
se nem kíván munka- és szabad időt egy-
aránt akkumuláló, elidegenedett emberi te-
vékenységet.

Mindez még inkább szembeötlővé válik,
ha azokat a riportokat vesszük tekintetbe,
melyek a *társadalmi lét peremére szorult*
emberek életmódjáról tudósítanak. Mert az-
által, hogy megismerjük a szegények és el-

esetek sokszor csak a fejlődés „mellékhatá-
saiként” feltüntetett világát, a létminimum
alatt tengődő emberi sorsokat, a reálisan lé-
tező társadalmi hiányok újratermelődéséről
is bizonyítékokat kapunk. Nem olyan köny-
nyű elég elfogulatlanul lenni annak meg-
látásához, hogy akár az alkoholizmusba való
menekülés, akár a kényszerű emberi sors
tudomásul vétele nem csupán személyes in-
dítékokból (tehetetlenségből) ered, hanem
igen erőteljesen funkcionáló társadalmi kö-
zömbösségnek is közre kellett járnia ab-
ban (s erre nem egy riport utal), ha valaki
ezt az alternatíva nélküli életet „válasz-
totta”. Az emberi viszonyok hiányaihoz gy-
akorta hozzájárul a bürokratikus megmere-
vedés, a dologi és személyi függőség új rend-
szere, és az a „deszocializálódás”, mely üre-
s és céltalanná formálja az emberi tette-
ket. A kényszerű szakmaváltással, a falu-
ból a városba költözéssel, a családi együtt-
létből a magányba, a tevékeny életből a
nyugdíjas létebe való „átlépéssel” foglalkozó
riportok egytől egytől önmagával, életformá-
jával és megszokott viselkedéskultúrájával
meghasonlott emberekről tudósítanak. A leg-
meggyőzőbb példa itt azoknak az eseteknek
a leírása, melyek a marginalizálódás szoci-
ológiában is kevésbé vizsgált okait tárják
fel. Nem egy írásban méltányolhatjuk a tár-
sadalomlélektani megfigyelések bőségét, s
nem kevésbé azt a kíméletlen kritikai szem-
léletet, mely — időnként túlzónak érzett he-
vessége ellenére is — racionális logikájával
fegyverez le.

A szociográfusi megfigyelés és a kritikai
szemlélet viszonya persze sokkal bonyolul-
tabb, mint ahogy az első pillanatban látszik.
Ha például azokból a riportokból indulunk
ki, melyek — miként az 1979-es kötet bizo-
nyítja — a gyerekek és az öregek hátrányos
társadalmi helyzetével foglalkoznak, kitűnik,
hogy a kritikai ítélet többnyire az írói vé-
lekedésben oldódik fel. Egyik-másik írás
mintha egyszerűen és maradéktalanul meg-
elégedne a többé-kevésbé pontos látélet
felvételével, anélkül, hogy akárcsak utalna is
a „beszélgetés” kockázatára.

Mert ahhoz, hogy az ember beszédjétől
eljussunk magához az emberhez, nem e-
legendő azt a fikciót elfogadni, hogy a beszéd
feltárja és kifejezi az ember lényegét. Egy
bizonyos határig lehet ugyan az „elbeszélés”
tényeit társadalmi érvényűnek feltüntetni,
ám ha ez nem érzékelteti a különöst (vagy
éppenséggel az egyedi jelenségekben az ál-
talanost), egyre kevésbé vehető észre, mi-
lyen társadalmi okok játszanak szerepet
például a hátrányos helyzet kialakulásában
és mire lenne szükség meghaladásukhoz.
Minél inkább a megdöbbentő egyedi esetek
részletezése válik uralkodóvá — legyen akár
szó az elmebeteg vagy legalábbis értelmi
fogyatékos szülők gyermekeinek sorsáról,
akár az állami gondozásba került fiatalok
reménytelen helyzetéről —, annál kisebb a
lehetőség a különböző szociális vetületek
feltérképezésére. S bár az ellentmondások és
visszágások bemutatása — némileg a ri-
portok műfajából adódóan is — szükségkép-
pen feltételezi a megdöbbentés motívumát,
a valóságos hatást mégis a *megértés kriti-
kája* teremtheti meg.

Mivel a kötetek közel egyharmad része
tartalmaz olyan riportokat, melyek sem az
apró tények közötti összefüggést, sem az
egyedi mozzanatokban rejlő törvényszerűsé-
gek társadalmi feltételezettségét nem érzé-
kelteti, a megértés kritikája óhatatlanul fel-
cserélődik a tetszőleges szubjektív értékelés-
sel. A hétköznapi tudat és gyakorlat síkján
megjelenő anómiák egyéni átszínezése kö-
vetkeztében az őszinteség *önértékké* válik:
mindegy, hogy milyen értékeket hangoztat
valaki, fontos, hogy szavainak személyes fe-
dezte elfogadhatónak tessenek. Ennek egyik
fajtája szerint a végső igazság a közvetlen
tapasztalatokat, mint izolált, tovább nem
elemezhető elemeket illeti meg. Csakhogy ez-
zel az eljárásmoddall a szociográfiai tudósít-
ás hitele válik kétségessé; az elszigetelt

társadalmi tények merőben elvont egymás-
mellettsége nem teszi lehetővé, hogy az ol-
vasó egységes ítéletet formáljon azokról a
társadalmi okokról, melyek az adott állapot
létrehozásában játszottak közre. Még nyil-
vánvalóbbá válik ez a felismerés, ha a köz-
élet demokratizmusát és annak hiányát
elemző írásokat vesszük szemügyre. Bár-
mennyire meggyőzőnek tűnnek is a demok-
ratizmus hiányáról szóló tudósítások (a meg-
szóllaltatott személyek szinte mindegyike az
önálló kezdeményezés végigvihetlenségét
vonja kétségbe), a személyes döntések, vá-
lasztások lehetősége jóval több mint pusztá
lehetőség. Együttal olyan döntéskényszer is,
amely autonóm magatartásmódként fogható
fel minden embernek saját sorsa meghatá-
rozására, a személyiségre szabott célok meg-
találására. Így az elhibázott, visszaigazoló-
dást nem adó választások okainak feltérké-
pezése legalább annyira izgalmas feladat lett
volna, mint a kínzó dilemmák előli meg-
hátrálások indítékainak többé-kevésbé meg-
győző részletezése.

Több okkal is magyarázható, hogy a het-
venes évtized struktúraváltása nyomán be-
következő változások közül éppen azok ma-
rádtek feldolgozatlanul, melyek a közössé-
gek kohéziójának csökkenését (nemegyszer
megszűnését) és a valódi értékrend kiala-
kulatlanságát jelzik. Kétségtelen, hogy az
elért társadalmi-gazdasági fejlettséget nem
lehet valamiféle polarizált ellentétek által
leegyszerűsített helyzetnek tekinteni. A gaz-
dasági élet ellentmondásai azonban (a kül-
önböző tulajdonformák „tudati vetülete”, a
piac sajátos szerepe, az ösztönzések rend-
szere) külön-külön és együtt is hatást gy-
akoroltak azokra az emberi magatartásokra,
amelyek — mint ahogyan az utóbbi évek
szociológiai és szociográfiai elemzései mu-
tatják — a *paternalisztikus* hatalomgyakor-
lás következményeképpen váltak jellegzetes-
sé. Éppen ezért az egyik oldalon fellépő el-
lentmondásosság a másik oldalon is felté-
telezi ugyanezt, de a kettő kapcsolatában
is. Nem véletlen tehát, hogy általában igen
nagy szerepet kap az ilyen társadalmi szit-
tuációkban az eligazodást segítő értékek
rendszerre, mind ellentétes pólusai, mind
jelentőségük és szerepük szerint. Ennek hiá-
nya megmutatkozik az egyéni magatartá-
sokban is, hol a zavarodottságban, hol pe-
dig a teljes közönyösségben és érdektelen-
ségben.

Mindez azonban csak utólag lehet ennyi-
re egyértelmű, hiszen azok a társadalmi
okok, melyek a hivatalos értékrend és a
működő gyakorlat közötti szakadást létre-
hozták, fokozatosan váltak megismerhetővé.
Nem is beszélve arról, hogy a társadalmi
érzékenység és a szociális szemlélet által be-
folyásolt kritikai magatartás csak az utób-
bi időben vált tolerálhatóvá. Ha a hetvenes évek-
ben megjelent riportok mindegyikére nem is
jellemző a „feltáró valóságírodalom” kriti-
kus szemlélete, a témamegközelítésben és
-feldolgozásban annyira eltérő írásoknak le-
hetetlen nem észrevenni néhány közös alap-
motívumát. Mindenekelőtt hiteles képet
akarnak nyújtani olyan jelenségekről, me-
lyek „a valóság egészét átható egyenlőtlen-
ségek következtében sokszor nem a tár-
sadalmi nyilvánosság szintjén nyilvánulnak
meg”, hanem a való élet mélyarámaiban
ötenek tetet. Olyan ellentmondásokról, hi-
ányokról tájékoztatnak ezek az írások, me-
lyek valóságához, felfedező értékű infor-
mációhoz kétség nem férhet. A közös, vagy
legalábbis hasonló témafeldolgozások persze
nem leplezhetik el a kötetek nagyon jól ész-
revehető különbségeit: a megfogalmazás és
a kifejtés árnyalatait, a rejtőzködő jelensé-
gek felfedezését és eltérő tudatosítását. S
ha ebből a nézőpontból tekintünk a már-
már parttalanul szóródó riportokra, bizvást
állíthatjuk, hogy elsősorban azok az írások
lesznek maradandóak, melyek *vállalták az
itt és most elv szembesítését az itt és most
gyakorlatával*.

Kerékyártó T. István

